T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

KARIŞIK LEHÇELİ ESERLERDE İSİM ÇEKİM EKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Asiye KADIOĞLU

Diyarbakır-2022

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

KARIŞIK LEHÇELİ ESERLERDE İSİM ÇEKİM EKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Asiye KADIOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır-2022

KABUL VE ONAY

Doç Dr. Burhan BARAN danışmanlığında Asiye KADIOĞLU tarafından yapılan "Karışık Lehçeli Eserlerde İsim Çekim Ekleri" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Unvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. M. Abdulbasit SEZER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burhan BARAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 20/06/2022

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../.../20

Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

BİLDİRİM

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi DÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

Asiye KADIOĞLU

… / … / …..

ÖN SÖZ

XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan ilk eserler, Oğuzca özellikler yanında Doğu Türkçesinin özelliklerini de taşımaktadır. Bu nedenle bu eserlere karışık lehçeli eserler denmektedir. Türk dili açısından karışık lehçeli eserler önemli bir yer tutar. Bu çalışmada amacımız karışık lehçeli eserlerdeki isim çekim eklerini ayrıntılı bir biçimde incelemek suretiyle dönemle ilgili dil çalışmalarına ışık tutmaktır. Bu çalışma, Türk dilinin tarihi değişim ve gelişiminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önemlidir.

Türk dili araştırmalarında *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ferâiz Kitabı, Kıssa-i Yûsuf, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede, Kuduri Tercümesi, Şerhü'l-Menar, Kitâb-ı Güzîde* gibi eserler karışık lehçeli olarak sayılmaktadır. İlk zamanlar, bu eserlerdeki farklı dil özelliklerinin bölgesel farklılık ve farklı dönemlerde yapılan istinsah çalışmalarından ortaya çıktığı düşünülmüştür. Birçok araştırmacı bu eserlerin ses bilgisi ve biçim bilgisi özellikleri üzerinde durmuştur. Ancak bu eserlerin içerikleri ayrıntılı olarak pek incelenmemiştir. Bu konularda yapılacak her ayrıntılı çalışma o dönemin eksik bir yönünü aydınlatacaktır.

Bu çalışmada, önce Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemleri tanıtılacaktır. Daha sonra tezimizde isim çekim eklerini ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz karışık lehçeli eserler *(Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede)* hakkında bilgi verilecektir. Ardından tezin konusunu içeren isim çekim ekleri ve bu eklerin dil bilimciler tarafından ele alınışı üzerinde durulacaktır. Bu bilgilerden sonra üzerinde inceleme yapacağımız adı geçen dört eserde isim çekim ekleri ayrıntılı olarak işlenecektir.

Çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın konusu, sınırlılıkları, modeli, evreni üzerinde durulmuş ve veri toplama araçlarına değinilmiştir. Birinci bölümde Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemleri ve incelenen eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca isim çekim eklerinin araştırmacılar tarafından işlenişi ele alınmıştır. Bu konudaki bulgularımız yine bu bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde ise; Karışık Lehçeli Eserlerde İsim Çekim Eklerinin Kullanılış Şekilleri üzerinde durulmuştur. İsim çekim eklerinin Eski Anadolu Türkçesindeki kullanılış şekillerini sunduktan sonra taranan eserlerdeki isim çekim ekleri ve kullanılış şekilleri işlenmiştir. Sonuç bölümünde ise karışık lehçeli eserlerde isim çekim eklerinin kullanılış şekilleri konusunda ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde verilmiştir.

Türk dili araştırmalarına az da olsa katkıda bulunmuş olmak bizi mutlu edecektir. Bu konuda yapılacak her türlü eleştiri kendimizi geliştirmemize yardımcı olacaktır. Yüksek lisans ders döneminde ilminden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Sadettin Özçelik'e, Prof. Dr. Halil Çeçen'e, Prof. Dr. İdris Kadıoğlu'na ve bu tezin hazırlanmasını yöneterek tezin her aşamasında beni yönlendiren, motive eden, çalışmayı titizlikle okuyup düzelten danışman hocam Doç. Dr. Burhan Baran'a teşekkürü bir borç bilirim.

Asiye Kadıoğlu

Diyarbakır 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER TABLOSU

KABUL VE ONAY iii
BİLDİRİM iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
ÖZET xiii
ABSTRACT xiv
KISALTMALAR xv
GİRİŞ 1
1. Çalışmanın Konusu 1
2. Araştırmanın Sınırlılıkları 1
3. Araştırmanın Modeli 2
4. Evren ve Örneklem 2
5. Veri Toplama Araçları 2
1. BÖLÜM 2
1.1. Eski Türkçe Dönemi 2
1.2. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi 4
1.3. Karışık Lehçeli Eserler 6
1.4. İncelenen Karışık Lehçeli Eserler Hakkında Genel Bilgiler 9
1.4.1. Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik 12
1.4.2. Kıssa-i Yusuf 16
1.4.3. Kitâb-ı Gunya 17
1.4.4. Kitâb-ı Ata Dede 18
1.5. İsim Çekim Ekleri 19
1.5.1. İsim Çekim Eklerinin Bazı Dil Bilgisi Kitaplarında İşlenişi 19
1.5.2. Taranılan Eserlerde İşlenişi 32
1.5.3. Bu Çalışmada İsim Çekim Eklerinin İşlenişi 33
2. BÖLÜM 35
KARIŞIK LEHÇELİ ESERLERDE İSİM ÇEKİM EKLERİ 35
ÇOKLUK EKİ 35
2.1. +lAr 35
2.1.1. Kullanılış Şekilleri 36

2.1.1.1. İsimlerde Kullanılışı 36
2.1.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 36
2.1.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı 38
İYELİK EKLERİ 38
2.2.1. I. Tekil Kişi İyelik Eki + (I)m 39
2.2.1.1. İsimlerde Kullanılışı 39
2.2.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 39
Ünlüyle Bitenlerde: 39
Ünsüzle Bitenlerde: 39
2.2.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 41
2.2.1.1.3. Zamirlerde Kullanılışı 42
2.2.2. II. Tekil Kişi İyelik Eki +(I)ŋ 43
2.2.2.1. İsimlerde Kullanılışı 43
2.2.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 43
Ünlüyle Bitenlerde: 43
Ünsüzle Bitenlerde: 44
2.2.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 46
2.2.2.1.3. Zamirlerde Kullanılışı 46
2.2.3. III. Tekil Kişi İyelik Eki +sI/ +I 47
2.2.3.1. İsimlerde Kullanılışı 47
2.2.3.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 47
Ünlüyle Bitenlerde: 47
Ünsüzle Bitenlerde: 49
2.2.3.1.2. Zamirlerde Kullanılışı 51
2.2.4. I. Çokluk Kişi İyelik Eki +(I)mIz 51
2.2.4.1. İsimlerde Kullanılışı 52
2.2.4.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 52
Ünlüyle Bitenlerde: 52
Ünsüzle Bitenlerde: 52
2.2.4.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 54
2.2.4.1.3. İlgi Durumu Ekiyle 54
2.2.4.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 54
2.2.5. II. Çokluk Kişi İyelik Eki +ŋIz 55

2.2.5.1. İsimlerde Kullanılışı 55
2.2.5.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 55
Ünlüyle Bitenlerde: 55
Ünsüzle Bitenlerde: 56
2.2.5.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 58
2.2.5.1.3. İlgi Durumu Ekiyle 59
2.2.5.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 59
2.2.6. III. Çokluk Kişi İyelik Eki +lArI (n) 59
2.2.6.1. İsimlerde Kullanılışı 59
2.2.6.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 59
Ünlüyle Bitenlerde: 59
Ünsüzle Bitenlerde: 59
İSİM DURUM EKLERİ 62
2.3.1.Yalın Durum Ø 62
2.3.2. İlgi Durumu 63
2.3.2.1. +(n)Iŋ/ Iŋ 64
2.3.2.1.1. İsimlerde Kullanılışı 64
2.3.2.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerine 64
Ünlüyle Bitenlerde: 64
Ünsüzle Bitenlerde: 66
2.3.2.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 69
2.3.2.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 70
2.3.2.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 73
2.3.3. Yükleme Durumu 76
Yükleme Durumu Şekilleri 76
2.3.3.1. +(y)I 76
2.3.3.1.1. İsimlerde Kullanılışı 76
2.3.3.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 76
Ünlüyle Bitenlerde: 76
Ünsüzle Bitenlerde: 78
2.3.3.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı 79
2.3.3.1.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde 80
2.3.3.1.1.4. İyelik Eki Almış İsimlerde 81

2.3.3.2. +nI 83
2.3.3.1.1. İsimlerde Kullanılışı 83
2.3.3.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 83
2.3.3.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 84
2.3.3.2.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 84
3.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 84
2.3.3.3. Eksiz Kullanılışı +Ø 85
2.3.3.3.1. İsimlerde Kullanılışı 85
2.3.3.3.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 85
2.3.3.3.1.2. İyelik Eki Almış İsimlerde 86
2.3.3.3.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde 88
2.3.3.3.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 90
2.3.4. Yönelme Durumu 90
Yönelme Durumu Şekilleri 90
2.3.4.1. +(y)A 90
2.3.4.1.1. İsimlerde Kullanılışı 91
2.3.4.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 91
Ünlüyle Bitenlerde: 91
Ünsüzle Bitenlerde: 93
2.3.4.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 95
2.3.4.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 97
2.3.4.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 99
2.3.4.2. +Ga 101
2.3.4.2.1. İsimlerde Kullanılışı 101
2.3.4.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 101
2.3.4.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 102
2.3.4.2.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 102
2.3.4.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 102
2.3.5. Bulunma Durumu 102
2.3.5.1. +dA 103
2.3.5.1.1. İsimlerde Kullanılışı 103
2.3.5.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 103
2.3.5.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 105

2.3.5.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 106
2.3.5.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 109
2.3.6. Ayrılma Durumu 109
Ayrılma Durumu Şekilleri 110
2.3.6.1. +dAn 110
2.3.6.1.1. İsimlerde Kullanılışı 110
2.3.6.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 110
2.3.6.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde 113
2.3.6.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 115
2.3.6.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 116
2.3.6.2. +dIn 118
2.3.6.2.1. İsimlerde Kullanılışı 118
2.3.6.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 118
2.3.6.2.1.2. İyelik Eki Almış İsimlerde 119
2.3.6.2.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde 119
2.3.6.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı 119
2.3.7. Araç-Birliktelik Durumu 119
Araç-Birliktelik Durumu Şekilleri 120
2.3.7.1. +lA 120
2.3.7.1.1. İsimlerde Kullanılışı 120
2.3.7.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 120
2.3.7.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı 122
2.3.7.2. +(I)n 123
2.3.7.2.1. İsimlerde Kullanılışı 123
2.3.7.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 123
2.3.7.3. Birle / Bile / Birlen / Bilen Edatı 123
2.3.8. Eşitlik Durumu 124
2.3.8.1. +CA 124
2.3.8.1.1 İsimlerde Kullanılışı 124
2.3.8.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 124
SORU EKİ 125
2.4.1. mI, mU 126
2.4.1.1. İsimlerde Kullanılışı 126

2.4.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde 126
2.4.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı 127
2.4.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde 127
SONUÇ 129
KAYNAKÇA 132
ÖZGEÇMİŞ 135

ÖZET

Bu çalışma, karışık lehçeli eserlerde isim çekim ekleri üzerine yapılmıştır. Tezde öncelikle karışık lehçeli eserlerin oluştuğu dönem olan Eski Anadolu Türkçesi üzerinde durulmuştur. Sonra Eski Anadolu Türkçesi ve Doğu Türkçesi özelliklerini gösteren karışık lehçeli eserlerden *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede* hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserler kısaca tanıtıldıktan sonra tezin konusunu teşkil eden isim çekim eklerinin araştırmacılar tarafından işlenişi özetle sunulmuştur. Tezde isim çekim eklerini işlerken şu sıra takip edilmiştir: Ekin tanımı, Eski Türkçedeki kullanılış şekilleri ve örnekleri, incelediğimiz eserlerde kullanılış şekilleri. Sonuç bölümünde bulgular üzerinde genel değerlendirmelere yer verilmiş, tezde yararlanılan kaynaklar yazılarak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Karışık lehçeli eserler, Eski Anadolu Türkçesi, *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede*, isim çekim ekleri.

ABSTRACT

This study was carried out on noun inflectional suffixes in mixed language works. In the thesis, first of all, Old Anatolian Turkish, which is the period when mixed language works were formed, was emphasized. Then, information about Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ali's Kıssa-i Yûsuf, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede which are among the mixed-language works written in Old Anatolian Turkish, are given. After these works are briefly introduced, the processing of noun inflectional suffixes, which is the subject of our thesis, by the researchers is briefly presented. In the thesis, the following sequence has been followed while processing noun inflectional suffixes: Definition of suffix, usage patterns and examples in Old Turkish, usage patterns in the texts we examined. In the conclusion part, general evaluations on the findings are given, the sources used in the thesis are written and the study is completed.

Keywords:

Mixed language works, Old Anatolian Turkish, Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede, Ali's Kıssa-i Yûsuf, inflectional suffixes.

KISALTMALAR

a. Kitap Kısaltmaları

BH: Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik

KY: Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u

KG: Kitâb-ı Gunya

KA: Kitâb-ı Ata Dede

b. Diğer Kısaltmalar

ET: Eski Türkçe

TT: Türkiye Türkçesi

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

TDK: Türk Dil Kurumu

vb. : Ve benzeri

s. : Sayfa

c. İşaretler

- : Ekin fiile bağlandığını gösterir.

+ : Ekin isme bağlandığını gösterir.

(+) : Tercih edilen terimle birlikte alternatif olarak kullanılan terimi göstermektedir.

I: ı, i

U: u, ü

A: a, e

C: c, ç

G: g, k

GİRİŞ

Türkçenin tarihî gelişiminde Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli bir yeri vardır. Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında bir köprü görevi görür. Bu dönemle ilgili yapılan çalışmalar, dönemin aydınlanmasına katkı sunduğundan önemlidir.

Bu dönemde yazılan eserler ses ve şekil bilgisi bakımından Oğuzca özellikler yanında Doğu Türkçesinin özelliklerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Karışık lehçeli olarak adlandırılan bu eserler *(Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ferâiz Kitâbı, Kuduri Tercümesi, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Şerhü'l-Menar, Kitâb-ı Güzide, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede)* üzerine yapılan çalışmalar Eski Anadolu Türkçesi döneminin aydınlanmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde, önce Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Sonra incelenen karışık lehçeli eserler *(Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kit'ab-ı Ata Dede, Kitâb-ı Gunya)* tanıtılacaktır. Ardından tezin konusunu teşkil eden isim çekim eklerinin araştırmacılar tarafından işlenişi hususunda açıklamalar yapılacaktır. Bu tez çalışmasında ele alınan konu işlenirken şu sıra takip edilecektir:

1. Ekin tanımı, 2. Eski Türkçedeki kullanılış şekilleri, 3. İncelediğimiz eserlerde kullanılış şekilleri ve örnek cümleler.

1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, önce Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemleri tanıtılmıştır. Daha sonra tezimizde isim çekim eklerini ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz karışık lehçeli eserler *(Behcetü'l-Hadâ'ik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede)* hakkında bilgi verilmiştir. Ardından tezin konusunu içeren isim çekim ekleri ve bu eklerin dil bilimciler tarafından ele alınışı üzerinde durulmuştur.

2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada ele alınan karışık lehçeli eserler, Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ferâiz Kitâbı, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kuduri Tercümesi, Şerhü'l-Menar, Kitâb-ı Güzide, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede vb. arasından *Behcetü'l-Hadâ'ik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede* seçilerek sınırlandırılmıştır.

3. Araştırmanın Modeli

Araştırma sürecinde çalışma betimsel araştırma yöntemi kullanılarak dört metinden seçmeler yapılarak incelenmiştir. İnceleme yapılan metinlerde herhangi bir değişiklik yapılmadan cümleler alınmıştır. Nicel araştırma yönteminden faydalanılmış, araştırılan konu gözlem ve deney yoluyla nesnel bir şekilde ölçülüp, sayısal verilerle ifade edilmiştir. Nitel araştırma yönteminden faydalanılmış, araştırılan konu doğal ortamında gerçekçi bir biçimde ortaya koyulmuş. Üzerinde inceleme yapılan metinler orijinal halleriyle incelenmiştir.

4. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, *Behcetü'l-Hadâ'ik, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede* adlı eserlerindeki metin kısmından örnek cümleler seçilerek hazırlanmıştır.

5. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın inceleme kısmında: 1. Eser, Melike Somuncu'nun Behcetü'l-Hadâ'ik adlı doktora tezinde s.64-524 arasındaki metin kısmı incelenmiştir. 2. Eser, Ali Cin'in Ali, Kıssa-i Yusuf adlı doktora tezinde s.186-485 arasındaki eserin metin kısmı incelenmiştir. 3. Eser, İsmail Güneş'in Karışık Dilli Kitâb-ı Ata-Dede Üzerinde Bir Dil İncelemesi adlı doktora tezinde s.302-466 arasındaki metin kısmı incelenmiştir. 4. Eser Muzaffer Akkuş'un Kitâb-ı Gunya adlı doktora tezinde s. 277-400 arasındaki metin kısmı incelenmiştir. İncelenen metinlerden İsim Çekim Ekleri başlığımıza uygun olan cümleler metnin tamamından seçilerek alınmıştır. İnceleme, veri toplama tekniği kullanılarak yapılmıştır. Çalışmanın teorik kısmında konuyla ilgili makale, tez ve kitaplardan faydalanılmıştır.

1. BÖLÜM

1.1. Eski Türkçe Dönemi

Türkçenin metinlerle takip edilebilen ilk devresidir. Bilinen ilk yazılı metin olan Orhun Yazıtları'yla başlar. Ergin, bu devreyi Türkçenin müşterek yazı dili devresi olarak kabul eder. Ona göre Türkçenin bütün yapısı bu devre ile izah edilebilmektedir. Bu yüzden bu devre Türkçenin ana Türkçe devresi, ilk devresi, en eski devresidir. Onun için bu devreyi "Eski Türkçe" olarak adlandırmak yerinde olur. (1998, s. 17)

Korkmaz, bu dönemi şu şekilde açıklar: "Türkçenin metinlerle takip edilebilen ilk dönemidir. Bilinen ilk yazılı metin olan Orhun Yazıtları'yla başlar. Bu dönem, Türkçenin müşterek yazı dili dönemi olarak kabul edilir. Aslında Köktürk ve Uygur Devletleri'nin yazı dili olarak kabul edilen Eski Türkçe dönemi, Köktürk Yazıtları'nın ve çeşitli Uygurca eserlerinin incelenmesinden elde edilen sonuçlara göre, Köktürk ve Uygur yazı dili daha oturmamış, standart bir yapıya ulaşamamıştır. Her iki dönemi temsil eden eserler arasında ses ve şekil bilgisi açısından birbirinden ayrı durumları ortaya koyan şekillemeler görülmektedir. Bunun başlıca nedeni, Köktürk ve Uygur Devleleri'nin siyasi ve sosyal yapısını birbirinden farklı etnik gruplar arasında birtakım lehçe ayrılıklarının bulunmasıdır. Eski Türkçedeki bahsedilen bu lehçe ayrılıklarına A. Gabain, P. Zieme, G. Hazai, Schulz Batmanov, K. Röhrborn, L. Bazin, G. Doerfer, M. Erdal gibi araştırmacılar değinmişlerdir." (2020, s. 42).

Araştırmacı dönemin dil özelliğine hakkında, Oğuz-Türkmen boylarının XI. yüzyılda Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce bir siyasi birlik kuramamış olmalarını Oğuzcaya dayalı bağımsız bir yazı dilinin kurulamamış olmasına bağlar. Ancak elimizdeki belgelere göre Oğuzların Orta Asya Türk Tarihinde başlangıçtan beri çok önemli etkileri olmuş, içinde bulundukları öteki Türk devletlerinde önemli birer yer tutmuşlardır. Bu siyasi ve sosyal ağırlık ister istemez varlığını Oğuz Lehçesinde de göstermiş ve bu lehçe o dönemin yazı dilleri içinde genel eğilimler halinde süregelmiştir. VI-XI. yüzyıllar arasına sokabileceğimiz Eski Türkçe döneminde dil özellikleri ile ilgili ayrıntılar söz konusu olunca, Yenisey ve Orhun Yazıtları'nda bir takım lehçe ayrılıklarının bulunduğu ileri sürülmüştür. (Korkmaz, 2009, s. 79-80)

Özçelik-Erten, Eski Türkçe döneminin 8-10. yüzyıllar arasındaki geçen dönem olduğunu, Türkçenin metinlerle takip edilebilen ilk dönemi olduğunu belirtir. Bu dönem, M.S. 552 yılında kurulan ilk Köktürk devleti birkaç kez dağılıp kurulduktan sonra M.S. 745 yılında yerini artık Uygur hâkimiyetine bırakmıştır. Böylece Eski Türkçe dönemi içinde biri Köktürk, diğeri Uygur olmak üzere Türkçenin iki devresini görmekteyiz. Eski Türkçenin bu iki dönemi içinde, Köktürk ve Uygur olmak üzere, iki alfabe kullanılmıştır. Böylece Köktürk alfabesinden başlayarak yazı dilimiz boyunca latin alfabesine kadar uzanan süreç başlamıştır. Eski Türkçe döneminin ikinci alfabesi olan Uygur alfabesi bu dönem bittikten sonra Orta Türkçe döneminde de kullanılmıştır. (1999, s. 36)

> Türk yazı dilinin ele geçen ilk örnekleri Orhun Abidelerinin metinleridir. Fakat bu metinler Türk yazı dilinin ilk örnekleri değildir. Çünkü Orhun Abidelerindeki dil yeni teşekkül etmiş bir yazı dili olarak değil, çok işlenmiş bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Türk yazı dilinin başlangıcını Miladın ilk asırlarına, hiç olmazsa Orhun Abidelerinden birkaç asır önceye çıkarmak doğru olur. Fakat Orhun Abidelerinden daha eski bir metin ele geçmediği için bu yazı dilini ancak sekizinci asırdan itibaren takip edebilmekteyiz. (Ergin, 1998, s. 13)

Araştırmacı milâdın ilk asırlarında başladığını kabul ettiğimiz ve ilk ele geçen metinleri 8. yüzyıla ait olan bu yazı dilinin 12-13. yüzyıla kadar devam ettiğini ve Türk yazı dilinin ilk devresini teşkil ettiğini söyler.

1.2. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Türkçenin tarihî gelişiminin ortaya konulması açısından Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli bir yeri vardır. Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında bir köprü görevi görür.

Korkmaz, bu dönemin başlangıcı için "Süreç olarak Selçuklu Oğuzcasının devamı niteliğindeki Beylikler dönemi Türkçesi, Anadolu'da eski Doğu Türkçesi'nin kalıntılarından da ayıklanmış Oğuzca'ya dayalı yepyeni bir yazı dilinin kuruluş dönemidir. Anadolu Beylikler dönemini temsil eder. Zaman bakımından XIII. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl ortalarına, yani Osmanlı Beyliği'nin öteki beyliklerin varlığına son veren güçlü bir devlet durumuna geçişine kadar uzanır." der. (2020, s. 87)

Araştırmacı, yine başka bir yerde bu dönemi "Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan ve XI-XIII. yüzyıllar arasındaki yoğun göçlerle Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra, Oğuzca temelinde kurulup gelişen ve XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl ortalarına kadar süregelen yazı dilinin adıdır. Bugün elimizde Eski Anadolu Türkçesi alanına giren hayli eser vardır. Ancak bu dönemi başlatan eserlerin hepsi, elimize geçmiş değildir. Anadolu bölgesinin geçirdiği siyasi ve sosyal gelişmelere parelel olarak eski Anadolu Türkçesi kendi içinde üç alt bölüme ayrılır: Bunlar, Selçuklu Dönemi Türkçesi, Beylikler dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi Türkçeleridir." sözleriyle açıklar. (Korkmaz, 2009, s. 91)

> Anadolu'nun Türkleşmesi ile XIII-XV. yüzyıllar arsında bu bölgelerde Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir… Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesine dayalı ilk yazılı dilidir. Bu bakımdan, Türk dili tarihi içinde kendine has bir yeri vardır. Her ne kadar Oğuzca bazı özelliklere, VIII. yüzyılda Göktürk Yazıtlarında rastlıyorsak da bu, Oğuzcanın yazı dili olarak daha o zaman ürün verdiğini değil, yazı diline

> bazı ağız özeliklerini soktuğunu gösterir. EAT.'nin meydana gelişinde bu ağız özeliklerinin metinlere girmiş olması, standart bir EAT.'den bahsedilmesini güçleştirmektedir. (Gülsevin, 2017, s. 9-10)

Akar, Eski Anadolu Türkçesi konusunda "11. yüzyıldan itibaren Ortaasya'daki Oğuz ve Kıpçak / Karluk lehçelerinin ses ve yapı unsurlarından beslenerek oluşan Eski Anadolu Türkçesi, bu lehçelerin ses ve yapı özeliklerini neredeyse bin yüzyıl boyunca kesintisiz olarak günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu bakımdan Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin yaşayan en eski yazı dili olma hüviyetine sahiptir." der. (2018, s. 17)

Beyitoğlu, bu dönemi "Eski Anadolu Türkçesi, dil ve kültür tarihimizde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Türkiye Türkçesinin temeli olan Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine kadar genellikle bir konuşma dili olarak varlığını sürdürmüşken bu dönemde çok yönlü ve zengin bir yazı dili hâline gelebilmiştir." sözleriyle anlatır. (2021, s. 2)

Özçelik-Erten, bu dönemi "Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin 13,14 ve 15. yüzyıllardaki ilk dönemidir. Eski Türkçedeki bazı ses ve şekil özelliklerinin hâlâ devam ettiği, henüz bağların kopmadığı en temiz devredir." sözleriyle açıklar. (1999, s. 38)

Ergin de bu dönemin 13. yüzyılda başladığını söyler. Dönemi değerlendirirken "Batı Türkçesinin ilk devrini teşkil eden bu Eski Anadolu Türkçesi bilhassa Tükçe bakımından kendisinden sonraki iki devreden farklıdır. Bu devreye Batı Türkçesinin bir oluş, bir kuruluş devresi olarak bakmak yerinde olur…" Eski Anadolu Türkçesi bir taraftan Eski Türkçenin izlerini taşırken diğer taraftan köklerde ve eklerde bazı ses ve şekil ayrılıkları göstermek suretiyle kendisinden sonraki Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinden biraz farklı bir durum arzeder… Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliği olarak, yabancı unsurlar bakımından denilebilir ki Batı Türkçesinin en temiz devridir. Bu devirde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar henüz birmeye başlamıştır. Eski Anadolu Türkçesinin cümle yapısı ile ilgili olarak; Türkçenin başlangıçtan bugüne kadar hep aynı kalan normal cümle yapısı dışına çıkmamıştır. Gerek nesirde gerek şiirde Türk cümlesi bu devirde norma, sade, anlaşılan, unsurları yerli yerinde ve doğru cümle olarak kalmış, tercüme sadakati yüzünden nadir olarak kırıldığı yerler dışında, umumiyetle sağlam yapısını muhafaza ederek Osmanlıca devrine girdiğini belirtir. (1998, s. 17-18)

1.3. Karışık Lehçeli Eserler

Eski Anadolu Türkçesi dönemi içerisinde yer alan ve geçiş dönemini temsil eden karışık lehçeli eserler, fonolojik ve morfolojik açıdan birtakım farklılıklar göstermektedir. Oğuzcanın gelişiminde karışık lehçeli eserlerin ayrı bir yeri vardır.

Korkmaz, bu eserleri "11-15. yüzyıllar arasında Anadolu'da mevcut olan yazı dilinde Doğu Türkçesinin özellikleriyle birlikte Batı Türkçesinin özellikleri bir arada görülür. Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan bu dönemin fonetik özellikleri birbirinden tamamen ayrılmamakla birlikte bir geçiş sürecini de beraberinde getirir. Söz konusu geçiş dönemi *olga-bolga* sorunu olarak da adlandırılan karışık lehçeli eserlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İşte bu dönemde hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin dil özelliklerini bir arada bulunduran eserler *Karışık Lehçeli Eserler* olarak adlandırılır." şeklinde tarif eder. (2009, s. 87)

> Türkoloji çalışmalarında, Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi özelliklerini bünyesinde beraberce bulunduran eserlere karışık lehçeli eserler adı verilmektedir. Bilim adamları, bu dönem eserlerinde niçin hem Doğu hem de Batı Türkçesi özellikleri bulunduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Bu konu üzerinde inceleme yapan bilim adamları *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Ferâiz Kitâbı, Kuduri Tercümesi, Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u, Şerhü'l-Menar, Kitâb-ı Güzide, Kit'ab-ı Ata Dede, Kitâb-ı Gunya* gibi eserleri karışık lehçeli eserler arasında saymaktadırlar. Oğuz Türkçesi, ilk ürünlerini Orta Asya'da vermiştir. Anadolu'da teşekkül eden yazı dili, Eski Türkçenin edebiyat dilinin tesirinden kendini kurtaramamıştır. Anadolu'daki yazı dili üzerinde Doğu Türkçesinin tesirleri 15. yüzyıl sonuna kadar devam eder. (Cin, 2011, s. 55-57)

Beyitoğlu, karışık lehçeli eserleri iki gruba ayırarak inceler. Bu konuda şu açıklamayı yapar: "Eserin karışık lehçeli olduğu konusunda araştırmacıların görüş birliği içinde olup olmaması, yazıldığı yüzyıl ve saha gibi ölçütlere göre iki gruba ayırabilir. Bu bağlamda, konuyla ilgilenen hemen hemen tüm araştırmacılar tarafından karışık lehçeli eserler olarak nitelendirilen ve XIII. yüzyıl veya öncesinde Anadolu'da yazıldığı düşünülen *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik, Kıssa-i Yûsuf, Kudûrî Tercümesi, Ferâiz Kitâbı, Kitâb-ı Güzîde, Mevlânâ'nın* bir kısım Türkçe manzumeleri ile Şeyyâd Hamza'nın bir manzumesi ilk gruba alınabilir. Diğer tarafta ise *Şerhü'l-Menâr, Kitâb-ı Gunya, Marzubân-nâme Tercümesi, Kitâb-ı Ata-Dede*, Süleymaniye Kütüphanesindeki bir *Kur'an tercümesi*, Develi (1998) tarafından yayımlanan bir Fâtiha tefsiri gibi bazı araştırmacılar tarafından karışık lehçeli eserler arasında zikredilen ve XIV. yüzyıl veya sonrasında, Anadolu sahası dışında

yazılmış olduğu ya da olabileceği yönünde görüşler bulunan metinleri saymak mümkündür.” (2021, s. 21-22)

> Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemlerinde kaleme alınan birkaç metinde fonetik ve morfolojik olarak karışık lehçe özellikleri tespit edilmiştir. Bu eserlerde Anadolu’da oluşan Oğuz Türkçesi yanında Orta Asya’daki Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait dil özellikleri yan yana kullanılmıştır. Bu yüzden, konu Türkiye Türkolojisinde “Karışık Lehçeli Eserler” olarak adlandırılmıştır. (Akar, 2018, s. 59)

Öztekten konuyla ilgili yaptığı araştırmada dönemin eserlerindeki karışık lehçelilik durumunu şöyle açıklamaktadır: “XVI. yüzyıldan itibaren giderek karakteristik özellikleri belirginleşip yaygınlaşan Batı Türkçesinin Batı (Osmanlı) ve Doğu (Azerbaycan) kolları, artık tarihsel ve toplumsal birer yazı dili kimliğini kazanmıştır. Modernizm sonrasında ise eğitim-öğretimin ve basın faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte birer standart dil halini almışlardır. Oysa XIII-XV. yüzyıllar arasında Anadolu ve çevresinde metinlere yansıyan dil ya da diller, bu özellikleri haiz ve havi değildir. Başlangıçta yani XII-XIII. yüzyıllarda izlenen ve Türkolojide ‘karışık lehçeli eserler’ olarak bilinen iki lehçeli eserlerden itibaren gittikçe azalan çoklu karakterdeki dil ve imla, anılan coğrafyada var olan çok merkezli siyasi yapıdan ötürü XV. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Ayrıca bu dönemde şekillenmeye başlayan dilin yazıya dayanan tarihsel bir geçmişi olmadığı da açıktır. Sonuç olarak yaygın bir şekilde Eski Anadolu Türkçesi adlandırmasıyla bilinen XIII-XV. yüzyıllar arasına tarihlenen ve Batı Türkçesinin ilk evresini oluşturan eserlerin dili, bir yazı dili ve standart bir dil değildir. Çünkü XIII. yüzyıla kadar yazılmayan Oğuz konuşma dilleri, o tarihte yazılmaya başlamıştır ve bölgeye ya da konuşura/yazara göre farklılaşan telaffuzlar, yazılışlara yansıdığı için de birbirinden başka ses ve şekil özellikleri aynı coğrafya, aynı zaman veya aynı metinde görülebilmektedir. Bu metinler; henüz yazılmaya başlamış ve yaklaşık üç asır içerisinde yazı dili haline gelmeye başlayacak, toplumsal, kamusal ya da tarihsel olmayan, yerel veya bireysel özellikler gösteren, çoklu karakterde yazılı dillerle yazılmışlardır.” (2018, s. 264)

Uğurlu, Oğuzcanın bu karışık lehçelilik özelliğini nasıl kazandığını özetle şöyle açıklar: “Tarihî sürecin bir gereği olarak Büyük Selçuklu Devleti, kurulduktan nispeten kısa bir süre sonra İran, Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerine hâkim olduğunda Oğuzca’da bir değişme veya gelişme olmamıştır. Oysa Oğuzcanın, bu yeni duruma uygun olarak makûl bir zaman süresinde “yüksek dil” hâline gelmesi, böylece Büyük Selçuklu Devleti’nin farklı dil, din ve kültürden tebaasının yönetim, hukuk, bilim ve hatta nitelikli edebiyat ihtiyacını

karşılaması beklenirdi. Bu gerçekleşmemiştir.” dedikten sonra Türklerin yaşadığı bölgelerin dil üzerindeki etkilerine değinir. Bu konuda: “Büyük Selçuklu Devleti zamanında İran, Irak ve Anadolu bölgelerinde sırasıyla çoğunluğu Farsça, Arapça ve Rumca konuşan, tarımla geçinen yerleşikler yaşıyordu. Dilleri de nispeten eskiden beri yüksek dil hâline gelmiş; yazıya geçirilmişti. Hatta ölçünlüleşmiş sayılırdı. Bunlar, gündelik hayatı sürdürürken ağızlar hâlindeki birer gündelik dil; devlet yönetiminde, nitelikli edebiyatta, hukukta ve bilimde ise yüksek dil olarak kullanılıyordu. Bu halkların üst yöneticileri olan göçer evli Oğuzlar ise nüfus bakımından azınlıkta kalmışlar; dilleri yazıya geçirilmemiş, yüksek dil olma aşamasında, ağızlar hâlinde olan birer gündelik dildi.”der. (2011, s. 142)

Aynı araştırmacı, “Bu şartlarda Büyük Selçuklu Devleti, halefleri olan Selçuklu devletleri ve Harezmşahlar, öncelikle idarî işlerde, yazışmalarda ve edebiyatta; hatta az da olsa hukuk ve bilimde de Farsçayı kullanmışlardır. Okula (medrese) giden herkesin az-çok öğrendiği Arapçayı ise az sayıdaki seçkin, daha çok hukuk ve bilim çalışmalarında kullanmıştır. Rumcaya ise, Oğuzlara dayanan devletler hemen hiç itibar etmemiş, kullanmamıştır. Bunun sebepleri açıktır: Anadolu’ya hâkim olan Selçuklulara, yönetimlerini sürdürebilmek için Horasan’dan getirdikleri Farsça yetiyordu ve Rumca konuşanlar canlarının ve dinlerinin düşmanı “kâfir” konumunda idiler. Ancak “önemli” işler, bu dille görülmüyordu. Bu durum Oğuz olan, eğitimli sanat ve edebiyat ehlinin ürünlerinde de geçerliydi. Edebî eserler, şekil, muhteva ve dil bakımından Horasan’da olduğu gibi Farsça yazılıyordu.” diyerek Türkçenin edebi dil olarak neden yeterince işlerlik kazanmadığını izah eder. (2011, s. 142)

Kısacası; Anadolu beylikleri döneminde Oğuzca, Farsçanın yerine yönetim, hukuk, bilim ve edebiyatta da kullanılan bir yüksek dil olma yolunda hızla ilerlemiş ve süreç 15. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.

Erdem, Sarı bu dönem ile ilgili benzer bir açıklaması, “Bugüne kadar elimize ulaşan yazılı belgeler, Batı Türk yazı dilinin başka bir ifadeyle Oğuzcanın XIII. yüzyılda oluşmaya başladığını göstermektedir. Ancak bilindiği gibi, Orhun yazıtlarında, Uygur ve Karahanlı Türkçesine ait yazmalarda, Oğuzcaya ait dil özellikleri bulunmaktadır. Hatta Kâşgarlı Mahmut, Divanu Lügati’t-Türk’te, bu özelliklerin bazılarını, Oğuzcaya ait vurgusuyla, belirtmiştir. Birçok araştırmacı, Eski Türkçedeki Oğuzca unsurlar üzerine araştırmalar yapmıştır. Karahanlı Türkçesi ve Doğu Türkçesi arasında belirgin bir ilişki bulunmaktadır; ancak aynı belirgin ilişki Karahanlı Türkçesi ile Batı Türkçesi arasında görülmez. Bu yüzden

Anadolu'da ortaya çıktığı düşünülen ilk Oğuzca eserler hem Oğuzca özellikler hem de Doğu Türkçesi izleri taşımaktadır, bundan dolayı bu eserlere karışık lehçeli eserler denmektedir." şeklindedir. (2010, s. 391)

Bilgin, "Eski Anadolu Türkçesi eserlerindeki karışık lehçelilik durumunu birçok araştırmacı gibi Moğal istilasıyla başlayan göçlere bağlamaktadır. Bu dönemde, başta güvenlik kaygısı olmak üzere Anadolu'nun batısına göç eden ulemalar Anadoludaki din, tasavvuf ve kültür hayatını şekillendirmişlerdir. Böylece hem dil zenginliği hem de köklü bir geleneğin imkânlarıyla, çok güçlü bir anlatım tarzı oluşmuştur." şeklindeki açıklamasıyla bu dil oluşumunu anlatır. (1990, s. 63-76)

Türk, bu dönemi anlatan başka bir açıklamada, ise karışık lehçeli eserlerin ilk örneklerindeki fonetik ve morfolojik değişime dikkat çekilmiştir. Türk bu konuda şunları belirtir: "Oğuzlar, kendilerine özgü lehçeleri olmasına rağmen, edebî dil olarak yüzlerce yıl Orta Asya'daki ortak edebî yazı dilini kullandılar. Fakat geniş topluluklar halinde batıya göç ettiklerinde, geride bıraktıkları coğrafyadan hem mesafe hem de siyasi ve kültürel bakımdan uzaklaştılar. Büyük Selçuklular döneminde resmî ve edebî yazı dilinde Türkçeden başka diller tercih edilmesinin çok değişik sebepleri olabilir. Ancak Oğuzlar Anadolu'ya gelip bu toprakları Türkleştirmeye başladıklarında, Orta Asya'dan çok uzaktaki bu bölgelerde kendi lehçeleri ile de yazmaya başladılar. Daha sonra Türkolojide "karışık lehçeli eserler" ya da "olga-bolga sorunu" diye adlandırılan o dönemin eserleri, Oğuzların yeni yurtlarında kendi lehçelerine dayalı bir edebî dil geliştirirken verdiği ilk ürünler olmalıdır." (2019, s. 46-47)

1.4. İncelenen Karışık Lehçeli Eserler Hakkında Genel Bilgiler

Karışık lehçeli eserler üzerine araştırmalar yapmış ve ilk dönem eserleriyle ilgili önemli bulgulara ulaşmış olan araştırmacılardan biri de Uygur'dur. O, 11-13. yüzyıllarda ortaya konulmuş Türkçe metinleri ele almış ve incelemiştir. Onun bu dönemin dil özellikleriyle ilgili değerlendirmesi şöyledir: "Bizde karışık lehçeli eserler hakkında ilk görüş R. Rahmeti Arat'a aittir. Türk Tarih Kongresindeki bildirisinde Arat, Kaşgarlı Mahmud'un eserinde geçen Oğuzca ile ilgili özellikleri sıraladıktan sonra 13. yüzyıldan önceye gidildikçe karışık lehçelilik özelliklerinin azalacağını, 11. yüzyıldan bu tarafa gelindikçe de artacağını söylüyor. Ki sonraki nesillerin bu karışık lehçeli eserleri kendi şivelerinden saymadıklarını, bundan birkaç asır önceki nesiller de bunları beğenmeyerek, bu eserlerin bir kısmını oluruna bıraktıklarını ve bir kısmını da kendi devirlerinin hususiyetlerine uydurarak, yeniden kaleme aldıklarını dile getiriyor."

Karışık lehçeli eserlerin dil yapısını inceleyen Uygur, farklılıkları tespit etmiş ve şu sonuçları çıkarmıştır:

- Kelime başında hem b-> m- değişimi bakımından Oğuzcayı yansıtan b'li örneklerin hem de Karahanlı yazı dilinden gelen m'li örneklerin yer alışı.
- Kelime başında b-> v- değişimi bakımından hem Karahanlı Türkçesine özgü b'li örneklerin, hem de Oğuzca'ya özgü v'li örneklerin bulunuşu.
- Karahanlı Türkçesine özgü bol- fiili ile Oğuzcaya özgü ol- fiilinin yanyana kullanılışı.
- Birden fazla heceli kelimelerin sonlarındaki ġ/ g sesinin durumu bakımından hem Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi bu ünsüzü koruyan, hem de düşüren örneklerin yer almış olması.
- Yapım ekleri ve hece başlarındaki kelime bünyesi ile ilgili g'lerin de yer yer korunmuş veya XIV-XV. yüzyıllar Anadolu metinlerinde görüldüğü şekilde düşürülmüş olması.
- Ek başlarındaki ġ-/ g- ünsüzlerinin XI. yüzyıl sonlarından başlayarak yavaş yavaş düşmüş olmasına rağmen, bu dönemde g'li ve g'siz örneklerin karışık olarak bulunuşu.
- Yine ġ/g erimesi ile ilgili olarak gelecek zaman, geniş zaman gereklilik ve dilek kiplerinde -a/-e yanında -ġay /-gey, -ġa/ -ge eklerinin kullanılmış olması.
- Belirtme ekinin eserlerde kullanımına baktığımız zaman genel olarak *-ı/ -i, -nı/ -ni* biçiminde kullanılması.
- Oğuzcaya has -ı/ -i yükleme, -ıŋ /-iŋ ilgi ekleri yanında seyrek olarak Doğu Türkçesine özgü -nı/-ni, -nıŋ/ -niŋ yükleme ve ilgi hali eklerinin de yer almış olması.
- Yönelme eki, -(y)a/-(y)e şeklinde kullanılmaktadır. BH ve KY adlı eserlerde -(y)a/-(y)e ve -ġa/-ge ekleri ortak kullanımlardır. Yani benzer örnekleri her iki metinde de görülmektedir. KY'de bunlardan farklı olarak yönelme ekinin -ḳa/-ke şeklinde de kullanılması.
- Yine yaygın olan Oğuzcaya özgü -dan/ den çıkma hali eki yanında seyrek olarak Doğu Türkçesindeki -dın/ -din çıkma hali ekinin de bir süre devam ettirilmiş olması.

- Çekimli fiillerdeki şahıs eklerinin kullanılışı bakımından Eski Anadolu Türkçesine özgü -van/ -ven, -vuz/ -vüz; -sın/ -sin ekleri yanında, Karahanlı yazı dili ile ortaklaşan ve henüz zamir yapılarını koruyan -men, -sen eklerinin de ayrı yazılışı.
- Kelime hazinesi bakımından Oğuzca ile Karahanlı yazı dilini birleştiren örneklerin çokluğu.
- -ga/ -ge, -ġu/ -gü gelecek zaman ekleri yanında Oğuzcaya has ve tek tük -ası/ -esi, -ısar/ -iser, -daçı/ -deçi, -acak/ -ecek eklerinin de kullanılmaları
- Bildirmede olumsuzluğun nadir örnekler dışında tegül/ degül/ degil'le yapılmış olması.
- Eserlerin hepsinde bulunma eki olarak -da/ -de eki kullanılmıştır. Bu ekin -ta/ -te şekline rastlanmaz. (2003, s. 6)

Aynı konuda farklı araştırmacılar benzer bulgular elde etmiştir. Korkmaz'ın tespitleri aşağıdaki gibidir:

- Ön seste -t > -d değişimi bu dönemde yeni başlamıştır. t-/ d- değişimi bakımından t-'li ve d-'li şekillerin yan yana bulunması (tanuk ~ danuk, tavar ~ davar...).
- Karahanlı Türkçesi ile Oğuz Türkçesini birbirinden ayıran önemli ayraçlardan biri de ek ve hece başlarındaki g ünsüzlerinin durumudur. Çumguk> çumuk "ala karga", tamġak > tamak, tavışgan> tavşan, uragan> uran "vuran" gibi örnekler bu durumu açıklar. Ayıg, bargan, urgan, yazıgçı, "yazıcı, postacı" gibi g'li örneklerin de verilmiş olması g düşmesinin bu dönemde başladığını gösterir. Kuduri tercümesi'nde g ünsüzü yerge, erge, kılga; *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik*'ta da tapuġ, borgu "boru", eygü "iyi"

  Karışık lehçeli eserlere olga bolga dili denmesinin sebebi de ek başı g'lerinin Eski Anadolu Türkçesine gösterdiği bir ayrıcalıktır. (Korkmaz, 2009, s. 89-90)

  Müfettişoğlu ise bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapar:

- Birden fazla heceli sözlerin sonundaki -ġ / -g ünsüzleri ile çekim ve yapım eklerinin başlarındaki ġ- / g- ünsüzlerinin kısmen korunmuş kısmen de eriyip kaybolmuş olması (tapuġ ~ dapu "hizmet", yalġan ~ yalan, bulġan-, yirge...). (Müfettişoğlu, 2006, s. 8)

İlk dönem eserlerindeki bu farklılıklar bilim adamlarınca farklı şekilde yorumlanmaktadır. Önceleri, bu türlü karışıklıkların, değişik bölge ve dönemlerdeki istinsahlardan dolayı ortaya çıkan düzensizlikler olduğu düşünülüyordu. İncelemeler artınca, bu görüş terk edildi. Horasan bölgesindeki Oğuzcanın bazı özelliklerinin, Anadolu'ya gelen Selçuklular tarafından yeni yurtlarına getirildiği görüşü yaygınlaştı.

1.4.1. Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik

Bu eser tüm araştırmacılar tarafından karışık lehçeli eserlerin en önemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eser üzerinde en ciddi çalışma Mustafa Canpolat tarafından yapılmış ve çalışma kitap olarak yayımlanmıştır. Canpolat'ın eserle ilgili bilgi, bulgu, tespit ve değerlendirmeleri şöyledir:

Karışık lehçeli eserleri en iyi temsil eden metin Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'tır. Eserin, yazarı, yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Dil özelliklerinden yazıldığı bölgenin Anadolu, yazılış tarihinin de 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başı olduğu tahmin edilmektedir. Eserde Doğu Türkçesine ait özellikler ile Anadolu Oğuzcasına ait dil hususları karışık olarak kullanılmıştır. "Kıssa-i Yûsuf'a dil özellikleri bakımından en yakın eserdir." diyerek bilgi veren araştırmacı eserin nüshalarını da tanıttıktan sonra eserin konusu hakkında şu bilgileri verir:

> Dini-ahlaki bir eser olan Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik başlıkları Arapça olan 41 meclisten oluşur. Meclislerdeki konular şunlardır:
>
> Tevhid,
>
> Recep, Ramazan, Şaban ayları,
>
> Bayram ve aşurenin faziletleri,
>
> Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. Musa peygamberlerin vefatları,
>
> Yusuf kıssası,
>
> Hz. Ali ve Kerbela olayı,
>
> Hayatın faniliği, ölüm gerçeği,
>
> Yoksulluk,
>
> Doğruluk, dürüstlük, Allah'a adanma.
>
> Eser, züht ve takvaya önem veren sünni akide taraftarı bir kalemin elinden çıkmasına rağmen Kerbela vakasına yer vermesi dikkat çekmektedir. Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ta her vesile ile islâm dininin affediciliği, hoşgörüsü, her ne olursa olsun Allah'tan ümit

> kesmemek gerektiği fikri kuvvetli bir şekilde verilmektedir. İlmin değeri, gerçek âlimlerle sahtelerini birbirinden ayırmak gerektiği çeşitli vesilelerle belirtilmektedir. Peygamber kıssalarında yalnızca vefatlarından söz edilmiştir. (Canpolat, 2018, s. 9-11)

Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ta görülen başlıca ikili lehçe özelliklerine de değinen Canpolat, bu durumu karşılaştırmalı olarak şöyle tespit eder:

- Bol-/ ol- "olmak" fiilinin kullanımı konusunda bol- şekli daha yaygın kullanılmıştır.
- Sözbaşındaki /b-/> /v-/ değişim konusunda /b/li şekiller daha yaygındır. Ben/men "ben"
- Sözbaşındaki /b-/> /m-/ ikili şekilleri kullanılmıştır. birmek "vermek"
- Eski Türkçedeki sözbaşı /t-/ler metinde tam olarak /d-/ye dönüşmüş değildir: daḫı/takı "dahi, ve"
- Eski Türkçe damaksı /d/ sesi, genellikle /y-/ye dönüşmüştür. Fakat birkaç örnekte eski yapı devam etmektedir: izi "sahip, rab", boḍag "boya"
- Hece sonu ve ek başında süreklileşerek düşen /g/ konusunda Oğuzca özellikler gösterir: yalgan "yalan", acıg "acı", işge "işe" (2018, s. 24-25)

Bu eserle ilgili olarak başka bir araştırmacı şu değerlendirmeyi yapar:

> Selçuklular döneminden günümüze kadar gelmiş Türkçe eserler de mevcuttur. Bunlar daha ziyade ahlâkî-dinî nitelikli, halka dinî konuları anlatmak maksadıyla yazılmış öğretici mahiyetteki eserlerdir. Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönemine ait olan bu tür eserlerin en önemlilerinden biri, Nâsırüddin b. Ahmed b. Muhammed tarafından Arapça ve Farsça yazılmış çeşitli vaaz kitaplarından yararlanılarak telif edilmiş olan bir vaaz kitabı niteliğindeki Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izeti'l-Halâyık isimli eserdir. Yazıldığı yer ve tarih kesin olarak belli olmamakla birlikte, üzerinde inceleme yapan araştırmacılar Behcetü'l-hadâik'ın XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da yazılmış olabileceği kanaatine varmışlardır. (Özkan, 2014, s. 60)

Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izeti'l-Halâyık'la ilgili İslâm Ansiklopedisinde Mustafa Erkan bir madde yazmıştır. Bu maddede Erkan, eseri şöyle tanıtmaktadır:

> Yazılış yeri ve tarihi de kesin olarak bilinmemekle birlikte üzerinde inceleme yapan araştırmacılar, eserin XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da yazılmış olabileceği konusunda birleşmişlerdir. Dinî ve ahlâkî konuları içine alan eser, Arapça ve Farsça bilmeyen vâizlerin isteği üzerine, Arapça ve Farsça yazılmış çeşitli vaaz kitaplarından faydalanılarak telif edilmiştir. Bu dillerden kitaba alınan manzum parçaların tercümeleri de

> yine manzum olarak verilmiştir. Mensur olan eserde bir hitabet üslûbu hâkimdir. Yer yer sorulu cevaplı bilgiler arasında "azîz-i men, yâ bende, okıgıl yâ mukri" gibi hitap cümlelerine rastlanır. Konular işlenirken pek çok âyet ve hadis zikredilmiş, yer yer nükteli sözlerle latifeler ve hikâyeler anlatılmıştır. Eserde zaman zaman konuyla ilgili birtakım manzumelere de yer verilmiştir. Bunlar kaside, mesnevi, kıta, rubâî ve beyit türünde aruz ve hece ölçüsüyle yazılmış parçalardır. Bir kısmı Arapça (otuz dört beyit), bir kısmı Farsça (kırk iki beyit) olan bu manzumelerin tamamı 492 beyit kadardır. Dinî bir karakter taşımakla beraber fazla bir sanat değeri bulunmayan bu sade şiirler Ahmed Yesevî'nin sûfiyâne manzumelerini andırır. (1992, s. 346-347)

Aynı ansiklopedi maddesinde eserin dil özellikleriyle ilgili şu bilgiler dikkat çekmektedir:

> Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik dil bakımından karışık bir yapıya sahiptir. Bir yandan "râzı bolmak (razı olmak), bodak (boya), yalgan (yalan), acığ (acı), işge (işe), yatga sen (yatacaksın), ölgesi (ölecek), birmek (vermek), barlık (varlık)" gibi Kâşgarlı Mahmud'un XI. yüzyıl Oğuzca'sı için verdiği dil özelliklerini taşımakta, öte yandan da "dağı, dahı, âşıkum, sever-sinê, yigregüz, datlurak" gibi Eski Anadolu Türkçesi'nin XIII-XIV. yüzyıl eserlerinde yer alan özellikler göstermektedir. XI. yüzyıl eski Türkçe'si ile XIII. yüzyıl Anadolu Türkçesi arasında köprü vazifesi görmektedir. Eserin, dil yapısını en iyi yansıtan, 703 (1303) yılında Ebû Bekir b. Şeyh Ali b. Muhammed tarafından istinsah edilen 353 sayfalık eksik bir nüshası Bursa'dadır. Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ı ilim âlemine ilk olarak İsmail Hikmet Ertaylan tanıtmıştır. (1992, s. 346-347)

Buluç, Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ın muhtelif yerlerinde bulunan manzum parçalardan bazılarını derleyerek incelemiştir. (2012)

Pekyürek, Anadolu sahasında kaleme alınan en eski müstakil Türkçe eser olan Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Eski Anadolu Türkçesi ile Doğu Türkçesi özelliklerini bir arada taşıyan "karışık lehçeli" bir yapıya sahiptir. İlk numune olması, geniş hacmi, pek çok dil özelliklerini bünyesinde barındırması ve zevkle okunan üslubuyla Türk dilinin en mühim eserlerinden biri olduğunu söyler.

Pekyürek, Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ın, Eski Türkçe yazı dilinin etkisi altında gelişerek bir yazı dili hâline gelmeye başlayan Oğuz Lehçesinin ilk verilerinden olduğunu söyleyerek, Eserdeki dil karışıklığını etnik yapı ile değil de yazı dilinin etkisi ve buna kendiliğinden yerli özelliklerin karışmaya başlaması şeklinde açıklamanın doğru olacağını belirtir. Hem Eski Osmanlıca ve hem de Doğu Türkçesi özellikleri gösteren başka eserlerin de bulunması ve XV. yüzyıldan itibaren istinsah edilen eserlerde "olġa-bolġa" dili şeklinde adlandırılan bu eserlerin dillerinin tamamıyla o devrin dil özelliklerine

uydurulması, bu yazı dili ile bölgesel özellikler arasındaki mücadelenin XV. yüzyıla kadar devam ettiğini belirtir. Eserin dili hakkında mensur olmasına karşın, klasik metinlerde sıklıkla rastlanan secili yapıyla arı Türkçe bütün eser boyunca hükmünü sürdürür. Müellif, eserinde yer verdiği çok sayıda şiirle "dinî konuların halk arasında daha kolay öğrenilmesi ve ezberlenebilmesi" amacını gütmüştür. Anlatmak istediği şeyleri en kısa yoldan ve en canlı örneklerle halkın anlayabileceği bir dille büyük bir ustalıkla anlattığını söyler. (2019, s. 98-100)

Pekyürek, bu önemli eserin konusu hakkında ise şunları söyler:

> Anadolu'da kaleme alınan ilk müstakil Türkçe eser kabul edilen Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ta 13. yüzyıldaki dinî konuların içeriği ve halkın inanç değerleri hakkında da önemli bilgilere rastlanmaktadır. Nükteler, hikâyeler, kasideler, kıtalar ve beyitlerle İslam tarihi, peygamber kıssaları, siyer, Allah'tan ümidi kesmeme, İslam dininin affediciliği ve hoşgörüsü, nefis mücadelesi, ilmin değeri, ibadet ve ahlakla ilgili konular, söz konusu dönemde halkın anlayabileceği bir dille Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ta hayatın fâniliği, asıl olanın ahiret hayatı olduğu, insanın kendisini Rabb'ine adaması gerektiği bilhassa peygamberlerin vefatları verilerek anlatılmıştır. (2019, s. 98-100)

Tezcan, Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ın Anadolu'da yazılmış en eski eser olmasıyla ilgili: "Fuat Köprülü'nün XIII. yüzyılda Türkçe eser yazanlar arasında gösterdiği Ahmed Fakih, Hoca Dehhanî, Şeyyad İsa ve Şeyyad Hamza gibi isimlerin daha sonraki devrelerde eserlerini vücuda getirdiklerini vurgular. XIII. yüzyılda Anadolu'da Türkçe yazanlar hakkında bilgimiz ise Köprülü'nün tahminlerinin yanlış çıkmasından sonra yine XX. yüzyıl başındaki bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Yani Sultan Veled ve belki Yunus Emre'den başka XIII. yüzyılda Türkçe yazmış bir yazar bilinmemektedir." der. (1994, s. 88)

Koç, Tezcan'ın bu değerlendirmesi üzerine Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik'ın yeni tespit edilen bir nüshasıyla ilgili. "Artık bu yeni veriyle Anadolu sahasında yazılmış en eski Türkçe eserin XIII. yüzyıla ait olduğunu yazar adı, yazılış yeri ve tarihiyle tespit edebiliyoruz." der. (2011, s. 169)

Başka bir araştırmacı bu önemli eserle ilgili olarak, "Anadolu Selçukluları döneminden kalan en eski eserlerdendir. Arapça ve Farsça çeşitli vaaz kitaplarından yararlanılarak Nâsırüddin b. Ahmed b. Muhammed tarafından telif edilmiştir. Yazılış yeri ve tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte, yapılan incelemeler XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başında Anadolu'da yazılmış olabileceğini göstermektedir. Henüz yeni yeni yazı dili olmaya başlayan Oğuzca ile yazılmış olan bu ve buna benzer birkaç Anadolu

metninin dili, kendisinden sonra yazılanlara göre biraz farklıdır. Hem Anadolu Oğuzcasında standartlaşacak özellikler hem de o coğrafyaya gelmeden önce yaşanılan Harezm ve Horasan yöresindeki Oğuzların ağız özellikleri bir arada kullanılmıştır. Türk dili tarihi açısından son derece önemli bir metindir." şeklindeki açıklamayı yapar. (Türk & Boz, 2019, s. 49)

1.4.2. Kıssa-i Yusuf

Eski Anadolu Türkçesinin ilk ürünlerinden sayılan, Türkçe'nin tarihi evreleri içinde önemli bir yer oluşturan bu eser hakkında da pek çok araştırmacının eserin değişik özelliklerini ele aldıkları çalışmaları vardır. "Karışık lehçeli eserler" üzerine çalışan her araştırmacı Ali'nin Kıssa-i Yusuf'una başvurmuştur. Yapılan araştırmalarda eserin dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Eserle ilgili şu tespitler dikkat çekmektedir:

> Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait, karışık lehçeli bu eser Ali'nindir. Bu manzum metinde Yusuf peygamberin meşhur hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Eserde Kıpçak Türkçesi ile Oğuz Türkçesi karışık olarak kullanılmıştır. Yazılış tarihi olarak 1231 kaydı vardır. Yazıldığı yer belli değildir. (Akar, 2018, s. 64)

Eserin şekil özelliklerine dair tespitler özetle şöyledir:

> Eserin müellif nüshası elimizde olmadığı için bu konuda söylenebilecek çok fazla bir şey yoktur. Türklük dünyasında Kıssa-yı Yûsuf'un yazarı Ali, Harezmli Ali, Kul Ali adıyla bilinmektedir. Eserin yazıldığı yer ile ilgili elimizdeki mevcut yazmalarda herhangi bir kayıt yoktur. Eser üzerinde ilk çalışmayı yapan Houtsma, Ali'nin eserini "Eski Anadolu Türkçesinin" ilk ürünlerinden saymıştır. Ali'nin Kıssa-i Yusuf adlı eserinin yazmalarının büyük bir kısmı Türkiye dışındadır. Türkiye'de bir el yazması ve 2-3 matbu nüshası bulunmaktadır. Yurt dışında özelikle Kazan'da eserin birçok el yazması bulunmaktadır. Ancak bu yazmalar müellif nüshası değildir. Eser üzerinde yapılan ilk çalışma, Houtsma'ya aittir. Houtsma, Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf adlı eserinin Berlin ve Dresden el yazmalarından seçmiştir. Eserin nazım şekli Türk edebiyatında görülen varsağı ve koşma biçimine benzer. Eser 12'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. (Cin, 2011, s. 65-67)

Eserin muhteva ve dil özellikleri hakkında da şu bulgulara ulaşılmıştır:

> Aynı yüzyılda yazılan diğer eserlerde olduğu gibi Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi özelliklerini birlikte görülmektedir. Bu sebeple de eserin ait olduğu dil sahasını tespit etmek oldukça güçleşmektedir. Bazı araştırmacılar, Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf adlı eserini, Yesevi tesirindeki edebi ürünlerden biri olarak görmektedir. Köprülü Ali'deki Yesevi tesirini kullandığı "Hikmet" tarzında bulmuştur. Bu yönüyle de Ali'yi Yesevi'nin takipçisi olarak görür. Nüshalarda tutarlı bir imlâdan bahsetmek güçtür. Metnin imlâsı Uygur geleneği ile Arap-Fars geleneğinin özeliklerini bünyesinde barındırmaktadır. (Cin, 2011, s. 65-67)

> Değişik şive özellikleri taşıyan Kıssa-i Yusuf'un dili farklı yorumlara sebep olmuştur. Brockelmann onu Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk mahsullerinden biri olarak değerlendirirken, W. Bartholdise Kırım 'da yazılmış olabileceğini ifade etmektedir. Köprülü, eserin hem Hakaniye Türkçesi hem Oğuz ve Kıpçak şivesi özellikleri taşımasına ve Yesevî ananesine uygun olarak baştanbaşa dörtlükler halinde yazılmasına bakarak bunun Hârizmli bir Yesevî dervişi tarafından meydana getirilmiş olabileceğini söylemektedir." (Özkan, 2014, s. 61)

Yaman, H. Fleischer 1831 yılında yazdığı Dresden Kraliyet Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu'nda Ali'nin Kıssa-i Yusuf'unu ilk kez bilimsel olarak tanımladığını söyler. Araştırmacı eserle ilgili tespitlerini bir makale ile ilim âlemine sunmuştur. Makalede eserin hem şekil hem muhteva hem de dil özellikleri üzerinde durulmaktadır:

> Rubai şeklinde yazılan eser 30. Receb 630 (miladi 12. Mayıs 1233) yılında tamamlanmış ve 4978 mısradan oluşmuştur. Vezni konusunda bir görüş birliği olmayıp aruz vezniyle yazıldığını savunanların yanında hece vezniyle yazıldığını da düşünen araştırmacılar da olmuştur. Kıssanın dili daha çok ilgi çekmiş, özellikle gösterdiği karışık dil unsurları ve arkaik sözcüklerin zenginliği makalelerin konusu olmuştur. Eserin söz varlığını oluşturan kelimelerin % 30'u Arapça, % 10'u Farsça ve % 60'ı Türkçe'dir ve ortalama olarak bir sözcüğün kullanım sıklığı yaklaşık 10 kezdir. Dini bir konuda yazılan hikâyede kullanılan kelimelerin üçte birinin Arapça-Farsça olmasına şaşırmamak gerekir hatta dini temalı pek çok eserle karşılaştırıldığında bu oranın pek de yüksek olmadığını söyleyebiliriz. Yaman, dilin ağırlıklı Türkçe olmasını, Ali'nin bu öğretici hikâyeyi "kıssaların en güzelini" İslam dinini yeni kabullenmiş sade halka ulaştırma amacına bağlar. (2007)

> Yaman'ın, eserin diliyle ilgili olarak şairin verdiği tarihe göre daha yeni özellikler göstermesi ve üç ayrı diyalekt grubunun (Doğu, Kuzey ve Güneybatı Türkçeleri) dil hususiyetlerini aynı anda içinde barındırmasına dikkati çekmektedir. Bu karışık dil sorunu dönemin başkaca eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Eldeki malzemeden yola çıkarak üretebileceğimiz iki teori vardır. Birincisi şair bu yapıtı kaleme alırken gerçekten birden fazla lehçenin özellikleriyle yazmıştır; çünkü bu dönem Moğol istilası, savaşlar ve göçler dönemidir. İkinci ihtimal ise, sanatçının karışık gramer özelliklerini aynı eserde kullanması mantığa uygun değildir; eser yazıldıktan sonra değişik kişiler tarafından okuyucu kitlesinin diline adapte edilmiştir. Her ikisinin de zayıf yanları olmakla birlikte araştırmacı, ikinci fikirden yanadır. (2007, s. 184-199)

1.4.3. Kitâb-ı Gunya

Karışık lehçeli eserlerden biri olan Kitâb-ı Gunya üzerine en kapsamlı araştırma M. Akkuş tarafından yapılmış, çalışma Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Akkuş'un eserle ilgili tespitleri özetle şöyledir:

> Kitâb-ı Gunya ile edindiğimiz bilgilere göre eser dili ve muhtevası bakımından Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk eserlerinden biri kabul edilir. Dil yönünden Oğuz-Kıpçak hususiyetlerini gösteren bu eser, büyük bir ihtimalle XIV. yüzyılın ikinci yarısında (781/1378) tercüme edilmiştir. Mütercimi bilinmeyen bu eserin sonundaki tarih muhtemelen tercüme tarihidir. Eser tek nüshadır. Metin içerisinde yer yer ayet ve hadisler de bulunmaktadır. Kitâb-ı Gunya, Anadolu Türkçesi'nin kuruluş devrinde, Eski Türk Yazı Dili özellikleri ile Oğuz-Kıpçak hususiyetlerini birleştiren geçiş devresi özelliklerinden Türkiye Türkçesine ve Anadolu Ağızları'na uzanan yolda, iki devir arasında köprü vazifesi gören bir eserdir. Bu şekliyle bir Kitâb-ı Gunya'da bir yandan geçiş döneminin özelliklerini, bir yandan da Türkiye Türkçesi'ne uzanan gelişmelerin başlangıcını bulmaktayız. Eser, İmâm Kâzı adlı bir zat tarafından yazılmış ve tercüme edilmiştir. Kitâb-ı Gunya bölümler halinde hazırlanmış mensur bir ilmihâl kitabıdır. Yer yer ayet ve hadislerle süslenmiş olan bu eser, din kültürü açısından bir İslam fıkhıdır. Eserin müellifi Hanefi mezhebine bağlı olduğu için kitabı bu mezhep üzerine bina etmiş, diğer imamların görüşlerine de yer vermiştir. Yazar eserini Müslümanlara kendi dininin kural ve kaidelerini öğretmek ve ahirete faydalı olması maksadıyla kaleme aldığını belirtmektedir. XIV. yüzyılın ikinci yarısına ait bir eser olmasına rağmen, imla bakımından Uygur yazı dilinden gelen birtakım özelliklerle, Arap ve Fars yazı dili geleneğinden gelme yazılış hususiyetlerini karışık olarak bünyesinde taşımaktadır. (Akkuş, 2018, s. 13-19)

1.4.4. Kitâb-ı Ata Dede

Kitâb-ı Ata Dede üzerinde bir doktora tezi hazırlayan Güneş, bu tezde özellikle eserin dil hususiyetleri üzerinde durmaktadır. Yapılan çalışmada eserle ilgili bilgiler verilmektedir. Dinî-didaktik bir eser olan Kitâb-ı Ata Dede'de, Doğu Türkçesi özellikleri görülmektedir. Eserin ilk 18 sayfalık bölümünde birbiriyle ilgili konulara yer verilmiştir. Yazmanın karışık dil özellikleri taşıyan ilk 18 sayfasında sırasıyla şu konular işlenmiştir:

1. Fatiha suresinin adları (1b-2a)

2. Hz. Muhammed'in miraca çıkması (2a-2b)

3. Fatiha suresinin tefsiri (3a-10a)

Yirmi sekiz bab'a ayrılmış olan eserin her babında farklı bir konu ele alınmıştır. Her konu ayet ve hadislerden iktibaslar yapılarak açıklanmıştır. Eserde işlenen konular şunlardır:

İslam ve İman (13b-20b), Fasıkların Hayatı ve Mematı (20b-24b), Ölüm: (25a-37b), HaramYemek, Haram İçmek (37b-50b), Livata (50b-58a), Zina (58a-68b), Münafıklar (68b-71b), Küfür (71b-73b), Tevbe (79a-82a), Oruç (82a-96a), İhlas (96a-99a), Tevekkül (99a-108b), Muhabbet (108b-111b), Dünya (111b-114a), Can (114a-118a), Rızık (118a-122a), Kanaat (122a-126b), Sabır (126b-136b), Kaza (136b-139b), Halimlik (139b-143b), Şükür

(143b-144b),Gaza (144b-146b), Salavat Getirmek (146b-151a), Ziyafet (15a-152b), Dostlara Konukluk Etmenin Sünnetleri ve Edepleri (152b-155b), Kavim, Kabilenin Hukuku (155b-156b), Komşuluk Hakkı (156b-158a).

> Eserin dili başka bir eserle kıyaslanamayacak kadar özgündür. Kitâb-ı Ata-Dede sade ve basit bir konuşma diliyle yazılmıştır. Yazmanın baş tarafının Kıpçak Türkçesine ait özellikler taşıması, sonraki bölümlerde Eski Anadolu Türkçesinin ağırlıkta olması Anadolu Türkçesini de bilen bir Kıpçak Türk'ünün bu eseri Eski Anadolu Türkçesine aktardığı olasılığını güçlendirmektedir. (Güneş, 2015, s. 2-6)

1.5. İsim Çekim Ekleri

Çekim ekleri kelimelerde en sonra gelen eklerdir. Gerek isim soylu gerekse fiil soylu kelimelerin sonuna gelerek cümle içinde diğer kelimelerle anlam bağıntısı kurmalarını sağlayan eklerdir. Kendi başlarına bir anlam ifade etmezler. Çekim ekleri kelimelerin cümle içinde zaman, yön, aitlik, tekil ya da çokluk gibi anlamları üstlenmesini sağlar. Yeni kelime türetme amacı olmayan eklerdir. Aynı cinsten iki çekim eki üst üste gelemez. Çekim ekleri hem isimlere hem de fiillere gelir. Çekim ekleri isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri olmak üzere iki şekilde ele alınır. Bu çalışmada isim çekim ekleri üzerinde durulmuştur.

Yapılan tarama sonucunda isim çekim eklerinin, Eski Anadolu Türkçesi döneminde işlek olarak kullanılan ekler olduğu tespit edilmiştir. Bu ekler çokluk, soru, iyelik ve isim durum ekleri olmak üzere dört grupta ele alınıp incelendi. İsim durum ekleri ise yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, araç-birliktelik, eşitlik ve durumu olmak üzere sekiz durumda incelendi. İsim çekim ekleri üzerine çalışma yapan araştırmacılar bu ekleri sınıflandırırken farklı adlandırmalar yapmışlardır.

1.5.1. İsim Çekim Eklerinin Bazı Dil Bilgisi Kitaplarında İşlenişi

Eklendiği ismi cümle içinde diğer isimlere veya fiillere bağlayan ya da onların çokluk, durum, soru veya iyelikli hâllerini yapan eklere isim çekim ekleri diyoruz. Çekim ekleri eklendiği sözcüğe yeni bir anlam katmaz, yalnızca onlara işleklik kazandırır. Sözcükler arasında yapı ve anlam ilişkisi kurar. İsim çekim ekleri bazı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılarak incelenmiştir.

Dil bilgisi kitaplarına baktığımızda, isim çekim (ad işletme) eklerinin sınıflandırması konusunda bir birlik olmadığı ve her kaynakta farklı yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. Araştırmacıların çalışmalarında farklılık gösteren bir diğer konu da durum eklerinin sayısı konusudur. İsim çekim eklerinin islenişi için baktığımız çalışmalarda bu sayı sekiz ile on üç

arasında değişmektedir. Mevcut dil bilgisi kitaplarında durum eklerinin sayısının farklı verilmesi, dilcilerin konu üzerinde bir türlü anlaşamaması farklı bakış açıları sergilemeleri durum eklerinin yeniden ele alınıp değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu konunun dil bilimciler tarafından işlenişi şöyledir:

Özçelik-Erten, bu başlık altında isim ve zamirlere çekim eki olarak getirilebilen ve cümlede ismin diğer ögelerle ilişki kurmasını sağlayan ekler olarak değerlendirir. İsim çekim eklerini şu başlıklar altında ele alır: Durum ekleri, iyelik ekleri, çokluk ekleri, soru eki.

a. Durum Ekleri: İsimlerin cümle içerisinde diğer kelimelerle olan ilgileri yalın durum veya çekim eki almış durumlarıyla kurulur. İsimler başka isimlere, fiillere veya edatlara durum eklerini alarak veya yalın durumlarına eksiz olarak bağlanırlar. Böylece isimler sekiz durumda kullanılabilmektedir.

1. Yalın durum: (eksiz)
2. İlgi Durumu: +(n)In
3. Yükleme Durumu: +(y)I+nI
4. Yönelme Durumu: +(y)A
5. Bulunma Durumu: +DA
6. Ayrılma Durumu: +DAn
7. Araç-Birliktelik Durumu (vasıta): +lA/+In
8. Eşitlik Durumu: +CA

b. İyelik Ekleri

İsimlere gelerek onların kaçıncı kişiye ve kime ait olduklarını bildiren eklerdir. Türkçede 1, 2 ve 3. teklik ve çokluk olmak üzere toplam altı kişi kavramı vardır. Kişilerin sembolü olarak sırasıyla, ben, sen, o, biz, siz, onlar zamirleri kullanılır.

İyelik ekleri, geldikleri ismin bu altı kişiden birine ait olduğunu bildirirler. İyelik ekleri şunlardır:

	Teklik	Çokluk
1. kişi	+(I)m	+(I)mIz
2. kişi	+(I)n	+(I)nIz

3. kişi +(s)I +lArI

c. Çokluk Eki:

Eklendiği ismin birden çok olduğunu gösterir. Ünlü uyumuna girer. Kendisinden sonra durum ekleri, iyelik ekleri ve soru eki getirilebilmektedir.

d. Soru Eki:

Eklendiği ismi soru şekliyle karşılar ve fiile bağlar. Soru eki, diğer çekim eklerinden sonra gelir. İsmin bütün durumlarından sonra gelir.

Soru eki ünlü uyumuna girer. İmla bakımından edat olması nedeniyle, kelimeden ayrı yazılmaktadır. (1999, s. 101-107)

Ergin, çekim eklerini işletme eki olarak da adlandırarak "Çekim ekleri, birleştiği kök veye gövdenin manasında bir değişiklik yapmazlar. Bir kullanış nüansı verirler. Kelime kök ve gövdesine işleklik veren ektir." der. (1998, s. 220)

Çekim ekleri kelimelerde en sona gelen eklerdir. Aynı cinsten iki çekim eki üst üste bulunamaz. Bir çekim ekinin bazan çekim ekliği unutularak yapım eki haline geldiği de görülebilmektedir.

Çekim ekleri isim kök ve gövdeleri ile fiil kök ve gövdelerine getirilen çekim ekleri olarak ikiye ayrılır. Çekim ekleri, kök ve gövdelerin gramer kategorisi ekleridir.

Ergin, isim çekim eklerini işletme eki olarak adlandırır. İsim işletme eklerini ise: Çokluk eki (-lar, -ler), iyelik ekleri (-m, -n, -ı, -ımız, -ınız, -ları), aitlik eki (-ki), hâl ekleri, soru eki (-mi) olarak sınıflandırır.

Tükçede isimlerin, ifade ettikleri münasebetlere göre şu halleri vardır:

1. Nominatif hali (yalın hal), 2. Genetif hali -in (ilgi hali), 3. Akkuzatif -i/ı (yapma hali), 4. Datif hali -e (yaklaşma hali), 5. Lokatif hali -de (bulunma hali), 6. Ablatif hali -den (uzaklaşma hali), 7. İnstrumental hali -le (vasıta hali), 8. Ekvatif hali -ce (eşitlik hali), 9. Direktif hali -re/-ra, -arı/-eri (yön gösterme hali) (1998, s. 220-244)

Ergin, Eski Türkçe döneminde çekim eki iken işlevini kaybederek yapım ekine dönüşen ekleri de belirtmektedir. Bu konudaki açıklaması: "Eski Türkçede instrumental eki -n'dir. Fakat bu ek zamanla işlekliğini kaybetmiştir. (kış-ı-n, gerisi-n (geriye), ile-n, uç-u-n)

İşlekliğini kaybederken bu ekin vazifesini ile edatı üzerine almış. İle edatı da zamanla -la, -le halinde ekleşmiştir.”

Ergin, eşitlik eki -ca/-ce ile ilgili de şu açıklamayı yapar: “Eşitlik eki instrumental ve yön ekleri gibi işlekliğini kaybetmek ve çekim eki halinden çıkmak temayülü gösterirler ve bazen yapım eki haline gelirler.”

Yön ekleri ile ilgili de açıklaması da “(-ri, -ra, -re ve -arı, -eri, ET.’de -ġaru, -gerü) Türkçede sonradan çekim ekliğinden tamamıyla çıkmış ve tam bir yapım eki gibi klişeleşip kalmıştır. (son-ra, taş-ra, üze-re, dış-arı, il-eri) ” şeklindedir. (1998, s. 237-239)

Banguoğlu, çekim eklerini farklı bir adlandırmayla ele alır. 1. İççekim Hâlleri, 2. Dışçekim Hâlleri olarak iki başlıkta ele alır.

A. İççekim Hâlleri:

Adların 6 iççekim hâli vardır. Bunlar pratikte kim? Soru zamirinin beklenen cevabına göre adlandırılır.

1. Kim hali *ev,* 2. Kimi hali *ev-i,* 3. Kime hali *ev-e,* 4. Kimde hali *ev-de,* 5. Kimden hali *ev-den,* 6. Kimin hali *ev-in*

B. Dışçekim Hâlleri

Adların 4 dışçekim halleri vardır ki bunları da pratikte kim? zamirinin beklenen cevabına göre adlandırılır.

1. Kimle hali *ev-le,* 2. Kimce hali *ev-ce,* 3. Kimli hali *ev-li,* 4. Kimsiz hali *ev-siz*

Banguğlu, çokluk ekini (-lar/-ler) “Adlarda Sayı” başlığında, iyelik eklerini de “Adlarda Belirtme” başlığında ele almıştır. (1990, s. 326-331)

Başka bir araştırmacı, “Çekim ekleri, sözcüklerin anlamlarını, çeşitlerini değiştirmez; tümcedeki görevlerini belirtir.” der. (Banguoğlu, 1990, s. 93-94)

Gencan, çekim eklerini şu başlıklara ayırır:

1. Sözcüklere çoğulluk anlamı katan ekler,

2. Adları çekimlemeye yarayan durum ekleri,

3. Tümleme (iyelik ve genetif) ekleri

4. Eylem çekimlerine yarayan kip ve kişi ekleri

Gencan, çokluk ekini "Varlıkların Sayılarına Göre" maddesinde ele alır. "Adların Çekimleri (Durumları)" başlığı altında adları beş durumda inceler: Yalın durum, -i , -e, -de, -den durumları. "İlgi ve İyelik Adılı" başlığı altında her adılın bir sözcük olduğuna değinerek bu eklere iyelik takısı demek gerektiğini belirtir (-im, -in, -i, -imiz, -iniz, -leri) Soru ekini ise soru maddesinde isim ve fiiler için genel olarak inceler. (2007, s. 193-315-316-618)

Gabain, İsim çekim eklerini Şekil Bilgisinde İsim Soylular başlığı altında ele alır ve çokluk ekiyle (+lar) başlar. İsmin Hâlleri başlığında: 1. Belirsiz Hâl (yalın hal), 2. İlgi Hâli (+ıŋ), 3.Yaklaşma Hâli (+ka, +a), 4. Yükleme Hâli (+nı /+ni, +ı), 5. Bulunma Hâli (+de/da), 6. Ayrılma Hâli (+dın/din, +den/ +dan), 7. Vasıta Hâli (+n, +ın, +un, +la), 8. Eşitlik Hâli (+ça, +ce), 9. Yön Hâli (+garu/ görü) dokuz isim hâl eki yer alır. İyelik eklerini de teklik ve çokluk başlığı altında inceler. (2000, s. 63-64-70)

Korkmaz, İsim çekim eklerini İşletme ekleri başlığı altında ele alır. Türkiye Türkçesinin işletme ekleri çokluk, iyelik, aitlik, soru, ad çekimi ekleridir. İşletme ekleri taşıdıkları özellikler ve cümledeki işlevleri açısından birbirinden farklı nitelikte olduğunu söyler. Eklerin bu durumunu dikkate alarak onları üç ana gruba ayırır.

1. Etkisi yalnız eklendiği ad ve ad grubu ile ilgili olan, o adın sınırı içinde kalan eklerdir. Çokluk (-lar), İyelik (-m, -n, -sI,-ImIz, -InIz, -lar+I) ve ilgi ekleri (+In, +nIn) ile işletme görevindeki aitlik eki (+ki) bu gruba sokulabilir. Korkmaz, +ki aitlik ekinin adlar önünde sıfat görevi yaptığı (ev-de-ki çocuk) ve kendinden sonra ad çekim ekleri alabildiği için, bunu yapım eki olarak olarak kabul eder. Bu konuda aynı görüşte olan başka dilciler de vardır.

2. Adlar ve fiiller arasında bağlantı kuran ekler, ad çekimi ekleridir. Bunlar:

a) Yalın Durum (nominative)

b) Yükleme Durumu (accusative) (+(y)I/+(y)U

c) Yönelme Durumu (dative) +(y)A, (>ET+kA,+(y)A)

d) Bulunma Durumu (locative) +DA

e) Çıkma Durumu (ablative) +Dan

f) Vasıta Durumu (instrumental) +(y)lA(<+(y)lE<ile)

g) Eşitlik Durumu (eguative) +çA<CA

3. mı/mu soru eki (2009, s. 256-331)

Biray, isim çekim eklerine çokluk ekiyle başlar. (+lar) Çokluk ekinin esas görevi nesnelerin birden fazla olduğunu göstermektir. Ancak çokluk ekinin başka görevleri de vardır. Bunlar: Sevgi (havalara sıçramak), hürmet, muhtevayı güçlendirici, aile-topluluk ve akrabalık (ablamlar, dayımlar), bir milllete ve dine ait olma (Uygurlar), benzerlik (Fuzûlîler) vb. aitlik ekiyle ilgili bazı araştırmacılar gibi yapım eki bahsinde de ele aldığımız -ki eki bir nesnenin, sonuna eklendiği isme ait olduğunu göstermesi bakımından bir çeşit iyelik işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca aitlik eki, diğer çekim ekleri gibi çekim eklerinden sonra gelebilmekte araya zamir n'si alabilmektedir. Bu yönüyle aitlik ekinin çekim ekleri arasında ele alındığını belirtir.

Hâl eklerini 9 başlıkta inceler:

1.Yalın hal, 2. İlgi hali, 3.Yükleme hali, 4.Yönelme hali, 5. Bulunma hali, 6. Çıkma, 7. Vasıta hali, 8. Eşitlik hali, 9. Sınırlama hali (liminatif)

Biray, yön halinin işlek olmayan bir yapım eki görünümüne bürünmesinden dolayı sadece başlık olarak ele aldığını, ismin halleri arsında ele almayacağını söyler ve lehçelerden bu ekleri almış kelimelere birkaç örnek verir. TT.'de: İçeri, dışarı, yukarı, üzere, taşra

Biray, sınırlama hâlindeki isim fiilin hareketini "yer", "zaman" ve "cereyan ediş tarzı" bakımından sınırlandırmaktadır. TT. Yazı dilinde sınırlama hâli bugün "-a/-e kadar", "-a+dek", "-a/-e+değin" formülüyle yapılmaktadır. (döveneçe - dövene kadar) İncelediğimiz kaynaklarda sınırlama hali başka bir araştırmacı tarafından ele alınmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca soru eki de isim çekim eki olarak ele alınmıştır. Araştırmacı, isim çekim eklerinin ünlü ile biten sözcüklerde ve ünsüzle biten sözcüklerde durumunu gösterir. (1999, s. 207-247)

Buran, isim çekim eklerini beş kategoride ele alır. Bu eklerin kuzeydoğu lehçelerindeki durumlarından örnekler vererek konuyu açıklar:

1. Çokluk Eki

2. İyelik Ekleri

3. Hâl Ekleri

(a.Yalın Hâl, b. İlgi Hâli, c.Yükleme Hâli, d.Yönelme Hâli, e. Bulunma Hâli, f. Çıkma Hâli, g. Eşitlik Hâli, h.Vasıta Hâli)

4. Aitlik Eki

5. Soru Eki (2019, s. 133-136)

Gülsevin, İsim çekim eklerini detaylı bir şekilde incelemiştir. İsimlerde, zamirlerde, diğer çekim eklerinden sonra kullanımları, fonksiyonları vb. İsim çekim eklerini şu şekilde sınıflandırır:

1.Çokluk Eki:

"+lAr Eski Türkçeden beri işlek çokluk ekimiz budur. Ancak ET.'de nispeten işlek olmasına rağmen EAT.'de kalıplaşmış olarak bulunan çokluk ekleri de vardır. Bunlar kalıplaşmış oldukları için yeni bir taban olarak düşünülmekte ve üzerlerine tekrar çokluk eki olan +lAr getirilebilmektedir." der.

+An Çokluk bildiren bir kategori eki olarak, birkaç kelimede kalıplaşmış olarak devam etmektedir. (oğlan, oğlanlar)

+z Bu ek Türk dilinde arkaik bir çokluk (daha ziyade ikizlik) eki olarak kabul edilmektedir. Birkaç kelimede kalıplaşmış taban olarak bulunmaktadır. (biz, siz)

Bu eklerler kalıplaşmış oldukları için biz çalışmamızda örneklerine yer vermedik.

2. İyelik Ekleri

İyelik eklerini tekil-çokluk olarak altı şahısta ele almıştır.

3. İsmin Hâl Ekleri

a.Yalın Hâl (Nominative) +Eksiz Ø

b. Belirtme Hâli (Accusative) +(y)I, +nI, Eksiz Ø

c.Yönelme Hâli (Dative) +(y)A, GA (ET'de +KA eki, Orta Türkçenin Doğudaki lehçelerinde +KA ve GA olarak görülür.

d. Bulunma Hâli (Locative) +dA

e. Ayrılma Hâli (Ablative) +dAn, +dIn (EAT'de karekteristik değildir. Çok seyrek görülür.)

f. Vasıta Hâli (instrümental) +(I)n, +lA, birle, +(ı)lA- +yIIA (nurla, suyıla, kişiyile)

g. Eşitlik Hâli (Equative) +CA

h. İlgi Hâli (Genetive) +(n)Uŋ (2017, s. 17-86)

Caferoğlu, Harezm şivesinin gramer yapısında isim çekimlerini sekiz ek olarak almıştır. Bunlar:

“Genetif: niŋ, -nıŋ: -nuŋ, -nüŋ

Akuzatif: -ın, -in: -un, -ün

Datif: -ka, -ke; -ġa,-ge

Lokatif: -da, -de; -ta, -te

Ablatif: -dın, -din; -tın, -tin

Instrumental: -ın, -in; -un, -ün

Ekvatif: -ça,-çe

Direktif: -ra, -re; -ru, rü; ġaru, -gerü” şeklindedir. (2001, s. 130)

Caferoğlu, Karahanlı Türkçesinin gramer yapısında;

Nominatif: Eksiz

Genetif: niŋ, -nıŋ: -nuŋ, -nüŋ

Akuzatif: 1.-g -ġ(sözü-g), 2. -nı, -ni(kişi-ni), 3.-ı,-i (kitab-ı), 4.-n (til-i-n)

Datif: umumiyetle -ka, -ke; pek nadir olarak -a, -e ‘ye rastlanır. Allatif eki içerisinde -ġa, -ge’dir.

Lokatif: -da, -de; -ta, -te

Ablatif: -dın, -din; -tın, -tin

Instrumental: umumi olarak 1.-n’dir. Fakat bunun yanında az da olsa 2. -la, -le eki de kullanılır.

Ekvatif: -ça,-çe

Allatif-Direktif: 1. -ra, -re (taşra); 2. -ru, rü (berü); 3. ġaru, -gerü (teŋgrigerü); 4. -ar,-er.

5. -r

Komparatif: -rak, -rek (2001, s. 98-99)

Akar, İsim Çekim Ekleri başlığı altında sırayla aşağıdaki eklere yer vermiştir:

1. Çokluk Eki: +lar

2. İyelik Ekleri: (+m, +n, +ı, +muz, +nuz, +ları)

3. Durum (hâl) Ekleri:

İlgi durumu (+nuŋ,+uŋ), belirtme durumu (+I), yönelme durumu (+A, +gA, +kA), bulunma durumu (+dA), ayrılma durumu (+dAn, +dIn), eşitlik durumu (+çA) eki yanında isimlere gelerek onlara "gibi, kadar" anlamı katan (+lAyın) eki ile (+ven) ekleri de eşitlik görevinde kullanılmıştır. "ardınca, cihanca, bunçılayın, sencileyin" araç (vasıta) durumu (Eski Türkçede araç durum eki (+In) idi. Uygur döneminde kalıplaşma sonucu birle biçimi ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Tükçesinde ile edatından gelişen (ile/ıla , +la/+le) biçimi yaygınlaşmaya başlamış. Bunun yanında eski biçimi olan (+In) şekli de kullanılmaya devam etmiştir. "gözin bakar, kanın akdı, hoşlugıla, kanıla" (2018, s. 136-142)

Cin, İsim başlığı altında isim çekim eklerini ele almıştır.

1. Çokluk eki

Metnimizde çokluk (-lar, -ler) ekiye yapılmaktadır.

2. İyelik ekleri

(-m, -n, -ı, -ımız, -ıŋız, -ları)

3. Bildirme ekleri

1. tekil şahıs: -ben, -men, -ven

Oġlı men, ayruḳvan

2.tekil şahıs: -sen, -sin

Degül sen, benüm sen

1. çokluk şahıs: -miz, -vüz, -üz

Oġlı miz, oġlıvuz, şeriflerüz

2. çokluk şahıs: -siz

Kimler siz, ḳardaşlar siz

4. Aitlik eki

Metnimizde aitlik eki +ḳı, +ki, +ġı şeklindedir.

ḳanḳı, eğindeki, suwdaġı, yarıngı, başdaġı

5. İsmin hâli ekleri

Eserlerimiz hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesinin özelliklerini içerdiği için isim hâl ekleri çeşitlilik göstermektedir.

a. İlgi hâli: +ıŋ, +nıŋ

dünyānıŋ, teŋrinüŋ, sizüŋ

Metnimizde ünsüzle biten kelimelerden sonra da (+nuŋ) şeklinde kullanımlar görülmektedir.

Nilniŋ ırmaḳına, ḳaşnuŋ arḳasına, sāraynıŋ içi

b. Yükleme hâli: +ı, +n, +nı

ʿarabı ündediler, bülezügi çıḳardı; kemālni kördi, kömlekni bulaşdurdı; ṭonun yırtıp,ḳolun tutup

Bunların dışında bir de eksiz yükleme durumu örnekleri vardır.

sözüm dutġıl, mālım verdim

c.Verme hâli: +a, +ya, +ġa, +ḳa

aṭa bindi, dīvāra , ḳapıya, suwġa kirür, közküge baḳduŋ, taşḳa balḳır

d. Bulunma hâli: +da, +de

Bulunma hâli metnizde +da/+de şeklinde görülmektedir.

ḳuyuda, maḳamda, düşde

e. Ayrılma hâli: +dan, +den

Ayrılma hâli metnimizde +dan/+den şeklindedir. Bunun yanısıra +dın şekli de görülmektedir.

+dan/+den şeklinin kullanımı +dın'a göre daha baskındır.

açlıḳdan, atamdan; uşmaḥdın, aḥvāldin

f. Yön hâli: +ra/+re; +ru/+rü; +rı/+ri; +aru/-erü; +ġaru/+gerü; +ḳaru

Metnimizde yön hâli ekinin farklı şekilleri tespit edilmiştir. Bu durum eserlerin Doğu ve Batı Türkçesi özelliklerini bir arada bulundurmasından kaynaklanmaktadır.

Zindan içre, ḳuyu içri, taşġarudan, taşaru çıḳdı

g. Vasıta hâli:

Metnimizde vasıta hâli eki +n, birle, bile, ve, ile edatlarıyla yapılmaktadır. Ekin +sız sıfat ekiyle kalıplaştığına da tanık oluyoruz.

Mercan bile, anıŋ ile, ḫaṭāsızın, hem bu vaḳtin, meded birle

h. Karşılaştırma hâli: +raḳ, +rek

artuġraḳ, taşraḳ, yigrek

l. soru eki -mı/-mi; -mu/-mü

aŋar mu sen, yetmiş ay mu (2011, s. 93-99)

Üstünova, bu konuyu "Ad işletimi, ya da ad çekimi ekleri terimiyle karşılanan bu ekler, adların diğer sözcüklerle bağlantısını sağlar. Dizge içinde onları işler duruma getiren eklerdir. Geleneksel dil bilgisinde, çokluk, durum ekleri ve soru eki olmak üzere dört grupta kümelenmiştir." şeklinde açıklar. Ad işletme ekleri, geleneksel dil bilgisine göre, türetme eklerinden sonra sözcüğe şu sırayla gelir.

ÇİD S < çokluk eki+ iyelik eki+ durum eki+ soru eki (2012, s. 47-51)

Demircan, durum ekleri ile ilgili olarak: "Görevleri sözdizimsel olan bu ekler, tümce içi (özne-tümeç-yüklem arası) ilişkileri düzenler. Yalın durum, özne-tümleç arasında bir ayrım yapmamakla birlikte durum ekleri tümleç görevinde olan adlara gelmektedir.

Durum eki olarak ele alınmış (-I, -A, -DA,- DAn) eklerine bakılırsa bunların eylemle ilgili yön belirlediği ortaya çıkar. Bu bakımdan bu eklere yönek bile denilebilir. (2004, s. 101-103)

Durum	Özne	Tümleç	Biçim
Yalın	+	+	Ø
Belirtme	_	+	-i
Yönelme	_	+	-e
Kalma	_	+	-de
Çıkma	_	+	-den
Tamlayan	_	_	-in
Eşitlik	_	+	-ce

Karaağaç'ın bu konuda "Dil kullanımında, varlık ile (söz öbeği) veya varlık ile eylem (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi denir. Türkçenin ad çekimi, eskiden beri, bir bölümü ekleşmiş edatlar yani ad durum ekleriyle bir bölümü son çekim edatlarıyla yapılır." diyerek Ad Çekim Eklerini beş başlıkta ele alır. Bunlar: Çokluk eki (-lar), iyelik eki, durum ekleri, bildirme (-dır) ve soru ekidir. Karaağaç, diğer dil bilimcilerden farklı olarak durum eklerini 13 başlıkta inceler: Yalın, ilgi (-ın), yapma (-ı), yaklaşma (-a), bulunma (-da), uzaklaşma (-dan), yön (-arı), araç (-la), eşitlik (-ca), benzerlik (gibi), amaç-neden (için), sınırlama (-e kadar), karşılaştırma (kadar) (2013, s. 324-325)

Bozkurt, "Türkçede yargı, sondan başa doğru ekler aracılığıyla örülerek oluşur. Bu kurguda ekler büyük önem taşır. Ekler, duvar yapmada taşları tutturmak için kullanılan harcı andırır." diyerek ad çekim eklerini farklı bir tarzda ele alır. Örgü yöntemi şu eklerle sağlanır. (2017, s. 38)

Tekin, Orhon Türkçesinde adlar başlıca 1. kişi (iyelik) ve 2. ad durumu için çekimlenir. Adlar, ayrıca sayı (çokluk) ve bağlama (ekleme-birleştirme) için de çekimlenebilir. Ad durumları ise: Orhon Türkçesinde dokuz ad durumu vardır. Bunlar: Yalın durum, ilgi durumu, belirtili nesne durumu, verme-bulunma durumu, bulunma-çıkma durumu, yönelme durumu, eşitlik durumu, araç durumu, birliktelik durumudur. (2016, s. 96-111)

İsim Durum Ekleri İçin Kullanılan Terimler Tablosu:

yalın	İlgi	yükleme	yönelme	bulunma	ayrılma	eşitlik	vasıta	yer-yön

								gösterme
kim	tamlayan	belirtme	verme	kalma	çıkma	Eşitlik-benzerlik	Araç-birliktelik	Yön ekleri
nominatif	tamlama	-i	-e	-de	-den	kimce	vasıta ve beraberlik	Yer-yön
nominative	kimin	yapma	yakaşma	kimde	uzaklaşma	ekvatif	kimle	yön bildirme
	genetif	kimi	kime	lokatif	kimden	equative	instrumental	yönelme
	genetive	akuzatif	datif	lokative	ablatif		instrumentalis	direktif
		accusative	dative		ablative			direktive

Yukarıda sunduğumuz tabloda ilk satırda yer alan terimler daha çok tercih edilmişlerdir. Türkçe olmayan terimler bazı araştırmacılar tarafından Türkçe terimlerle birlikte alternatif olarak kullanılmıştır. Diğerleri ise daha az tercih edilen terimlerdir. (Baran, 2006, s. 15)

İsim Çekim Eklerinin İşlenişi Husundaki Farklılıklar Tablosu:

Araştırmacı	Durum eklerine isim/ad çekimi veya çekim ekleri diyen	Hâl veya durum terimini kullanan	Yalın durumu alan	Aitlik ekini alan	Soru ekini alan	İyelik ekini zamir olarak alan	Farklı durum eklerini alan	Alınan durum eki sayısı
Banguoğlu	-	+	+	-	-	-	Kimli, kimsiz	10
Biray	-	+	+	+	+	-	Sınırlama	9
Buran	+	(+)	+	+	-	-	-	9
Ergin	(+)	+	+	+	+	-		9
Gencan	+	(+)	+	-	-	-	-	5
Korkmaz	+	(+)	+	+	+	-	-	8

Özçelik-Erten	-	+	+	-	+	-	-	8
Gabain								
Gülsevin	+	+	+	-	-	-	-	8
Akar	+	+	-	-	-	-	-	7
Caferoğlu Karahanlı Türkçesinin gramer yapısı	-	-	+	+	-	-	Allatif-direktif, komparatif	9
Caferoğlu Göktürçenin gramer yapısı	+	-	+	+	-	-	Allatif-direktif, beraberlik	10
Karaağaç	+	+	+	-	+	-	Yön durum, neden durum, Karşılaştırma durum, Benzerlik durumu, sınırlama durumu	13
Bozkurt	_	_	_	+	_	_		9
Tekin	+	+	+	_	_	_		8

+ Tercih edilen terim veya alınan eki, - tercih edilmeyen terim veya alınmayan eki, (+) tercih edilen terimle birlikte alternatif olarak kullanılan terimi göstermektedir. (Baran, 2006, s. 16)

1.5.2. Taranılan Eserlerde İşlenişi

Dil bilgisi kitaplarında çekim ekinin kapsamı ve adlandırılması konusunda farklılıklar olduğu görülmektedir. Eklerin öğrenilmesini zorlaştıran bu durum, günümüzde de devam etmektedir.

Taradığımız dört karışık lehçeli eserde isim çekim ekleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır. Bu eklerden örnek kelimeler de eserlerde mevcuttur.

Cin "Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u" adlı kitabında isim çekim eklerini isim başlığı altında çokluk, İyelik, bildirme ekleri, aitlik eki, ismin hâl ekleri (İlgi, yükleme, verme, bulunma, ayrılma, yön, vasıta, karşılaştırma), soru eki olmak üzere altı başlık halinde ele almaktadır. Bu ekleri alan kelimelerden örneklere de yer verilmiştir. Cin'in kitabında eşitlik ekine isimden isim yapan ekler başlığında yer vermiş, Cin, bu ekin çok fazla örneği olmadığını belirtmiştir. (2011, s. 93)

Akkuş'un, Kitâb-ı Gunya adlı inceleme eserinde isim çekimlerini İşletme ekleri başlığı altında görmekteyiz. Bu ekler sırayla 1. Çokluk eki, 2. İyelik ekleri, 3. Hâl ekleri "Genetif (-ın), akkuzatif (-ı), datif (-e), lokatif (-de), ablatif (-den, -dın), eşitlik (-ce/-çe), yön gösterme (-re/-erü), insrümental (-n, -la), soru (-mı) eki)" başlıkları altında ele alınmıştır. Hâl eklerini ise dokuz başlık altında ele alır. Akkuş, Kitâb-ı Gunya adlı eserinde incelediği eklerin tamamının metinde kaç yerde geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca bu eklerin Eski Anadolu Türkçesindeki farklı şekillerine de değinmiştir. (2018, s. 81)

Somuncu'nun, Behçetü'l Hadâyık adlı eserinde İsim Çekim Ekleri başlığı altında ilgi hâli, belirtme hâli, yönelme hâli, ayrılma hâli, iyelik ekleri olmak üzere beş başlık halinde incelediğini görmekteyiz. Ayrıca bu eklerin örneklerine de kısaca yer vermiştir. (2018, s. 58)

Güneş, Kitâb-ı Ata Dede adlı araştırma eserinde, Eklerde Ünlülerin Yazılışları başlığı altında isim çekim eklerini incelemiştir. Bu ekler sırayla 1. Çokluk (+lAr), 2. Soru eki (mI), 3. Aitlik eki (+GI), 4. İyelik ekleri, 5. Durum ekleri (İlgi, (+In), belirtme (+I), yönelme(+A), bulunma (+dA), ayrılma(+dAn), eşitlik(+CA), yön gösterme, (+aru,+rA), vasıta (+lA, +n) şeklindedir. Güneş bu eklerin ünlü harflerle kullanım şekilleri de olmak üzere örneklendirmiştir. (2015, s. 28)

1.5.3. Bu Çalışmada İsim Çekim Eklerinin İşlenişi

İsim çekim eklerinin araştırmacılar tarafından işlenişi ile ilgili olarak tespit edilen bilgiler ve sunulan tablolar ışığında bu çalışmada isim çekim ekleri olarak ele alınacak başlıklar, incelenecek durum ekleri sayısının neye göre belirlendiği aşağıdaki şekildedir:

1. Araştırmacıların çoğu isim çekim eklerini sadece durum ekleri olarak değil çokluk, soru ve iyelik ekleri olarak işlemişlerdir. Bu çalışmada çoğu araştırmacı gibi çokluk, soru,

iyelik ve isim durum ekleri isim çekim eklerinin kapsamında değerlendirerek konu dört ana başlık altında işlenmiştir.

2. Çoğu araştırmacı, ismin yalın durumunu, durum ekleri arasında incelemiştir. Bu çalışmada da yalın durum eki +ø ek olarak kabul edip durum ekleri arasında incelendi. Araştırmacıların bazıları ise aitlik ekinin iki karakterli olduğunu belirterek; bu eki, hem yapım hem çekim eki bölümünde incelemişlerdir. Aitlik ekinin daha çok yapım eki özelliği taşımasından dolayı bu ek çalışmaya alınmadı.

3. İsim çekim eklerinden durum ekleri için yalın durum; ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, araç-birliktelik, eşitlik ve yer-yön durumu terimlerini kullanıldı. Tespitimize göre araç-birliktelik durumu yerine vasıta terimi de kullanılmıştır.

4. Araştırmacıların işlediği durum eki sayısı sekiz ile on üç arasında degişmektedir. Ancak araştırmacıların çoğu isimleri sekiz veya dokuz durumda incelemişlerdir. Durum eklerinin sayısının farklılığı araştırmacılar arasındaki görüş farklılığından veya bir dönem işlek olan durum ekinin zamanla kalıplaşarak yapım eki gibi kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Görüş farklılığına Banguoğlu'nun durum ekleri arasına aldığı kimli, kimsiz hâlini örnek verebiliriz. Oysa bu ekler araştırmacılar tarafından genel olarak yapım ekleri arasında yer almaktadır. Bir durum ekinin zamanla işlekliğini kaybetmesine ise yer-yön durumu ekini örnek gösterebiliriz. Bu ek, Türkçenin tarihi dönemlerinde belli kelimelerde de olsa işlek bir durum ekiyken Türkiye Türkçesinde daha çok kalıplaşmış olarak bazı kelimlerde kullanıldığından, Türkiye Türkçesi dilbilgisi kitaplarının bazılarında yapım ekleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada ise taranılan eserlerde isimlerin işlek olarak sekiz durumda bulunduğu tespit edildi. Bu sekiz durum, aynı zamanda araştırmacıların çoğu tarafından genel kabul gören durum ekleridir. Bu nedenle incelenen durum ekleri sayısı sekiz olarak belirlendi.

Çalışmada konunumuzu işlerken takip edilecek sıra ise şu şekildedir:

1. Ekin tanımı

2. Eski Türkçedeki kullanılış şekilleri

3. İncelenen eserlerde kullanılış şekilleri ve örnekleri

2. BÖLÜM

KARIŞIK LEHÇELİ ESERLERDE İSİM ÇEKİM EKLERİ

Çekim ekleri kelimelerde en sonra gelen eklerdir. Gerek isim soylu gerekse fiil soylu kelimelerin sonuna gelerek cümle içinde diğer kelimelerle anlam bağıntısı kurmalarını sağlayan eklerdir. Kendi başlarına bir anlam ifade etmezler. Çekim ekleri kelimelerin cümle içinde zaman, yön, aitlik, tekil ya da çokluk gibi anlamları üstlenmesini sağlar. Yeni kelime türetme amacı olmayan eklerdir. Aynı cinsten iki çekim eki üst üste gelemez. Çekim ekleri hem isimlere hem de fiillere gelir. Çekim ekleri isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri olmak üzere iki kategoride ele alınır.

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden *Behcetü'l-Hadâik, Kıssa-i Yûsuf, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede* Adlı eserlerdeki isim çekim eklerini almış kelimeler incelenecektir.

Taranılan eserlerde bu eklerin kullanılış şekillerinden önce, Eski Anadolu Türkçesinde ekin şekilleri ve örnekleri verilecektir. İsim çekim ekleri şu dört grupta incelenecektir.

1. Çokluk eki
2. İyelik ekleri
3. İsim durum ekleri
4. Soru eki

ÇOKLUK EKİ

2.1. +lAr

Çokluk eki "+lAr" isimlerin sayısının birden fazla olduğunu göstermek için kullanılan isim çekim ekidir. Eklendiği ismi başka bir kelimeye bağlama özelliği yoktur. Kendisinden sonra diğer isim çekim ekleri getirilebilmektedir. Eski Anadolu Türkçesinden bu yana çokluk "+lAr" ekiyle yapılmıştır.

"İsimler, varlıkları tek tek karşılayan kelimelerdir. Birden fazla varlığın ifade edilebilmesi için Türkçede iki yol vardır: Bunlardan birincisi, çokluğu ifade edecek varlığın başına çokluğu belirtecek sıfatlar getirmek (on kitap, birçok insan); ikinci yolu ise, tek bir varlığı belirten isimlerin sonuna çokluk ekini ilave etmektir." (Biray, 1999, s. 207)

2.1.1. Kullanılış Şekilleri

Taradığımız eserlerde işlek olarak kullanılan çokluk eki "+lAr"dır.

2.1.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.1.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

İsim kök ve gövdelerine gelerek onları çokluk yapar.

"Peygamberler güzidesi ol aḥmede, Ḳabe Ḳavseyn maḳamlı ol aḥmede, anın üzre telim dürūt olsun ėmdi " (KY: B1v5-186) =

*Şimdi **Peygamberler** güzidesi o Ahmed'e, Kâbekavseyn makamlı o Ahmed'e, onun üzerine çok dua olsun.*

"Hemān-dem ḳanẓafer emr ḳıldı. **Üstādlar naḳḳāşlar** cemiʿ oldu. (KY: B35v15-316) =

*Kanzafer hemen emretti. **Üstatlar** ve **nakkaşlar** toplandı.*

"Ṣıddīḳ yūsuf ḫālığı dayım ögdi, hem **ṣādıḳlar** hem **ṣıddīḳlar** anа degdi, iç bağın yeti yerden muḥkem dutdı, maʿāẕa'llāh dėp ḥakġa sıġunur ėmdi." (KY: B36v9-319) =

*Sıddık Yusuf yaratıcıyı daima övdü. Hem **sadıklar** hem **sıddıklar** ona dokundu. İç bağını yedi yerden sağlamlaştırdı. Şimdi Maazallah deyip Allah'a sığınır.*

"Yūsuf buyurdı **binālar** ḥāżır ḳılsun, bir muḥkem yüksek saray ḥāżır ḳılsun." (KY: B62v4-421) =

*Yusuf buyurdu: "**Binalar** hazır etsin, dayanıklı yüksek bir saray inşa etsin."*

"Maẓlūmlar duʿāsından ḳorḳuŋ ėmdi." (KY: B69v16-451) =

*Şimdi **mazlumların** duasından* korkun.

"'İlm üç dürlüdür. Bir muḥkem **āyetler**, ikinci gönilmiş **farīżalar**, üçünci berkinmiş **sünnetler**." (BH: B4b/12) =

*İlim üç türlüdür: Birincisi muhkem (anlamı kesin, dayanıklı) **ayetler**, ikincisi yapılması gerekli olan **farzlar**, üçüncüsü sağlam **sünnetler.***

"Çalap eydür, celle celālühū men gökden yėre şu dökerin, ثُمَّ شَقَقْنَا الأَرْضَ شَقًّا andan yėri yararın, ḳoḫulu **çiçekler** ve ṭatlu **ni'metler** bitürürin, dėr." (BH: B20a-23a/1) =

Allah (CC) söyler: "*Ben gökten yere su dökerim ondan yeri yarıp kokulu* ***çiçekler*** *ve tatlı* ***nimetler*** *bitiririm." der.*

"Ėy dünyāyı āḫirete **ṣatanlar**, vay **gėceler** oruc niyyetine **yatanlar**, vay şefḳāt ülfet birle gönül **ḳatanlar**, oruc evābın isdemekden ḫiṭāb lezzetin ėşidüŋ." (BH: B57a-59b/14) =

Ey dünyayı ahirete ***tercih edenler****! Vay* ***geceleri*** *oruca niyet edip* ***yatanlar****! Vay şefkatle gönül* ***katanlar****! Oruç sevabını istemektense hitap (Kurʿan-ı Kerim) lezzetini alın.*

"Havādaġı **ḳuşlar** ve **ṭaġlardagı vuḥūşlar**, yėr ḳarnındaġı **cānāvarlar** ve deŋizdegi **balıḳlar** ve gökdeki **firişteler**, dükeli saŋa ḳulluḳ ḳılurlar ve senüŋ içün ḫalḳları Taŋrı'dan yarlıġanmaḳ dilerler." (BH: B68-71a/4)=

Havadaki ***kuşlar****,* ***dağların*** *tepesindeki* ***vahşiler****, yerin içindeki canavarlar,* ***denizlerin*** *içindeki* ***balıklar****, gökteki* ***melekler*** *tamamı sana kulluk ederler ve senin için Tanrı'dan affedilmek dilerler.*

"**Baġlar baġçalar** ve **saraylar** gibi **köyler** gibi ve ev içindeki ḳalın **döşekler** gibi ve daḫı **ḳullar** ve **ḳullukcılar** gibi kim ḳulluġı-çun dutılur." (KG: 59a/15) =

Bağlar*,* ***bahçeler*** *ve* ***saraylar*** *gibi,* ***köyler*** *gibi ev içindeki kalın* ***döşekler*** *gibi ve dahi* ***köleler*** *ve* ***güvenlikçiler*** *gibi herkes kulluğu ölçüsünde değerlendirilir.*

"Eger **şehrlüler** bayram namāzından ilerü ḳurban eylese revādur ve **rüstāyiler** ve **yabāniler** daḫı itseler revā olur." (KG: 106/b7) =

Şehirliler *eğer bayram namazından sonra kurban kesseler uygundur.* ***Köylüler*** *ve* ***yabancılar*** *dahi böyle yapsalar uygun olur.*

"İbn-i ʿAmru anlara emīr eyledi bir ay gėçdi anlardan ḫaber gelmedi **münāfıḳlar** aŋların cümlesi ḳatıl oldı dediler." (KA: 10b/12) =

*İbn-i Amru onlara haber etti. Bir ay geçti, onlardan haber gelmedi. "M****ünafıklar*** *onların tamamı öldü." dediler.*

"Biŋ **peygamberler** ve bunca biŋ **evliyālar** ve **enbiyālar** ve anlaruŋ **ümmetleri** ḳanda gėtdi ne ḥāle mübtelā oldılar." (KA: 33a/6) =

Binlerce ***peygamberler****, bunca* ***evliyalar*** *ve* ***enbiyalar*** *ve onların* ümmetleri *nereye gitti ve ne haldeler.*

“Şehvet-i behime içün ʿ**avratları** ḳoyup **erkeklere** varursız ammā ḥal budur kim anlara bedel size **ḫatunlar** verildi maḥall-i ḥars-ıçun tā kim anlara varasız **oġullar** ve **ḳızlar** ola **mü’minler muvaḥḥidler** oraya nevʿ-i iḥsān bāḳī ola.” (KA: 50b/10-11) =

*Şehvet için **kadınları** bırakıp **erkeklere** varırsınız amma; onlara bedel size **hatunlar** verildi. Soyunuzun devamı için siz onlara varın, ta **oğullar kızlar** olsun **müminler muvahhitler** (Müslümanlar)sonsuza kadar var olsun.*

2.1.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı

“Dağı aŋa bende **bizler** bolalım ėmdi.” (KY:B21v9-257) =

*Şimdi ona **bizler** dahi köle olalım.*

“Dėrneşiŋiz **sizler** ėmdi ʿaḳlıŋızı…” (KY:B58r11-403) =

*Şimdi **sizler** aklınızı toplayınız.*

İYELİK EKLERİ

İyelik ekleri ismin yerini tutttuğu nesnenin neye ait olduğunu belirten işletme ekleridir. İsimleri isimlere bağlayan eklerdir. İyelik ekleri eklendiği isimlerin hangi şahsa ait olduğunu belirtir. İyelik ekleri ismin ben, sen, o, biz, siz, onlar tekil ve çokluk şahıslardan hangisine ait olduğunu belirtmek için ismin sonuna gelen eklerdir. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan iyelik eklerinde günümüze kadar olan tarihi süreçte pek bir değişiklik olmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde iyelik ekleri dönemin yuvarlaklaşma eğiliminin etkisiyle 1. ve 2. şahıslarda yuvarlak 3. şahıslarda düz ünlü olarak kullanılmıştır.

İyelik ekleri şunlardır.

Tekil

1. şahıs. +um

2. şahıs. +uŋ

3. şahıs. +I, +sI

Çokluk

1. şahıs. +mUz

2. şahıs. +ŋUz

3. şahıs. -lArI

2.2.1. I. Tekil Kişi İyelik Eki + (I)m

I. tekil kişi iyelik eki ünlü ile biten kelimelere "+m" ünsüzle bitenlere ise yardımcı ünlü almak suretiyle "+(I)m" şeklinde gelir. Eski Anadolu Türkçesinde dönemin yuvarlaklaşma eğiliminin etkisiyle 1. tekil kişilerde çoğunlukla yuvarlak bazen de düz ünlüdür.

2.2.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

"Her niçe yaḳlaşursam ėy dīnüm **dünyām** saŋa ḳaṣd ḳılursın 'ışḳ odı-la beni anda yaḳmaġa." (BH: B212b-251b/14) =

*Ey dinim ve **dünyam** her ne zaman yaklaşırsam beni aşk ateşiyle yakmaya kasdedersin.*

*"*Senüŋ şerrüŋden ḳurtulmaduḳ mı dėye benüm **Teŋrüm** yerleri ve gökleri yaradan Allahdur." (KA: 19a/1) =

*Senin şerrinden kurtulmadık mı? Benim **Tanrım** yerleri ve gökleri yaratan Allahdır.*

"Ḫātem ayıtdı ṭoḳuz ay **anam** ḳarnında yatdum rızḳum bacadan ėnir dedi." (KA: 120a/9) =

*Hatem söyledi: "Dokuz ay **anamın** karnında kaldım. Rızkım bacadan iner." dedi.*

Ünsüzle Bitenlerde:

"Velākin hīç **altunum** yoḳ kāle birle **ḳumaşım aṭlasım** çoḳ." (KY: B16v9-238) =

*Velakin hiç **altınım** yok, sermaye ile **atlasım kumaşım** ise çoktur.*

"Mālum mülküm cümle fedā ḳılsam idi anı saŋa ḳavşurmaġa deyür ėmdi." (KY: B27r3-281) =

*Şimdi **malımın** ve **mülkümün** tamamını sana fedâ etsem sana kavuşmak için değer.*

"Senden ayru kimesne **közüm** körmez sensiz **cānım** firāḳından **ṣabrum** ḳalmaz." (KY: B61v11-418) =

*Senden başka **gözüm** kimseyi görmez, sensiz **canım,** senin firakından (ayrılık) dolayı hiç **sabrım** kalmaz.*

“Ma’nī bu durur kim eydür, receb benüm **ayumdur** ve ḳullar benüm **ḳulum** durur ve raḥmet **benüm raḥmetüm** durur.” (BH: B28b/10) =

*Mana budur ki Recep **benim ayumdur** ve kullar benim **kulumdur** ve rahmet **benim rahmetimdir**.*

“Kim, **ḳanadum** yoḳ kim uçam, **kölügüm** yoḳ kim binem, **ayaġum** yoḳ kim yüriyem.” (BH: B90a/9) **=**

***Kanadım** yok ki uçayım, **bineğim** yok ki bineyim, **ayağım** yok ki yüriyeyim.*

“Benüm ile senüŋ araŋda nikāḥ yoḳ dise ya benüm sende **yönüm** yoḳ dise ya benüm ʿ**avratum** degülsin dise bu ḳamu sözlere niyyet ṣoralar.” (KG: 86a/8-9) =

*Benim ile senin aranda nikâh yok dese ya benim seninle **ilgim** yok dese ya da **benim eşim** değilsin dese tüm bu sözlerdeki niyet sorulur.*

“Çıḳmaġuŋa **benüm destūrum** gerek dise, eger bir gez destursuz çıḳsa ṭalaḳ düşer.” (KG: 157b/11-12) =

*Çıkmana **benim düsturum** yok dese, eğer bir kez izinsiz çıksa boş düşer.*

“Ṣaçım ṣaḳalum aġardı dėdi ʿĪsā ʿa.m. ayıtdı ne ḳadar yıldur kim dünyādan gedeli dėdi.” (KA: 27a/9) =

***“Saçım sakalım** ağardı” dedi. İsa (a.m.) söyledi: “Bu dünyadan gideli nekadar oldu.” dedi.*

“Benümʿaḳlum niçün Teŋriden ḳoruḳmayup uyurın **benüm oġlum** bir kez ṣabāḥın bilmedügi-çün çıpuḳ ḳorḳusından uyumaz durmayıp aġlar.” (KA: 37a/7) =

***Benim aklım** niçin Tanrıdan korkmayıp uyur. **Benim oğlum** bir kez sabah bilmediği için korkusundan durmadan ağlar.*

“Ėy ḫatun benüm bir **derdüm** vardur ne söylemege **dermānum** var ve ne ḳatlanmaġa

iḫtiyārum vardur dėdi.**”** (KA: 43b/8) =

*“Ey hatun benim bir **derdim** var ancak ne söylemeye **dermanım** var ne de katlanmaya **gücüm** var.” dedi.*

“Yėdi ḳat göğüŋ ferişteherü bile secde ėdüp ağladılar bes ḥaḳ Taʿālā saŋa selām ḳıldı ve ayıtdı kim **ḥabībüm** ne dilerse dilesün dėdi.” (KA: 77b/4) =

*Yedi kat göğün melekleri bile secde edip ağladılar. Artık yüce Alah Hak teâla sana selâm söyledi ve dedi ki: “**Habibim** ne dilerse dilesin.”*

“Ḳarnum açdur baŋa benüm **rızḳum** vėrgil fil-ḥāl bir çekürge gelüp ol gözsüz ḳuşuŋ ağzına girdi ḳuşcağız anı loḳma ėdündi ḥāl dilile Allāha şükürler eyledi.” (KA: 118b/7) =

***Karnım** açtır bana benim **rızkımı** ver. O anda bir çekirge gelip o gözsüz kuşun ağzına girdi. Kuşcağız onu yuttu. Hâl diliyle Allaha şükürett.*

2.2.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Yusuf aydur desṭūr vėrseŋ özüm varsam **ulularum** birle ḳolına varsam.” (KY: B6r4-198) =

*Yusuf söyler: “İzin versen kendim gelsem, **büyüklerimle** birlikte yanına gelsem."*

“Özüm ṣıddıḳ atam yaʿḳūb dedem isḥāḳ **ḳardaşlarım** cefāsından ṭāḳāṭım ṭāḳ.” (KY: B8r12-206) =

*Kendim sıddık atam Yakup, dedem İshak **kardeşlerimin** zulmünden takatim kalmadı.*

“Bakıp beni bu ḥāl üzre körür mü sen **ellerüm ayaḳlarum** bağlu ėmdi.” (KY: B19r16-249) =

*Beni bu hâl üzere bakıp görür müsün? Şimdi **ellerim ayaklarım** bağlıdır.*

“Recep ayı ortası sevgülürek durur kim anuŋ içinde **ḫayrlarum** ulaşdururam ve rızḳlarını bol ėderin daḫı yazuḳlu ḳullarıma ʿaṭā baḫşiş ėderem.” (BH: B17a/15) =

*Recep ayı ortası bana daha güzel gelir ki onun içinde **hayırlarımı** ulaştırırım ve onların rızıklarını bollaştırırım ve günahkâr kullarımı bağışlarım.*

“Yā **ḳullarum**, Ka’be’yi size ḳıble eyledüm, hiç milletüŋ anuŋ gibi ḳıblesi yoḳ.” (BH: B72/6) =

*Ey **kullarım** Kâbe’yi size kıble eyledim hiçbir milletin onun gibi kıblesi yoktur.*

“Vaḳt oldı yazuḳlu **ḳullarum** baŋa ḳavuşası vaḳt oldı bu anuŋ nişānı durur.” (BH: B177a-206b/1) =

*Vakit oldu ki günahkâr **kullarımın** bana kavuşmasının vakti geldi. Bu onun belirtisidir.*

"Yā **ṣaḥābelerüm** bilüŋ kim benüm yaşum yėtdi ve tenüm ża'īf oldı." (BH: B256a-277a/10) =

*Ey **sahabelerim** bilin ki benim yaşım tamamlandı ve tenim artık takatsız kaldı.*

"Ḥadīslerüm ögrenüŋ ve benüm **sözlerüm** gönlüŋüzde dutuŋ eyitdi." (BH: B256b-277b/8) =

***"Hadislerimi** öğrenin ve benim **sözlerimi** gönlünüzde tutun." dedi.*

"Benden ġayrıya meşġul olırsız ḫuṣūṣā kim benüm bunca dürlü **niʿmetlerüm** ve **iḥsānlarum** ḳaplamışdur dėr (KA: 32a/6-7) =

*"Benden başkasıyla meşgul olursanız benim bunca **nimetlerim** ve* **ihsanlarım** *her yeri kaplamıştır." der.*

"Yā Mūsā **ḳullarum** üç nesne işlerler ben anı revā görmezem biri budur kim ben bunları yaratdum rızıkların vėrdüm." (KA: 119a/8) =

*Ey Musa **kullarım** üç şey yaparlar ben onu uygun görmem. Biri budur ki ben bunları yaratdım rızıklarını verdim.*

2.2.1.1.3. Zamirlerde Kullanılışı

"Benimle senüŋ araŋda nikāḥ yoḳ dise ya **benüm** sende yönüm yoḳ dise ya **benüm** ʿavratum değilsin dise bu ḳamu sözlere niyyet ṣoralar." (KG: 86a/7-9) =

***Benim** seninle aranda nikâh yok dese sende ilgim yok dese veya **benim** sana yönelişim yok dese ya da benim eşim değilsin dese bütün bu sözlerde niyetin ne olduğu sorgulanır.*

"**Benüm** şurbumdan bir gün veya bir ay bu revā olur māluŋ üçde birine." (KG: 99a/4) =

***Benim** içeceğimden birgün veya bir ay malının üçte birine uygun olur.*

"Senüŋ şerrüŋden ḳurtulmaduḳ mı dėye **benüm** Teŋrüm yerleri ve gökleri yaradan Allāhdur." (KA: 19a/1) =

*"Senin şerrinden kurtulmadık mı?" diye. **Benim** Tanrım yerleri ve gökleri yaratan Allahtır.*

“Ḥaḳ Taʿālā kitāblar gönderdi anlar ile nice kez oḳurduŋuz kim şeyṭāndan ṣaḳınuŋ **benüm** ulu düşmānumdur ve hem sizüŋ ol düşmānuŋuzdur dėdi.” (KA: 21a/10-11) =

*Hak Teâla kitaplar gönderdi. “Onları defalarca okuyun, şeytandan sakının o **benim** en büyük düşmanımdır ve sizin de düşmanınızdır.” dedi.*

“Beni görmeyüp kitābum görmeyüp **benüm** ḳavlüme uyduŋuz her suçı **benüm** üzerime yıġar suçlusız çekünüz kendü cezānuzdur.” (KA: 21a/14) =

*“Beni ve kitabımı görmeyip **benim** kavlime uydunuz her suçu **benim** üzerime yıktınız. Suçlusunuz kendi cezanızı çekiniz.” dedi.*

“Çalabum bununla **benüm** yüzüm aġarıt daḫı balçıḳ içinde yuvalanurdı fi’l-ḥāl ḳusdı hemān dem bir it geldi aġzın yaladı ve ṣaḳalındaki ḳusunduyu yėdi.” (KA: 40b/7-8)=

*Tanrım bununla **benim** yüzümü ağarttı. Balçık içinde yuvarlandı. Kustu, bir it geldi ağzını yaladı ve sakalındaki kusuntuyu yedi.*

“Bir gün aŋa bir ʿkadın geldi ayıtdı yā şeyiḫ **benüm** bir ḳızum var idi anı ġāyet de severdim gönlüm anuŋla.” (KA: 149b/7-8) =

*Bir gün ona bir kadın geldi. Söyledi, ey şeyh **benim** bir kızım vardı onu da gayet severdim, gönlüm onunla.*

2.2.2. II. Tekil Kişi İyelik Eki +(I)ŋ

II. tekil şahıs iyelik eki, ünlüyle biten kelimelere +ŋ ünsüzle bitenlere +Iŋ şeklinde gelir.

2.2.2.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

“Ayt ne üçün **ḳayġūŋ** üküş ḫāṭıruŋ tar, ġam ġussa olmuşdur saŋa ey yār.” (KY: B25v11) =

*Ey yar! Söyle. Niçin böyle **kaygın** çok? G**önlün** sıkıntılı, gam ve keder içindesin.*

“Beytü’l-mā’mūri ‘amelüŋ yerin ḳıldı, Ka’beyi **ḳıbleŋ** ḳıldı. (BH: B38b/10) =

*Beytü’l-ma’muru ibadet yeri olarak belirledi. Kabeyi **kıblen** olarak belirledi.*

“On bir yıldız on bir karındaşlaruŋ durur, ay gün **ataŋ anaŋ** durur, Ḥaḳ Ta’ālā eydür, Yūsuf’uŋ anasın diri ḳılmasam düşi yalan olası-y-ıdı, Yūsuf oġlanlıḳda düş gördi.” (BH: B182b-213a/2-3) =

*On bir yıldız on bir kardeşlerindir, ay ve gün **atan** ve **anan**dır. Hak Teâla söyledi: “Yusuf’un anasını diri kılmasaydım, çocukken gördüğü düş yalan olsaydı.”*

“Altun çekürgelerdür ve daḫı uçmaḳda yigirmi dörüt dürlü **mertebeŋ** vardur.” (KA: 62a/4) =

*Altın çekirgeler ve dahi cennetde yirmi dört türlü **merteben** vardır.*

“Yoḫsa senüŋ **anaŋ** ve **ataŋ** ve ḳız ḳardaşuŋ yoḳ mı niçün anı fikir ėtmezsin dėdi.” (KA: 65b/12) =

*“Yoksa senin **anan**, **atan** ve kız kardeşin yok mu niçin onu düşünmezsin?” dedi.*

“Ḳavmi **ḳabīleŋ** ḳanı ḥelālüŋ ve gerçek dostlaruŋ kėçe gündüz varup geldügi ḳoŋşularuŋ ḳanı.” (KA: 114b/14) =

*Kavmin, **kabilen**, helalin ve gerçek dostların gece gündüz gidip gelen komşuların nerededir.*

“Bilürsin kim muḥabbetüŋ meydānına bilişem bilürsin senüŋ **sevgüŋ** den yaş dökmişven**.”** (BH: B212b-251a/14) =

*Bilirsin ki muhabbetin meydanına, senin **sevginden** yaş dökmüşüm.*

Ünsüzle Bitenlerde:

“Ayt ne üçün **ḳayġūŋ** üküş **ḫāṭıruŋ** tar, ġam ġussa olmuşdur saŋa ey yār.” (KY: B25v11) =

*Ey yar! Söyle. Niçin **kaygın** çok? G**önlün** dar. Gönlün sıkıntılı gam ve keder içindesin.*

“Yüzüŋ laṭīf **keleçiŋ** ne mürüvetlü, işitsem rāḥatım artar ėmdi.” (KY: B37v2-322)=

***Yüzün** latif, **sözün** ne güzel. Şimdi sözünü işitsem rahatım artar.*

“Yā züleyḫā ḳanı seniŋ **genciŋ mālıŋ,** zībā **boyun** uzun **saçıŋ** yince **beliŋ**.” (KY: B54v10-389) =

*Ey Züleyha hani senin **hazinen**, **malın**; süslü **boyun**, uzun **saçın**, ince **belin**.*

“Āḫiretde ḳawuşmaġa bėl baġlaġıl, dünyādaki **ümīdüŋ** kesgil ėmdi.” (KY: B68v12-446) =

*Şimdi, ahirette kavuşmaya bel bağla, dünyadan **ümüdini** kes.*

“Ḳaçan kim ramażān ayı sulṭānı gelse yazuḳdan el çekmiş olġıl ve ṭā‘at ṭonı birle ‘**aybuŋ** örtmiş olġıl kim **perdeŋ** yırtılup rüsvāy olmayasın.” (BH: B25b/11) =

*Ne vakit sultanı ramazan ayı gelse, günahtan el çekmiş ol ve ibadet elbisesi ile **ayıbın** örtmüş ol ki **perden** yırtılıp rezil olmayasın.*

“Yā ḥabibüm, şa‘bān senüŋ **ayuŋ** durur, mü’minler senüŋ **ümmetüŋ** durur ve maḳām-ı Maḥmūd senüŋ **maḳāmuŋ** durur,” (BH: B28b/12-13) =

*Ey habibim şaban senin **ayındır,** müminler senin **ümmetindi**r, makamı Mahmud senin **makamındır.***

“Ṭurur suya ḳaşanup andan aŋun birle **tenin** yumaḳ. Eger sıçan ya çedik su ḳabından su içse ol su murdār olur.” (KG: 6a/11) =

*Durgun suya büyükbaş hayvan işese ondan onunla **tenini** yıkamak olmaz eger sıçan veya çedik su kabından su içse o su pis olur.*

“Eger **elüŋ** ya **ayaġüŋ** ṭalāḳ dise ṭalāḳ düşmez. Eger saŋa yarım ṭalāḳ virdüm dise bir ṭalāḳ düşer.” (KG: 87a/10) =

*Eğer **elin** veya **ayağın** talak dese talak düşmez. Eğer sana yarım talak verdim dese bir talak düşer.*

“Süleymān ʿa.m. ayıtdı andan ḳurtulmaġa çāre yoḳdur ammā senüŋ **ḫāṭuruŋ** içün eyle ėdelüm dėdi.” (KA: 25b/5-6) =

*Süleyman söyledi: “Ondan kurtulmaya çare yoktur ama senin **hatırın** için öyle yapalım.” dedi.*

“Ėy yigit **ḥālüŋ aḥvālüŋ** nedür niçün bu ḥālde yürürsin ṣoḳaklarda gezersin.” (KA: 61a/1) =

*Ey yiğit **halin ahvalin** nedir? Sokaklarda bu halde niçin yürürsün, gezersin?*

“İbrāhīm ayıtdı hīç senüŋ **iḫtiyāruŋ** yoḳ mıdur dėdi.” (KA: 139b/7) =

*İbrahim söyledi: “Senin hiç **ihtiyarın** yok mudur ?”dedi.*

“Ėmdi ḥāl nicedür baŋa aydı vėr dėdi ḳız ayıtdı yā şeyiḫ bu **ḳabrüŋ** içinde biz bėş yüz kişi idik cümlemiz ʿāẕābda idük dėdi.” (KA: 150b/15) =

*Şimdi bunun nasıl bir hâl olduğunu bana söyledi. “ver” dedi. Kız söyledi: “Ey şeyh biz bu **kabrin** içinde beş yüz kişi idik, hepimiz azabdaydık.” dedi.*

“Maṣlaḥat iş ėder idim senden yaŋa**, murādıŋ** müyesser olsa ėmdi.” (KY: B34v4-310) =

*Senden yana faydalı iş ederdim; **muradın** şimdi kolaylıkla ola.*

2.2.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ḳardaşlaruŋ köp ḳıla saŋa ḫiḍmet, on birüsi saŋa ḫıḍmet ḳıla ėmdi.” (KY: B4r12-192) =

***Kardeşlerin** sana çok hizmet ede; on biri şimdi sana hizmet ede.*

“‘Âlemi başı aşaġa ola, **oġlanlaruŋ** yetīm olup başlarına ṭobraḳ ḳoyalar.” (BH: B177a-206b/5) =

*Âlem baş aşağı ola **oğlanların** yetim olup başlarına toprak koyalar.*

“Eyitdiler **ḳullaruŋ** oluruz, eyitdi ‘avratlaru[ŋu]z nem olur, eyitdiler **ḳaravaşlaruŋ** olur.” (BH: B179a-208b/12) =

*Söylediler: “**Kölelerin** oluruz.” Söyledi: “Eşleriniz neyim olur.” Söylediler: “**Cariyelerin**” olur.*

“Ḳızlaruŋ ve ʿ**avratlaruŋ** ḥayż azıraġı üç ve öküşi on gündür…” (KG: 44a/7) =

***Kızların** ve **kadınların** hayzı en az üç ve en çok on gündür.*

“Ey ʿavrat ferişteler benüm ayaġum altına **ḳanatların** yaymaz ise sen boş ol dėdi.” (KA: 95a/1) =

“Ey kadın! Melekler benim ayağımın altına kanatlarını yaymazsa sen boş ol.

“Ḳabīlen ḳanı ḥelālüŋ ve gerçek **dostlaruŋ** kėçe gündüz varup geldügi **ḳoŋşularuŋ** ḳanı**.”** (KA: 114b/14) =

*Kabilen, helâlin, gerçek **dostların**, gece gündüz gidip geldiğin **komşuların** nerede?*

2.2.2.1.3. Zamirlerde Kullanılışı

“İmdi **kendüzüŋ-**çün daḫı ėşitgil…” BH: B156b/10) =

*Şimdi **kendin** için dahi işit.*

2.2.3. III. Tekil Kişi İyelik Eki +sI/ +I

III. tekil kişi iyelik eki, "+sI (n)" dır. III. tekil kişi iyelik ekine isim durum ekleri geldiğinde araya bir "n" ünsüzü girmektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda bu n ünsüzü durum ekine dâhil edilerek verilmektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda bu n ünsüzü durum ekine dâhil edilerek verilmektedir.

Kendisinden sonra ek gelmeyince ünlü ile biten 3. kişi iyelik eki +(s)ı'nın durum ekini alırken normalde y ile bağlanması beklenirken n'nin görülmesi, buıradaki sesin (yani n'nin) koruyucu veya bağlayıcı bir ünsüz olmadığını gösterir. Yalnızca ünlü ile değil, ünsüz ile başlayan hâl ekleriyle dahi n'nin kullanılması da, konu bakımından dikkate değer: ev+i+den değil ev+inden, kapı+sı+dan değil kapı+sından... Yapılan bütün çalışmalar, sonuçta bu ekin +(s)I(n) olduğunu, ünlü ile biten kelimelerde başta s'nin, isim çekim eklerini alınca da ekin orijinalinde bulunan sondaki n'nin ortaya çıktığını göstermektedir. Yani ekin sonundaki n, ancak arkasına bir çekim eki gelmesi durumunda ortaya çıkar. Gülsevin, yükleme durumu ekinin III. kişi iyelik eki üzerine +n şeklinde geldiğini de kabul etmez. Diğer iyelik eklerinden sonra nasıl kullanılmamış bir yükleme durumu fonksiyonu bulunuyorsa III. kişi iyelik eki +ın üzerinde de kullanılmamış bir yükleme durumunun olduğunu belirtir. (1997: 13-14)

Buran da bu görüştedir: "Üçüncü teklik kişi iyelik eki I / sI biçiminde kabul edilmektedir. Aşağıda vereceğimiz örneklerde ise, bu ek +sIn şeklindedir. (sefa+sın) üçüncü teklik kişi iyelik ekinin buradaki kullanılışı diğer şahıslardan farklı değildir. Diğer şahısların üzerinde +ø (belirtilmemiş) bir belirtme hâli eki düşünüldüğüne göre, üçüncü şahısta da aynı durum vardır. O hâlde üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra, +sI(n) ø biçiminde de bir belirtme hâli düşünmek gerekir." (1996: 102)

2.2.3.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.3.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

"Atası aḥvālinden ḫaber ṣordı, ibni yemen nėteligin aŋa aydı." (KY: B64r15-428) =

***Atasının** ahvalinden haber sordu; Bünyamin'in nasıl olduğunu ona söyledi.*

"Ger arḳasın sıgar olsa, hemān-dem **öfkesi** solar ėmdi." (KY: B67r12-440) =

*Şimdi eğer arkasını sıvazlasa hemen **öfkesi** söner.*

“Vezīr ḥācib **ḳamusı** öğüt vėrdi, yaʿḳūb sawçı ḳavmi dėrüp kiter ėmdi.” (KY: B75v6-473) =

*Veziri danışmanı **hepsi** öğüt verdi; Şimdi Yakup peygamber kavmini toplayıp gider.*

“Her kim **atası anası** ḳabrini ziyāret ėtse veya ḥayātda iken ziyārete varsa, anı Ḥaḳ Taʿālā yargılamadı.” (BH: B76a-79b/10) =

*Her kim **babasının anasının** kabrini ziyaret etse veya hayatta iken ziyarete varsa onu Hak Teâla yargılamayacak.*

“Nite-kim Mūsā **‘aṣāsı** dükeli aġaçlar içre ‘acabraḳ durur.” (BH: B85a-90b/5) =

*Nitekim Musa **asası** tüm ağaçlar içinde daha farklıdır.*

“Ḥācer İsmā’īl ḳanı eydür, **atası** ḳonuḳluġa iletdi eydür, **atası** anı ol yere iletmedi.” (BH: B124b-136b/1) =

*Hacer, İsmail hani? Söyler: **Babası** misafirliğe götürdü. **Babası** onu o yere götürmedi.*

“Terāzü ve ḥīsāb ṣırāt **ḳamusı** ḥaḳdur ve uçmaḳ ve ṭamu yaradılmış durur.” (KG: 3b/1) =

*Terazi ve hesap, sırat bunların **tamamı** haktır. Cennet ve cehennem yaratılmıştır.*

“Ve eger er **cenāzesi** olsa ve ʿavrat **cenazesi…”** (KG: 40a/2) =

*Ve eğer erkek **cenazesi** ve kadın **cenazesi** olsa…”*

“Atası ölicek ḳul ḳızuŋ mīrāṣı olur.” (KG: 72a/5) =

***Atası** ölünce köle kızın mirası olur.*

“Maluŋ üc ülüden bir **ülüsi** āzād olur. Eger ol müdebber **ḳıymeti** üc ülüden artuḳ olsa, iş işleyüp mīrāṣ- ḫorelerine virmek gerek.” (KG: 93a/10) =

*Malın üç payından bir **payı** serbest bırakılır. Eğer kölenin **kıymeti** üç paydan fazla olsa ne yapıp ne edip miras yiyenlere vermek gerekir.*

“‘ʿArafadan Müzdelifeye gelince şol develerdür ki ṭaban-ıla ṭaş ḳoparurlar ṭaşuŋ **baʿżısı** baʿżısına ṭoḳunur daḫı ol ṭaşdan oṭ çıḳar.” (KA: 11a/6-7) =

*Arafat'tan Müzdelifeye gelinceye kadar şu develer ayaklarıyla taş koparırlar taşın **bazısı** bazısına dokunurve o taştan ateş çıkar.*

"Oġlanuŋ **atası** èşitdi feryād èdüp pādişāhuŋ ḳapusına geldi." (KA: 81b/5) =

O*oğlanın **atası** işitti. Çığlık atıp padişahın kapısına geldi.*

"Dünyāyı terik ètmek cemīʿi èylükleriŋ başıdur zīrā kim kişinüŋ **dünyāsı** çoḳ olıcek aŋa meşġūl olur." (KA: 112b/8-9) =

*Dünyayı terk etmek bütün iyiliklerin başıdır. Zira ki kişinin **dünyalığı** çok olunca onunla meşgul olur.*

"Teŋri **ḳorḳusı** silāhumdur Teŋri ẕikri benüm gündüzümdür dèdi." (KA: 146b/1) =

"*Tanrı **korkusu** silahımdır Tanrı zikri ise benim gündüzümdür." dedi.*

Ünsüzle Bitenlerde:

"Mışır **ehli** işitüp sewündiler, cümlesi varmağa dèrneşdiler." (KY: B24r13-271) =

*Mısır **ehli** işitip sevindiler, tamamı varmak için toplandılar.*

"Ḥarīr kiydi tāc urundı taḫta aġdı**, köŋli** açılıp **ḫātırı** rūşen oldı (KY: B28v2-287) =

*İpek elbise giydi, taç taktı, tahta çıktı; **gönlü** açılıp **hatırı** aydınlık oldu.*

"Ḳaçan ʿ**aḳlı** başına keldiyse, aḥvāl netekligin ẓāhir bildiyse…" (KY: B29v12-288)=

*Ne vakit **aklı** başına geldiyse; ahval ve niteliğini açıkça bildiyse…*

"Ġam ġuṣṣa birle **beŋzi** ṣoldıysa, ḳaravaşlar bu aḥvāl sorar èmdi." (KY: B28v13-288) =

*Gam ve keder ile **benzi** soldıysa, şimdi cariyeler bu halleri sorar.*

"ʿAḳlı kâmil ʿ**ilmi** temām özi ʿārlu, **yüzi** körklü **ḫulḳı** yaḫşı hezār dürlü." (KY: B49r6-367) =

***Aklı** kâmil, **ilmi** tamam, **özü** arlu, **yüzü** güzel **huyu** bin türlü güzel.*

"Taŋrı **'izzeti raḥmeti** ve maġfiretidür ve resūl **'izzeti** şerīʿati ve şefā'ati durur." (BH: B27b/15) =

*Tanrı **izzeti, rahmeti** ve mağrifetidir ve Resul(s.a.v.) **izzeti** şeriati ve şefaatidir.*

“Dostan cānın diriġā duta Ḫalīl bu **sözi** èşitdi-y-ise **gönḫli** meyl ėtdi dost adın èşitdise cānı diṅledi eyitdi.” (BH: B261a-283a/2) =

*Dosttan canını esirgeyene çok yazık. Halil bu **sözü** işitince **gönlü** meyl etti. Dost adını işittince canı dinledi, söyledi.*

“‘Ālem **faḫri** yėr gök **bedri,** peyġāmberler **mühri**, mükerrem, müctebā‘, mu’aẕẓam, muḳtedī Muḥammed Muṣṭafā eydür.” (BH: B324a/8) =

*Âlemin **iftiharı**, yer gök **ayı**, peygamberler **mührü**; Hürmete layık, seçilmiş, çok büyük tabi olan. Muhammed Mustafa söyler:*

“Mesḥ ṭartuŋ başuŋuza iki elüŋüzile diyüp ve elin **başı** yöresine iltürdi,” (KG: 4b/15)=

*Mesh tartın başınıza iki elinizle diyerek elini **başı** etrafına götürdü.*

“‘Avratlar başından ayaġına degin örtülü gerek. Ebū Ḥanife ḳavlinde erenlerüŋ **göbegi** ʿavret degüldür.” (KG: 17b/7) =

*Kadınların başından ayağına kadar örtülü olması gerekir. Ebu Hanife mezhebinde erkeklerin **göbeği** avret değildir.*

“Bir gün çadıra girdüm gördüm bir ḳuru baş yaturdı. **Alnı**, **burnı**, **sünügi** bir imiş.” (KG: 17a/10) =

*Bir gün çadıra girdim. Gördüm ki bir kuru baş yatıyordu. **Alnı, burnu, kemiğ** bir imiş.*

“Şāfiʿī ḳavlinde sırtlan **eti** ḥalāl durur ve daḫı alaḳarġa etin yimek revā durur.” (KG: 103a/8) =

*Şafi mezhebine göre sırtlan **eti** helaldir ve dahi alakarga eti yemek uygun olur.*

“‘Azrā’il geldi bir aġulu ḥarbe urdı başumdan dırnaġına yėtişdi ol cemīʿi dünyā **beglügi** ve salṭanat **lezzeti** ve bunca ʿavratlar tamāmı gözümden çıḳdı.” (KA: 26b/7-8) =

*Azrail geldi. Bir zehirli mızrak vurduğunda başımdan tırnağıma kadar etkilendim. Bütün dünya **beyliği** ve saltanat **lezzeti** ve bunca kadınların tamamı gözümden düştü.*

“Ādem oġlanları siz şeyṭānı ve anūŋ ẕürriyetlerin **dostı** dutunduŋuz.” (KA: 31b/13)=

*Âdem oğlanları siz şeytanı ve onun soylarının **dostu** edindiniz.*

“Allāhuŋ **ḥabībi** ʿāsīlerüŋ **şefīʿi** āḫir zamān Peygamberi Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿarış ve kürüs anuŋ nūrından yaraduldı (KA: 125b/15-1) =

*Arş ve yer Allah’ın **habibi** ahir zaman Peygamberi Muhammed Mustafa’nın nurundan yaratıldı.*

“Ḫūb cemālinden güneşüŋ **nūrı** ṭutulurdı anı ḳuyudan çıḳardılar.” (KA: 130a/6) =

*Güzel yüzünden güneşin **ışığı** tutulurdu. Onu kuyudan çıkardılar.*

“Ḳılıç baḳdı yūsufı bulumadı, cehd ḳılup **ḳandalıġın** bilümedi.” (KY: B19v13-250)=

*Keskin baktı Yusuf’u bulamadı; büyük gayret sarfetti **kandalığını** (nerede) olduğunu bilemedi.*

“Atası ölicek ḳul ḳızuŋ **mīrāşı** olur.” (KG: 72a/5) =

***Babası** ölünce köle, kızın **mirası** olur.*

2.2.3.1.2. Zamirlerde Kullanılışı

“Ve ṭahāret iki dürlüdür: **Birisi** ḥadeṡden ve birisi cenābetden arınmaḳdur.” (KG: 4a/3) =

*Ve temizlik iki türlüdür: **Birisi** hadesten ve **birisi** cenabetten temizlenmektir.*

“Ḥasan Ḥüseyn ün ḳoşup bu āyeti oḳudılar yārenler arasında **çoġu** düşdi ḳamular ağlaştılar.” (BH: B171a/5-6) =

*Hasan Hüseyin koşup bu ayeti okudular. Sevenler arasında **çoğu** düştü. Hepsi ağlaştılar.*

“Velīkin sebebden **biri** ügey ana ikinc…” (KG: 70a/3) =

*Velakin sebeplerden **biri** üvey ana, ikinci…*

2.2.4. I. Çokluk Kişi İyelik Eki +(I)mIz

I. çokluk kişi iyelik eki ünlü ile biten kelimelere “+mIz” ünsüzle bitenlere “+ImIz” şeklinde gelir.

2.2.4.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.4.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

"ʿĀlem ḳurdın ḳarawuz öldürewüz**, Sewgülümüz** yūsuf üçün derler ėmdi." (KY: B5v15-197) =

"Şimdi o âlemin kurdunu öldürelim; ***sevgilimiz*** *Yusuf için" derler.*

"Oġlanları ağlaşu cevāb vėrdi, **cümlemiz** birer oḳ atduḳ idi." (KY: B12v2-221) =

Oğullarıları ağlaşarak cevap verdi; ***hepimiz*** *birer ok atmıştık.*

"Bizüm **ulumuz** idi ʻarş altında ḳızıl altun kürsī ḳoyup ḳırḳ biŋ yıl bize ʿilm vėrdi." (BH: B275a-299b/4-5) =

Bizim büyüğümüz idi. Arş altında kızıl altından kürsü koyup kırk bin yıl bize ilim verdi.

"Ondan çömlege ḳoydı bişürdi **ikimüz** daḫı bile yėdük dėdi şeyṭān ėşitdi ġāyet ile şāz oldı." (KA: 31b/1) =

Ondan çömleğe koydu pişirdi. ***İkimiz*** *de yedik. Şeytan işitti. Gayet mutlu oldu.*

"Secde ėdüŋ daḫı ağlayup tażarruʿlar ḳılıŋ ayduŋ ilāhī bizüm **atamız** Muhammede raḥmet eyle dėyü duʿā ėdün dėdi." (KA: 77a/14-15) =

"Secde edin ağlayarak yalvarın yakarın. Bizim ***atamız*** *Muhammed'e dua edin." dedi.*

"Ḥuṣūṣā bizüm andan **ḳorḳumız** yoḳdur bes ol ḳavüm ayıtdı." (KA: 90a/1) =

Sonra o kavim söyledi: Hususan bizim ondan ***korkumuz*** *yoktur.*

"Ḫayır duʿā ėdevüz ayruḳ saŋa derman ėdemezüz yoḫsa senüŋ-içün **cümlemüz** cān vėrürdük." (KA: 98a/1) =

Hayırdua ederiz başka sana derman edemeyiz yoksa senin için ***cümlemiz*** *can verirdik.*

Ünsüzle Bitenlerde:

"Anlar aydur yūsufı biz saḳlayawuz**, ḳardaşumuz** ḳaçan ḳurda ḳapduravuz." (KY: B5v14-197) =

*Onlar Yusuf'ı biz koruyacağız; "**kardeşimizi** nasıl kurda kaptırırız." dedi.*

"Melik duġar melikge cevāb vėrdi, aydı bizüm **seyyidimüz** yūsuf dėdi." (KY: B23r5-263) =

*Melik Dugar, melike cevap verdi söyledi: "Bizim **efendimiz** Yusuf." dedi.*

"Benden aŋa artuḳ ḥürāmet ḳılġıl, bu bizüm **oġlanumız** olsun ėmdi." (KY: B32v11-303) =

*Benden ona benden daha çok ilgi göster. "Bu şimdi bizim **çocuğumuz** olsun." dedi.*

"Melik aydur **ḥālimiz** oldı yaman, yā rabb neden oldı uşbu ṭufān." (KY: B20v7-253)=

*Melik söyler **halimiz** yaman oldu. Ya Rab! İşte şu tufan neden oldu.*

"Anıŋ üçün bizlere iḥsān eyler, **altunumuz** yoḳduġun bilmez ėmdi." (KY: B57r6-399) =

*Onun için bizlere iyilik yapar; Şimdi **altınımız** olmadığını bilmez.*

"Ḥācetümüz senden ol durur kim receb ayı oruç dutanları yarlıgaya." (BH: B14-16b/5) =

***Hacetimiz** senden o dur ki kim Recep ayı oruç tutanları bağışla.*

"Kim **suçumuz** 'afv ḳıla bize raḥmān." (BH: B80-84a/8) =

*Ki rahman bizim **suçumuzu** affede.*

"Ammā Şāfiʿī ḳıyında aġzını, burnını bir suyıla arıtsa revā olur ve bizüm **delīlümüz** oldur." (KG: 4a/8-9) =

*Şafilere göre ağzını, burnunu bir suyla temizlese uygun olur ve bizim **delilimiz** odur.*

"Velīkin dāyimī vacıb degül durur bizüm **asḥābumuz** ḳatında.**"** (KG: 4b/10) =

*Velakin bizim **ashabımız** katında daima vacip değildir.*

"Ölüp yėne dirilmesine ḳıyāmet ḳopup **yazuġumuz** terāzūda tartup ṣırāṭ köprüsü üç biŋ yıllıḳ yol ḳīldan ince ḳılıçdan keskin idügüne inamaḳur." (KA: 14b/9-10) =

*Ölüp yine dirildiğimizde kıyamet kopup **günahımız** terazide tartılıp sırat köprüsünün üç bin yıllık yolunun kıldan ince, kılıçtan keskin olduğuna inanmaktır.*

“Anuŋ ʿazābından bize daḫı doḳunsa gerek bizüm **derdümüz** bir iken nice oldı dėyü ağlaşalar.” (KA: 24a/11) =

*Onun azabından bize de dokunabilir, “Bizim **derdimiz** bir iken çok oldu diyerek.” ağlaşırlar.*

“Yėyicek getürmedüŋ yā bes **oruçumuz** ne ile açavuz dėdi.” (KA: 62a/10) =

*“Yiyecek getirmedin peki **orucumuzu** ne ile açacağız.” dedi.*

“Yūşa ʿayıtdı yā Mūsā şol bizüm **yėyicegümüz** balıḳ gördüm.” (KA: 91a/6) =

*Yuşa (a.s.) söyledi: “Ey Musa bizim **yiyeceğimiz** olarak balık gördüm.”*

2.2.4.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Oḳlarımız alġalı varduḳ idi, yūsuf metāʿ saḳlayu ḳalur ėmdi.” (KY: B12v3-221)=

***Oklarımızı** alarak varmıştık; Yusuf şimdi ticaret mallarını saklar.*

“Andan ol oġlanlar eyitdiler, kāşkī bizüm daḫı **atalarumuz** Taŋrı çün ġazılıkda ölmişlerimisse peyġāmber bizüm daḫı atamuz olsa…” (BH: B103b-112a/5-6) =

*Ondan sonra çocuklar söylediler. “Keşke bizim **atalarımız** da Tanrı için gazada ölmüş olsalar, peygamber bizim de atamız olsa…”*

“Ammā bizüm **fakīlerümüz** eyitmişlerdür.” (KG: 35a/5) =

*Amma bizim **fıkıhçılarımız** söylemişlerdir.*

“Od yaḳmaḳ gerek ḫayırlı budur tā kim **ḳoŋşularumuz** dütün görüp aş bişürürler.” (KA: 62a/14) =

*Ateş yakmak gerekir. Hayırlı ona budur taki **komşularımız** duman görüp yemek pişirirler.*

2.2.4.1.3. İlgi Durumu Ekiyle

“Anlar aydur hīç gümānsız bayıḳ ḳuldur**, ḳulumuznıŋ** üç dürlü ʿaybı vardur.” (KY: B16v5-237) =

*Onlar söyler: “Hiç şüphesiz yaramaz köledir. **Kulumuzun** üç türlü ayıbı vardır.”*

2.2.4.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Birimiz kelmedi ewde ḳaldı**,** kiçimizi ḳurut yedi körüklü idi.” (KY: B58v7-405) =

Birimiz *gelmedi evde kaldı, küçüğümüzü kurt yedi gösterişli idi.*

“Peyġamber ḳatına geldiler eyitdiler yā Muḥammed sen **bizüm** uçmaḳda peyġāmbarlıḳ da‘visin ėdersin.” (BH: B283a/11) =

Peygamberin huzuruna geldiler, söylediler: “Ey Muhammed (s.a.v.) sen ***bizim*** *cennette o peygamberlik davasını güdersin.”*

“Aŋa nidā ḳıldı yā ḳulum sen **bizüm** sözümüzi ṣıymaduŋ bizüm ʿışḳımıza atulduŋ ėmdi.” (KA: 62a/1) =

Ona seslendi: “Ey kulum şimdi ***bizim*** *sözümüzü kırmadın aşkımıza talip oldun..”*

“Şümdi **kimsemüz** yoḳdur kim bize yėyicek getüri vėre uş aç olduḳ.” (KA: 141a/14)=

Şimdi bizim ***kimsemiz*** *yoktur ki Bize yiyecek getiriversin, işte aç kadık.*

2.2.5. II. Çokluk Kişi İyelik Eki +ŋIz

II. çokluk kişi iyelik eki ünlü ile biten kelimelere “+ŋIz” ünsüzle bitenlere ise “(+I)ŋIz” şeklinde gelir.

2.2.5.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.5.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde**:**

“Cümleŋiz bir ḳapudan kirmeŋiz, ikin ikin bir ḳapudan kiriŋ ėmdi.” (KY: B60v2-412) =

Cümleniz *bir kapıdan girmeyin; Şimdi iki iki bir kapıdan girin.*

“Seniŋ dedeŋ ibrāhim ḥaḳ ḫalīli**, ataŋız** daḫı isḥāḳ sawçı dīn ṭabībi.” (KY: B75r6-471) =

Senin deden İbrahim Hak Halili; ***atanız*** *dahi İshak Peygamber din tabibidir.*

“Yazuḳ ḳılan **kimseŋiz** tevbe ḳılıŋ, yoḳsa helak olduḳ bizler ėmdi.” (KY: B20v10-254) =

Günah işleyen ***kimseyseniz*** *tevbe edin; Yoksa bizler şimdi yok oluruz.*

“Mevlā sizüŋ **Taŋrıŋuz** durur, size yėgrek durur kim sizüŋ ayuŋuzda siz oruc tutasız, Taŋrıŋuzdan yarlıganmaḳ dileyesüz.” (BH: B29a-32b/1) =

*Mevlâ sizin **Tanrınızdır**, sizi daha üstün tutar, kim sizin ayınızda oruç tutarsa Tanrıdan bağışlanmak dileyeseniz.*

“Yā rıżvān sen ḥulle götürgil **ḳamuŋuz** varuŋ benüm dostum Muḥammedi burāḳa bindürüŋ.” (BH: B162a-186b/11) =

*Ey Rızvan sen cennet elbisesi götür. **Tamamınız** gidin benim dostum Muhammed’i Burak’a bindirin.*

“Taŋrı size bes durur, **anaŋız** sizi baŋa ısmarladı, ben sizi Tanrı’ya ısmarladım, beni duʿā birle aŋaduruŋ,” (BH: B206a-243a/2) =

*Tanrı size yeter artık der: “**Ananız** sizi bana emanet etti, ben sizi Tanrı’ya emanet ettim beni dua ile anadurun” der.*

“Bilāl eydür, sizüŋ **dedeŋüz** ḳatuŋuzda durur ve ben sizi görmeye geldüm.” (BH: B273a-297a/15) =

*Bilal söyler: “Sizin **dedeniz** huzurunuzdadır ve ben sizi görmeğe geldim.”*

“Peyġamberʿaleyh’s-selām eyitti: “Ilḳılaruŋuzuŋ daḫı zeḳātın virüŋ. Ḳaçan vėrmeseŋün ḳıyatmetde getüreler ve **arḳaŋuz** üstine yaturalar ve ol **ṭavarlaruŋuz ılḳılaruŋuz** getüreler ḳamusı sizi başalar ve boynuzlarıyıla dürteler ve süseler.” (KG: 58a/8-10) =

*Peygamber Aleyhis-selam söyledi: “**sürülerinizin** de zekâtını verin, ne zaman ki vermezseniz kıyamette **arkanız** üstüne yatırırlar, o davarlarınız ve **sürüleriniz** sizi başları ve boynuzlarıyla dürterler ve süserler.”*

“Peyġamber -ʿaleyh’s-selām- eyitdi ki “ sizün **ḫurmaŋuz** dükelesi buncılayın eyü mi olur” didi.” (KG: 157a/1) =

*Peygamber aleyhis-selam söyledi ki: “Sizin **hurmanız**ın hepsi bu kadar iyi mi olur.” dedi.*

Ünsüzle Bitenlerde:

“Ḳardaşıŋız yūsuf bir düş körmiş, on bir yulduz ay kün aŋa secde ḳılmış.” (KY: B4v12-194) =

***Kardeşiniz** Yusuf bir düş görmüş, on bir yıldız, ay gün ona secde etmiş.*

“Yaʿḳūb aydı ilk **sözüŋüz** datlu keldi. Ol maʿnīden meferriḥ oldum idi.” (KY: B60r1-410) =

*Yakup söyledi: “İlk **sözünüz** tatlı geldi; o nedenle ferahladım.”*

“Yūsuf aydur sizler şehr ehlin ḳırmaġa **ḳaşduŋız** var.” (KY: B67v7-442) =

*Yusuf söyler: “Sizler şehir ehlini kırmağa **kasdınız** var.”*

“Siz daḫı kendüŋüz içün **ḥācetüŋüz** dileŋ, bunlar size şefaḳat ḳılurlar,” (BH: B15a/11) =

*Siz dahi kendiniz için **hacetinizi** dileyin, bunlar size şefaat ederler.*

“Dilinizi bizden ḳışa ḳıluŋ, imdi bizüm bir ṭā’atümüze **ṭāḳatüŋüz** yoḳdur ḳaçan **güçüŋüz** yète,” (BH: B65a-67b/9) =

*Dilinizi bizden kısa tutun, şimdi bizim bir ibadetimize **gücünüz** yoktur. Ne zaman **gücünüz** yetecek.*

“Yā oruc dutanlar eger sökellikde yā seferde **orucuŋuz** yèseŋüz, günine gün dutuŋ.” (BH: B78a/7) =

*Ey oruç dutanlar eğer hastalıkta ya da yolculukta **orucunuz**u yeseniz, gününe gün tutun.*

“Ėy ‘āṣī ḳullarum, **rızḳuŋuz** benden degir siz işiŋüzden bilürsiz benüm ni’metüm içinde ayruḳ ḳullara şükür ḳılursız ṭoyduġunuz gün yazuġa yaḳın olursız.” (BH: B193a-227a/1) =

*Ey asi kullarum siz **rızkınızı** benden değil siz işinizden bilirsiniz. Benim nimetim içinde başka kullara şükür ederseniz, doyduğunuz gün günaha yakın olursunuz.*

“Sizüŋ **dīnüŋüz** kemāline degürdüm ve benüm ni’metümi sizüŋ üzre tamām ḳıldum (BH: B154b-275b/11) =

*Sizin **dininizi** kemâline erdirdim ve benim nimetimi sizin üzerinize tamamladım.*

“Niçün siz anuŋ kitābın **gözünüz** ile görüp ve **ḳulaġuŋuz** ile ėşidüp kavlin dutmaduŋuz beni görmeyüp kitābum görmeyüp benim kavlime uydunuz.” (KA: 21a/12-13)=

*Niçin siz onun kitabını **gözünüz** ile görüp **kulağınız** ile işitip sözünü tutmadınız. Beni ve kitabımı görmeyip benim sözüme uydunuz.*

“**Ölümüŋüz** āsān olsun zīrā ölümüŋ acısı muḥkemdür anı dil vaṣıf ėdemez.” (KA: 26b/15) =

Ölümünüz *kolay olsun zira ölümün açısı sağlamdır. Onu dil sıfatlandıramaz.*

“Ḳurtulmaġa çāre bulmadum āḫir ayıtdım **ḳademgāhuŋuz** varsa gösterüŋ.” (KA: 64a/14) =

*Kurtulmaya çare bulamadım sonunda söyledim. “**Ayakyolunuz** varsa gösterin.”*

“Ėy yârenler bizden **murāduŋuz** nedür dėdi ayıtdılar yā şeyiḫ ḥālüŋ nitedür.” (KA: 69b/11) =

*“Ey yarenler bizden **muradınız** nedir?” dedi. Söylediler: “Ey şeyh halin nicedir.”*

“Tengri dėyü ṭapasız ʿ**aḳluŋuz** ḳandadur dėdi niçün gözünüzi açmazsız sizi yardup rızḳıŋuzı veren Teŋriye ṭapmazsız dėdi.” (KA: 101a/14) =

*Tanrı diyerek taparsınız. “**Aklınız** nerededir?” dedi. “Niçin gözünüzü açmazsınız rızkınızı veren Allaha tapmazsınız?” dedi.*

2.2.5.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ḳudüs meliki yūsufa ḳarşu vardı**, begleriŋiz** kim dėyüben ṣorar ėmdi.” (KY: B22r2-258) =

*Kudüs meliki Yusuf’a karşı vardı; “şimdi **beyleriniz** kim diyerek” sordu.*

“Melik’üŋ eyitdi bāġ u **bostānuŋuz** kimüŋ durur, eyitdiler dükeli senüŋ durur,” (BH: B179a-208b/15) =

*Melik söyledi: “Bağ ve **bostanınız** kimindir.” Söylediler: “Hepsi senindir.*”

“Ḳaçan virmeseŋüz ḳıyatmetde getüreler ve arḳaŋuz üstine yaturalar ve ol **ṭavarlaruŋuz** ve **ılḳılaruŋuz** getüreler.” (KG: 58a/9) =

*Ne vakit vermeseniz kıyamette getirecekler ve arkanız üstüne yatıracaklar ve o **davarlarınız** ve **hayvan sürüleriniz** getirecekler.*

“Ḫalḳa destūr virse kim ol yirde **ölüleriŋüz** gömüŋ diyü…” (KG: 117b/4) =

*O yerde **ölülerinizi** gömün diyerek halka izin verse…*

“ʿAvratlaruŋuzı incitmen ki bular sizüŋ **esirlerünüz**dür.” Didi. (KG: 169b/14-15) =

*“Kadınlarınızı incitmeyin ki bunlar sizin **esirlerinizdir.**” dedi.*

2.2.5.1.3. İlgi Durumu Ekiyle

“Eyitdi bu **ėşiŋüzün** kimseye hiç borcı…” BH: B196b/6) =

*Söyledi: “Bu **eşinizin** kimseye hiç borcu…”*

2.2.5.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Ḳaçan sizlerde **biriŋiz** ḫalvete girse anuŋ üzre olsun…” (BH: B311b/2) =

*Ne vakit sizlerden **biriniz** halvete girse onun üzerine olsun…*

“Anuŋ gibi sözi bir daḫı söyleyicek olursam her **biriŋüz** bıçaġ-ıla baŋa ḥamle ėdüŋ.” (KA: 110a/2) =

*Onun gibi sözü bir daha söyleyecek olursam her **biriniz** bıçakla bana saldırın.*

2.2.6. III. Çokluk Kişi İyelik Eki +lArI (n)

III. çokluk kişi iyelik eki “+lArı(n)” şeklindedir. III. tekil kişi iyelik ekinde olduğu gibi ekin sonundaki n bazen çekimli şekillerde görülür.

2.2.6.1. İsimlerde Kullanılışı

2.2.6.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

“Aydur ḥātun ne maʿnīden ʿaḳlıŋ şişdi, **ḳamuları** yıġılıp sorarlar ėmdi.” (KY: B30r3-293) =

*Hatun söyler ne manadan aklın uçtu; şimdi **hepsi** toplanıp sorarlar.*

“Hīç kimerse aŋun dileği birle işi yoḳ. İlik yaratdı **bendeleri** ḳudret birle.” (KG: 2b/13) =

Hiç kimsenin onun dileği ile işi yok. İlk köleleri kudretle yarattı.

*“Gördi kim sarāyuŋ **ḳapuları** berkinmiş ṭaşra çıḳmasına yol bulmadı.” (KA: 61a/13=*

*Gördü ki sarayın **kapıları** çok sağlammış. Oradan dışarı çıkmaya yol bulamadı.*

Ünsüzle Bitenlerde:

“Ayaḳlarım aġrıḳ oldum tėyür, **ḳardaşları** hīç nesneye baḳmaz ėmdi.” (KY: B7v7-203) =

*“Ayaklarım ağrır oldu”diyor. Şimdi **kardeşleri** hiçbir şeye bakmaz.*

“Budaḳları erdügünden elvān olsun**, yemişleri** elvān elvān olsun ėmdi.” (KY: B35r4-312) =

“Saġ ayaġın dike duta ve ṣol ayaġın düşeyü ve **ayaḳları** barmaḳların ḳıbledin yaŋa duta.” (KG: 15a/11) =

*Sağ ayağını dik tuta ve sol ayağın yatay ve **ayakları** parmaklarını kıbleden yana tuta.*

“Benüm ḳullarımı ıraḳ yirlerden ve uzaḳ yollardan geldiler **başları** tüyi …” (KG: 64b/5) =

*Benim kullarım uzak yerlerden ve uzak yollardan geldiler. **Başları** tüyü…*

“Bin Peygamber ve bunca biŋ evliyālar ve enbiyālar ve anlaruŋ **ümmetleri** ḳanda gėtdi ne ḥāle mübtelā oldılar.” (KA: 33a/6) =

*Bin peygamber ve bunca enbiyalar ve evliyâlar onların **ümmetleri** nereye gitti ve ne hâle mübtelâ oldular.*

“Ḥaḳ Taʿālā aydur yā melā’iketī yarın mü’min ḳullarumuŋ **bayramlarıdur.”** (KA: 84a/3) =

*Hak Teʿala söyledi: “Ey melekler yarın mümin kullarımın **bayramlarıdır.**”*

“Gümüşden **direkleri** vardur yeşil yaḳutdan ve ol baḥçenüŋ **ağaçları** ḳızıl altundan ve **yapraḳları** yeşil yaḳutdan ve **çiçekleri** vardur gümişden.” (KA: 87a/12-13) =

*Gümüşden yeşil yakuttan **direkleri** vardır. O bahçenin **ağaçları** kızıl altından ve **yaprakları** yeşil yakuttan ve **çiçekleri** gümüştendir.*

“Sāʿat esbābın devşürmege başladı **yârenleri** anı göricek.” (KA:123b/1) =

*Saat sebepleri toplamaya başladı. Artık **yarenleri** onu görecek.*

“Yaʿnī ʿ**aḳılları** ẕā’il oldı.” (KA: 131a/14-15) =

***Akılları** başlarından gitti.*

“Ḥaşımlaruŋ birbirine **ṭanuḳlıḳları** revā olur. ʿavrat ṭanuḳlıġı ḳul üzere ve ḳul ṭanuḳlıġı çelebisi üzere revā olmaz.” (KG: 119a/14) =

*Hasımların birbirine **tanıklıkları** uygun olur. Kadın tanıklığı kişi üzerine ve köle tanıklığı efendisinin üzerine uygun olmaz.*

“Ādem **oġlanları** siz şeyṭānı ve anūŋ z̲ürriyetlerin dostı dutunduŋuz.” (KA: 31b/13)=

İnsanoğlu, *siz şeytanı ve onun soyunu dost edindiniz.*

“On dürlü hüneri bardur derler**, hünerlerin** birin birin aydur ėmdi.” (KY: B30r11-294) =

On türlü hünerleri vardır derler; şimdi ***hünerlerini*** *birer birer söyler.*

“Dufarların sırça birle bezesünler, müşabihi altun kümüş olsun ėmdi.” (KY: B35r14-313) =

Duvarlarını *camla süslesinler; şimdi altın ve gümüşe benzesin.*

“Anı körüp cümlesiŋ ʿaḳlı şişdi, kerenç sanıp **barmaḳların** keser ėmdi.” (KY: B42v3-341) =

Onu görünce tamamının aklı uçtu; şimdi meyve sanıp ***parmaklarını*** *keserler.*

“Andan ṣoŋra açdılar **çuvalların** çuval içre buldılar **metāʿların.”** (KY: B60r13-412) =

Ondan sonra ***çuvallarını*** *açtılar;* ***Çuval*** *içinde* ***metalarını*** *buldular.*

“Ayaḳları **barmaḳların** ḳıbledin yaŋa duta nitekim ḫaberdür Peyġamber’den ʿaleyhi’s-selām böyle ḳılurdı.” (KG: 15a/12-13) =

Ayak ***parmaklarını*** *kıbleden yana tutar. Nitekim Peygamber ʿaleyhi’s-selām böyle yapardı.*

“Munı işidüp bunlar dağı beter oldı, **tedbirleri** yūsuf üzre ġālib oldı.” (KY: B8r2-204) =

Bunu işitip bunlar daha beter oldu, Yusuf üzerine ***tedbirleri*** *çok oldu.*

“Cüḥūdlaruŋ ʿaḳılları muḳırr keldi, **aḥmaḳları** ʿacebeler duymaz ėmdi.” (KY: B78v2-483) =

Yahudilerin akılları başına geldi; şimdi ***ahmakları*** *aceplerler, kimse duymaz.*

“Ḳaçan ramazan ayınuŋ ilk güni olsa bir yėl eser, ʿarş altında uçmaḳ **aġaçları**, **yapraḳları** biribirine doḳunur, ol yapraḳlardan misk ve ‘anber saçılur.” (BH: B75a/5) =

Ne vakit Ramazan ayının ilk günü olsa bir yel eser arş altında cennet ***ağaçları,*** ***yaprakları*** *birbirine dokunur. O yapraklardan misk ve anber saçılır.*

“Peyġāmber sini yarıla ʿālem faḫri lebbeyk dėyü sinden ṭaşra çıḳa, yaş alma gibi **yaŋaḳları** parlaya, bölük **şaçları** doz ṭobraḳ birle bulaşmış ola.” (BH: B162a-186b/1) =

*Peygamber mezarı yarıla, âlem fahri lebbeyk diyerek mezardan dışarı çıka, yaş elma gibi **yanakları** parlaya, bölük **saçları** toz toprak ile bulaşmış ola.*

İSİM DURUM EKLERİ

İsmin durumları ismin diğer isimler ve fiillerle ilişkisi sırasında içinde bulunduğu durumlardır. İsim durum ekleri çokluk ve iyelik eklerinden daha kapsamlıdır. Bu nedenle çokluk ve iyelik eklerinden sonra kullanılır. Durum ekleri diğer sözcüklere değişik anlam ilgileri çerçevesinde bağlayan eklerdir. Soru eki ise isim çekim ekleri içinde en geniş kapsamlısı olduğu için bütün çekim eklerinden sonra gelir.

Korkmaz, ad durumlarını “Adların adlarla veya fiillerle olan geçici ilişkilerini sağlayan ve cümlenin anlam örgüsünü kuran birer gramer kategorisidir. Ancak durum gösteren ekler yapım ekleri gibi eklendikleri adların anlamlarını değiştirip yeni anlamda adlar oluşturmazlar. Yalnızca cümle ögeleri arasında çeşitli yönlerden geçici anlam ilişkileri, geçici anlam bağlantıları kurarlar.” şeklinde açıklar. (2009, s. 266)

Taranılan eserlerde isimler sekiz durumda incelenecektir:

1. Yalın Durum +ø (eksiz)
2. İlgi Durumu +(n)Iŋ, +ø (eksiz)
3. Yükleme Durumu +nI, +I, +ø (eksiz)
4. Yönelme Durumu +GA, +(y)A
5. Bulunma Durumu +dA
6. Ayrılma Durumu +dIn, +dAn
7. Araç-Birliktelik Durumu +(I)n, +lA
8. Eşitlik Durumu +çA

2.3.1.Yalın Durum Ø

Yalın durum eksizdir. İsim durum eklerinden herhangi birini almamış isimler yalın durumdadır. Kök ve tabanların yanı sıra, iyelikli şekillere de gelebilir. Yalın durumdaki isimler cümlede özne, belirtisiz nesne veya yüklem görevinde bulunabilir.

2.3.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Andın ṣoŋra ol **iḫtiyār** ėrenlere, ḥaḳ ḥabībi muṣṭafīni körenlere." (KY: B2v3-187)=

*Ondan sonra o **ihtiyar** erenlere Hak habibi Mustafa'yı görenlere.*

"Ḳardaşlarıŋa seni ol ḳavşurdı, ḳızıl altun **bilezük** ol vėrdi ėmdi." (KY: B64r4-427)=

*Kardeşlerine seni o kavuşturdu, şimdi kızıl altın ve **bilezik** o verdi.*

"Ḥūr u **ġılmān** gümiş ḳadeḥler birle **şarāb** gezdüreler." (BH: B114b-125a/5) =

***Huri** ve **gılman** gümüş kadehler ile **şarap** gezdireler.*

"Kim ol suyıla **abdest** almaya ṭonın yuya ve **namāz** için teyemmüm ḳıla revā olur." (KG: 13a/11) =

*Kim o suyla **abdest** almasa ve donun yıkasa ve **namaz** için teyemmüm alsa uygun olur.*

"Ve **borsuḳ** ve **çaḳal** ve **ayu** ve **arslan** ve **ḳaplan** ve **pars** ve **üşek**…" (KG: 103a/5)=

*Ve **porsuk** ve **çakal** ve **ayı** ve **arslan** ve **kaplan** ve **pars** ve **eşek**…*

"Baġdan **yimiş** uġurlasa ya **aġaç** ya **buġday** ya **arpa** ya **ṭaru** ya **mercimek** (5) ya **nohūz** ya **baḳla** uġurlasa el kesmek vācıb olur." (KG: 111b/5) =

*Bağdan yemiş çalsa ya **ağaç** ya **buğday** ya **arpa** ya **darı** ya **mercimek** ya **nohut** ya **bakla** çalsa elinin kesilmesi vacip olur.*

2.3.2. İlgi Durumu

Bu durum ismin başka bir isimle ilişkisini gösterir. İsmi isme bağlar. İlgi eki ünlü ile biten kelimelerden sonra "-nIŋ"; ünsüzle biten kelimelerden sonra "-Iŋ" şeklindedir. Hem ünlü hem ünsüzlerden sonra baştaki "n" bazı örneklerde korunmaktadır. İki isim arasında sahiplik ilgisi kuran bu ek Türk dilinde en az değişen eklerden biridir.

Eski Türkçede ilgi durumu eki, "+(n)Iŋ" şeklindedir. Bunun yanında eksiz kullanılışları da vardır. Karışık lehçeli eserlerde ekin ünlüsü genel yuvarlaklaşma eğiliminin etkisinde kalarak yuvarlaklaşmıştır. "+nUŋ/+uŋ" her zaman yuvarlak ünlülü kullanılsa da bir kaç kelimede +nIŋ şeklinin kullanıldığı da görülmektedir:

2.3.2.1. +(n)Iŋ/ ıŋ

İlgi durumu eki, taranılan eserlerde "+(n)Iŋ" şekliyle kullanılmış ve isimler arasında ilgi urarak onları birbirine bağlamıştır. İsimler, eksiz olarak da ilgi durumunda bulunabilir. İlgi durumunda bulunan isim, ekli veya eksiz olarak genellikle bağlandığı isimle isim tamlaması yapar. Doğu Türkçesinin bir özelliği olan ünsüzlerden sonra baştaki "n" nin korunduğu bazı örneklerde görülmektedir.

2.3.2.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.2.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerine

Ünlüyle Bitenlerde:

"Ḳuyunıŋ ḳaraġında bir taş olur idi, cebrā'īl ol taşnı tėz çıḳardı." (KY: B11r3-216)=

Kuyunun *karanlığında bir taş vardı; Cebrail o taşı çabucak çıkardı.*

"Taŋrı'nuŋ āzādı yėrine **Taŋrı'nuŋ** dostları dėyü yazılsun." (BH: B186a-217b/11)=

Tanrı'nın *azadı yerine* ***Tanrı'nın*** *dostları diyerek yazılsın.*

"Göge āsmān dėrler, ṭam **örtüsünüŋ** naḳşı var." (BH: B235b/15) =

Göğe asuman derler tam ***örtüsünün*** *nakşı vardır.*

"Bu sözi işitüp **züleyḫānıŋ** ʿaḳlı şişdi, feryād ḳılup uğunup yere düşdi." (KY: B28v10-288) =

Bu sözü iştip ***Züleyha'nın*** *aklı uçtu; feryad ederek yere düştü.*

"Mevlīniŋ şıddīḳı suwġa kirdi, edeb saḳlaŋ hīç kimesne baḳmaŋ ėmdi." (KY: B24r12-267) =

Mevlanın *sıddıkı suya girdi, şimdi edep yerlerini saklayın hiç kimse bakmasın.*

"Yehūdānıŋ ḳuvvetin ẓāhir ḳılıŋ, ol ḥayḳırsa işiden helāk olur ėmdi." (KY: B67r6-440) =

Yehuda'nın *kuvvetini ortaya çıkarın; o haykırsa şimdi işiten helâk olur.*

"Mūsa'nuŋ şerī'atin levḥleri içinde yazdum, oruç tutanlara eyitdi." (BH: B78b-82b/4) =

Musa'nın *şeriatinin levhaları içinde yazdım, oruç tutanlara söyledi:*

“Ol gėce bularuŋ odı ḳalmadı söyündi **gėcenüŋ** ḳaraŋulıġı ḳalmadı ṣavuldı,” (BH: B113b-123b/4) =

*O gece bunların ateşi kalmadı, söndü. **Gecenin** karanlığı kalmadı ber taraf oldu.*

“Fāṭımatü’z-**zehrānuŋ** göŋli güneşi ol Ḥüseyn’üŋ başı Kerbelā yazısında Muḥarrem ayının onuncısı gün kesdiler.” (BH: B133b/15) =

*Fatımatü’z-**Zehra’nın** gönlünün güneşi o Hüseyin’in başını Kerbela ovasında yerde Muharrem ayının onuncu günü kestiler.*

“Bu **mes’elenüŋ** biş hükmi var: Bir ol kim ol nesne yimeye.” (KG: 48b/10) =

*Bu **meselenin** beş hükmü var: Biri o ki bir şey yemesin.*

“Oruç dutan **gişinüŋ** aġzı ḳoḳusı fāẕıllurāḳdur Tengri -ʿazze ve celle- ḳatında.” (KG: 54b/9) =

*Oruç tutan **kişinin** ağız kokusu Allah katında daha faziletlidir.*

“Eydür: “Üc **nesnenüŋ** girçeği daḫı girçekdür ve yalanı daḫı girçekdür.” (KG: 90b/7)=

*Söyler: “Üç **nesnenin** gerçeği dahi gerçektir ve yalanı dahi gerçektir.”*

“Ve eger yirde bulınan **nesnenüŋ** ḳıymeti on aḳçaya değin olsa.” (KG: 134b/15) =

*Ve eğer yerde bulunan **nesnenin** kıymeti on akçeye kadar olsa.*

“Ṣoŋra ölse, eger ol **gişinüŋ** malı…” (KG: 139a/1) =

*Sonra ölse o **kişinin** malı…*

“Eğer bir gişi **biregünüŋ** tenine payandan olsa…” (KG: 144a/11) =

Bir kişi başkasının vücuduna destek olsa…

“Mesʿūd raẕiyallāhu ʿanhumā ayıttılar Allāhu **Taʿālānuŋ** ḳasemi ve andı şol develeredür ki üzerinde hac olur.” (KA: 11a/3) =

*Mesut (r.a.) söylediler. Allahu **teâlanın** yemini ve andı şu develeredür ki üzerinde hac olur.*

“Minānıŋ adıdur taḥḳīḳ insān rabbisine küfrānu’n-nimet olıcıdur.” (KA: 11a/11) =

***Minanın** adıdır. Hakikaten insan rabbinin nimetini inkâr edicidir.*

“Ṭoġan varup bir **ḳarınuŋ** ṭavuġın başar ḳarı anı ṭutdı burnın ve ṭırnaḳların kesdi daḫı ḳuyruġın ve ḳanatların yoldı.” (KA: 46b/12-13) =

*Doğan gidip bir **karının** tavuğunu basar. Bunun üzerine kadın onu tutup burnunu ve tırnaklarını kesti kuyruğunu ve kanatlarını yoldu.*

“Zelīḫānuŋ ėline ve ayaġına düşdiler ʿöz̲ürlerin dilediler ayıtdılar.” (KA:131b/6) =

***Zeliha’nın** eline ve ayağına düştüler, özürlerini dilediler ve söylediler.*

Ünsüzle Bitenlerde:

Taradığımız eserlerde Doğu Türkçesinin etkisiyle baştaki n’nin korunduğu örneklerle Oğuz Türkçesinin etkisiyle bu n’nin kullanılmadığı örnekler mevcuttur.

“İsterken aŋsuzdan bir ün keldi, **melikniŋ** ḳulaġına işidüldi.” (KY: B14v7-230) =

*İsterken ansızın bir ses geldi, **melikin** kulağına işitildi.*

“Meger bizden kim ėrse ẓulm kördi, ol **maẓlūmnıŋ** duʿāsı kökge aġdı.” (KY: B20v11-254) =

*Meger bizden kim varsa zulüm gördü; o **mazlumun** duası göğe yükseldi.*

“Ḫālıḳnıŋ seniŋ duʿānıŋ ḳabūl ḳıla, faẓl birle baŋa oġul rūzī ḳıla.” (KY: D23v7-269)=

***Hâlıkın** senin duanı kabul kıldı; lütufla bana bir oğul verdi.*

“Ben köşk bezetdüm sen ṣıfatlu, bu **sarāynıŋ** bir naḳşına baḳġıl ėmdi.” (KY: B37r2-320) =

*Ben bir köşk süsledim aynı senin gibi (Züleyha) şimdi bu **sarayın** bir resmine bak.*

“Ol **ḫalīlnīŋ** oğlı benven yaʿḳūb, bir oğlum var idi yavlaḳ maḥbūb.” (KY: B69v3-449) =

*O **halilin** oğlu Yakup benim; çok sevgili bir oğlum vardı.*

“Uçmaḳ reyḥānından bir deste gül getürmiş ol ṣāliḥ **mü’minniŋ** burnına duta daḫı cānın daʿvet eyleye.” (KA: 18a/8) =

*Cennet reyhanından bir deste gül getirmiş o salih **müminin** burnuna tutup onu davet eder.*

“Ḳarı gördi kim **pādişāhnuŋ** ṭoġançıları bile gezer bildi kim ṭoġan sulṭanıŋdur.” (KA: 47a/1) =

*Karı gördü ki **padişahın** doğancıları ile gezer. Bildi ki doğan sultanındır.*

“Ḫālıḳın ḥükmüne rıżā vėrgil, müdām aŋa sıġınġıl sen derler ėmdi.” (KY: B32v1-302) =

***Hâlıkın** hükmüne rıza ver, sen daima ona sığın derler.*

“Züleyḫā söyledi taḫtında indi**, yūsufuŋ boynuŋ** aşru elin şundu.” (KY: B39v1-329)=

*Züleyha söyledi: tahtından indi, **Yusuf’un boyunun** ötesine elini uzattı.*

“On iki yıl yūsuf zindān içre idi, pes **yaʿḳūbuŋ** duʿāsı aŋa ėrdi.” (KY: B48r14-364 =

*On iki yıl Yusuf zindan içindeydi; Artık **Yakup’un** duâsı ona ulaştı.*

“Recebüŋ ḥürmeti **aġacın** gönlinde dikmeye ve şa‘bān ayı birle çiçeklendürmeye ve ramażān ayında raḥmet bitürmeye.” (BH: B18b-21a/1) =

***Recebin** ayının hürmetine **ağacını** gönlünde dikmeye ve şaban ayı ile çiçeklendirmeye ve ramazan ayında rahmet bitirmeye.*

“**Ādem’üŋ** başına tacını r**ecebüŋ** ilk on güninde urdılar, İbrāhīm’e ḫullet ḫil’atin **recebüŋ** orta on günlerinde gėydürdiler.” (BH: B22a/14) =

***Âdem’in** başına tacını **recebin** ilk on gününde taktılar, İbrahim’e dost giysisini **recebin** orta on günlerinde giydirdiler.*

“Üç dün peyġamberlerüŋ durur, dört dün bizüm **peyġāmberüŋ** durur ve bėş dün **ümmetüŋ** durur,” (BH: B50b/6) =

*Üç gece peygamberlerindir, dört gece bizim **peygamberin** ve beş gece ümmetindir.*

“Cebrā’īl’üŋ, Mīkā’īl’üŋ ve **İsrāfīl’üŋ, ‘Azrā’īl’üŋ** degül, **Ādem’üŋ** degül, **Nūḥ’uŋ** degül…” (BH: B36-40a/2) =

***Cebrail’in, Mikail’in** ve **İsrafil’in, Azrail’in** değil **Âdem’in** değil **Nuh’un** değil…*

“Bir ölüm vaḳtinde cānı uyumaḳ vaḳtında almaḳ ‘ām durur, **Müsülmānuŋ mü’minüŋ kāfirüŋ cuhūduŋ** tersānuŋ ḳamunuŋ alur ve ölüm vaḳtında almaḳlıḳ ḫāṣ durur.” (BH: B243b-260b/12) =

Bir ölüm vaktinde canı uyurken almak umumidir. ***Müslümanın, müminin, kâfirin, Yahudinin, Hristiyanın*** *hepsinin canını ölüm vaktinde almaktır.*

"Atası ölicek ḳul **ḳızuŋ** mīrāṣı olur. Miras yönünden gendü ḳulın evlenmek revā olmaz." (KG: 72a/5) =

Babası ölünce köle ***kızın*** *mirası olur. Miras yönünden kendi kölesi ile evlenmek uygun olmaz.*

"ʿAvrat ʿ**avratuŋ** tenine baḳsa revā degül. Ammā erenler ʿavratlara baḳmaḳ iki dürlüdür." (KG: 100b/4) =

Kadın ***kadının*** *tenine baksa uygun değildir. Ama erkeklerin kadınlara bakması iki türlüdür.*

"Ṭaşuŋ baʿżısına ṭoḳunur daḫı ol ṭaşdan oṭ çıḳar." (KA: 11a/7) =

Taşın *bazısına dokunur ve o taştan ateş çıkar.*

"Mīzānuŋ bir kefāsına ėki rekeʿat **namāzuŋ** ṡevābını ḳoyalar bir kefāsına ṭaġları ve ṭaşları ve ayı ve güneşi ve denizleri ve yerleri ve gökleri bu cümlesin terezenüŋ bir kefāsına ḳoyarlar tartalar." (KA: 17b/5-6) =

Terazinin bir kefesine iki rekât ***namazın*** *sevabını koyarlar. Bir kefesine dağları, taşları, ayı, güneşi, denizleri, yerleri ve gökleri bu terazinin diğer kefesine koyarlar. Tartarlar.*

"Teŋri kimdür **peyġamberüŋ** kimdür **dīnüŋ** ne ḍīnidür deyicek." (KA: 18b/11) =

Tanrı kimdir? ***Peygamberin*** *kimdir?* ***Dinin*** *ne dinidir? Deyince.*

"Terik ėdesiz **ölümüŋ** yaraġın ölmezden öŋdin göresiz yaʿnī ʿibādet ėdesiz bencileyin son demde peşīman olmayasız." (KA: 26b/13-14) =

Ölümün *hazırlığını ölmeden önce yapın ki benim gibi son zamanlarda pişman olmayasınız.*

"Allāhuŋ ẕikrinden ve **dīnüŋ** diregi ol namāzdan yıġar zīrā Ḥaḳ Taʿālā kelāmında buyurur." (KA: 42a/10) **=**

Allah'ın *zikrinden ve* **dinin** *direği o namazdan biriktirir. Hak Teâla sözünde (ayetinde) şöyle buyurur.*

"Mıṣr içre ulu ḫātun olur idim, ʿ**ālemniŋ** serverligin ḳılur idüm." (KY: B54r4-386)=

*Mısır içinde yüce bir kadın idim; **âlemin** başkanlığını yapardım.*

"Īmān ehline ḳıble oldı, şöyle kim **Ādem'üŋ** Ḥavvā'nuŋ du'āların müstecāb ḳıldı ve yazuḳların yarlıġadı uçmaġa ḳavuşdurdı." (BH: B69a/14-15) =

*İman ehline kıble oldu, şöyle ki **Âdem'in** Havva'nın dualarını kabul etti ve günahlarını bağışladı, cennete kavuşturdu.*

2.3.2.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

"Gök **feriştelernüŋ** birisi ança ḳorḳar yedinci gökdegin bunuŋ gibidür yedinci ḳat gök ferişteleri dükeli…" (BH: B180a-Y75a/3) =

*Gökteki **meleklerin** birisi korkar, yedinci gökteki bunun gibidir. Yedinci gök meleklerinin tamamı…*

"Ne **ḳocalaruŋ** ḳocalıġına ḥürmet ḳılur ne **oġlanlaruŋ** oġlanlıġına raḥmet ḳılur." (BH: B258a-279b/8) =

*Ne **yaşlıların** yaşlılığına hürmet eder. Ne **çocukların** çocukluğuna rahmet eder.*

"Zāhidlerüŋ ulusı var buraġa binmekdür nite-kim eydür. "(BH: B321a/2) =

***Zahitlerin** ulusu varır bineğe biner. Nitekim söyler:*

"İslam sarāyıla küfr sarāyı ve tevḥīd-ile **Müsülmānlaruŋ** ḳanı ve mālı ḳurtılur." (BH: B8a-Y5a/14) =

*İslam sarayıyla küfür sarayı ve tevhit ile **Müslümanların** kanı ve malı kurtulur.*

"Taŋrı 'azze ve celle bu ay içinde ṭā'at **ḳılanlaruŋ** ve oruc **dutanlaruŋ** ṭā'atine ve orucı ṣevāb ḳatar." (BH: B19b-22b/3-4) =

*Tanrı azze ve celle bu ay içinde ibadet **edenlerin** ve oruç **tutanların** ibadetine, orucu sevap*

"Ebū Ḥanife ḳavlinde **erenlerüŋ** göbegi 'avret degüldür." (KG: 17b/7) =

*Ebu Hanife mezhebinde **erenlerin** göbeği avret (mahrem) değildir.*

"Bir ṣaġ yanında ve bir ṣol yanında ve bir daḫı ardında **ṭuranlaruŋ** namāzı batıl olur. (KG: 24b/13) =

*Biri sağ yanında biri sol yanında ve biri dahi ardında **duranların** namazı boşa gider.*

“Geyigi avlamaġa, bu **nesnelerüŋ** ortaḳlıġı revā olmaz her ne olsa eline girenüŋ olur.” (KG: 117a/9) =

*Geyiği avlamaya bu **nesnelerin** ortaklığı uygun olmaz. Her ne avlansa eline geçenin olur.*

“Eger bir gişi ṭavarın **musulmānlaruŋ** yolına baġlasa…” (KG: 151a/2) =

*Eğer bir kişi davarlarını **Müslümanların** yoluna verse...*

“Yine **ölülerüŋ** ardından yaŋa geçüp daḥi duʿā dileye bu ölüler içün ḳamu müsulmānlar içün…” (KG: 167a/14) =

*Yine **ölülerin** ardından yan tarafa geçip dua dilese bu ölüler ve tüm Müslümanlar için...*

“Allahu Taʿālā ḳasem ėtdi **ġāzileriŋ** aṭlarına maʿnāsı and ėderin.” (KA: 10b/1) =

*Allahu Teâla’ya yemin etti. **Gazilerin** atlarının üzerine yemin ederim.*

“Ol **aṭlarıŋ** ehli ol atları sürʿatıla seyir ėtdürürler.” (KA: 10b/6) =

*O **atların** sahibi o atları süratle koştururlar.*

“Ādem oġlanları siz şeyṭānı ve anuŋ **z̲ürriyetlerin** dostı dutunduŋuz.” (KA: 31b/13)=

*Âdem oğlanları siz şeytanı ve onun **zürriyetlerini** dost tutundunuz.*

“Yaʿnī dünya **mü’minlerüŋ** zindānıdur **kāfirlerüŋ** cennetidür bes ėmdi müʿminlere murād āḫıret azuġını görmekdür.” (KA: 111b/13) =

*Yani dünya **müminlerin** zindanıdır, **kâfirlerin** cennetidir. Artık şimdi müminlere murad ahiret azığını hazırlamaktır.*

2.3.2.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Atamıznıŋ ḳaşında pes biz ḳalalım, ʿale’d-devām sevüklüler olalım.” (KY: K5r3-196) =

***Atamızın** tepesinde şimdi biz kalalım, daima sevgili olalım.*

“Evvel **oġlumnıŋ** adın deŋiz dėdüm, ikinçiniŋ adın ḳurut ḳodum.” (KY: B64v13-430) =

*İlk **oğlumun** adını Deniz koydum; ikincisinin adını Kurt koydum.*

"Yā **köŋlümniŋ** şādlığı közüm nūrı, yā bağrım paresi nefsüm şūrı." (KY: B68v7-446) =

*Ey **gönlümün** sevinci! Gözümün nuru; ey ciğerimin bağrımın parçası nefsimin şenliği.*

"Bir ḥabeşī ḳulı var idi ḳılıç atlu, **ḳullarınıŋ** cümlesinden ol heybetlü." (KY: B19r3-247) =

*Bir habeşi kulu var idi. Kılıçlı atlı **kölelerinin** cümlesinden o daha heybetli.*

"Ḳulumuzuŋ üç ʿaybı var dėmişdi, müşterīye ol ḫaṭṭını vermişler ėmdi." (KY: B71r2-455) =

***Kölemizin** üç ayıbı var demişti; müşteriye o hattını şimdi vermişler.*

"Yine ḫurmā **ağacınuŋ** köki yėrde berkinmiş olur." (BH: B7a/13) =

*Yine hurma **ağacının** kökü yerde berkinmiştir (sağlamlaşmıştır).*

"Melik-i Ta'ālā ḫiṭāb ḳılur, eydür, ehl ü ʿayāli **'avratuŋ** ḳanı, rūzı **ṭavaruŋ**, **ni'metüŋ**, **māluŋ** ḳanı." (BH: B116b-127b/15) =

*Melik Teâla hitap eder, söyler: "Ehl-i ayalin (eş, zevce) **kadının** nerede, azığın **davarın**, **nimetin malın** nerede?*

"Peyġamberin mübārek ayaġına düşdiler peyġāmberüŋ mübārek **ayaġınuŋ** ṭobraġın yaladılar." (BH: B153a-172a/12) =

*Peyġamberin mübarek ayağına düştüler. Peygamberin mübarek **ayağının** toprağını yaladılar.*

"Kim evvel **cānuŋ** ve **tenüŋ** benüm belam meydānına bıraġasın andan **cānuŋdan tenüŋden** seçilip bana gelesin." (BH: B211a-249b/10) =

*Kim önce **canını** ve **tenini** benim bela meydanına bırakasın. Ondan sonra **canın**dan **tenin**den seçilip bana gelesin.*

"Her gişi gendünüŋ ve nā-resīze **oğlanlarınuŋ** ve **ḳulluḳcılarınuŋ** ve ʿ**avratınuŋ** daḫı fiṭrasın virse gerek." (KG: 56a/10) =

*Her kişi kendinin ve olgunlaşmamış **çocuklarının** ve **güvenlikçilerinin** ve **kadınlarının** dahi fitrasını vermesi gerekir.*

“Ata resīze **ḳızınuŋ** ḳız rıżāsınsuz ere virse revā olmaz ve Şāfiʿī ḳavlinde eger eri birle ḳavışdı-ısa reva olur.” (KG: 68a/2) =

*Şafi mezhebine göre baba olgunlaşmamış **kızının** rızası olmadan erkeğe verse uygun olmaz.*

“Ve ol ʿavrat bu er atasına ve **atasınuŋ** atasına daḫı ḥarām olur ve bu er oġlına ve oġlınuŋ oġlı daḫı oġlına ve oġlınuŋ oġlı daḫı ḥarām olur.” (KG: 70a/15) =

*Ve o kadın, bu er babasına ve **babasının** babasına dahi haram olur ve bu er oğluna ve oğlunun oğlu dahi haram olur.*

“Eger iki ḳulluḳçı dutmaġa lāyıḳ olsa **ikisinüŋ** daḫı nafaḳası ol ʿavratuŋ erinden vācib olur.” (KG: 76a/1) =

*Eğer iki güvenlikçi tutmağa layık olsa **ikisinin** dahi nafakası o kadının erinden vacip olur.*

“Ḳumaşınuŋ baḥāsın ala ve eger yirde bulan gişi yoḳsul-ısa dilemese hemīşe şaḳlaya.” (KG: 134b/12) =

***Kumaşının** karşılığını ala ve eğer yerde bulan kişi fakirse her zaman saklasın.*

“Aġızlarından **nefeslerünüŋ** āvāzı èşidilür.” (KA: 10b/3) =

*Ağızlarından **nefeslerinin** sesi işitilir.*

“Ebū Bekir Resūl **ḥażretinüŋ** bu sözin èşidicek èl-ile yüzüne urup şöyle ağladı.” (KA: 16b/5) =

*Ebu Bekir Resul **hazretinin** bu sözünü işitince eli ile yüzüne vurup şöyle ağladı.*

“Ḥaḳ Taʿālā aydur yā melā’iketī yarın mü’min **ḳullarumuŋ** bayramlarıdur.” (KA: 84a/3) =

*Hak teala söyler: “Ey meleklerim yarın mümin **kullarımın** bayramlarıdır.*”

“Rivāyetde yètmiş ḳatar deve **ḫazīnesinüŋ** anaḫtārların köterür idi.” (KA: 113a/1)=

*Rivayetde yetmiş katar deve **hazinesinin** anahtarlarını götürür idi.*

“Yūsuf ʿa.m. ġayret ḳuşaġın çeküp ṣabır libasın gèyerdi hergiz **nefsünüŋ** murādın vermezdi.” (KA: 32a/3) =

Yusuf (a.s.) gayret kuşağını çekip, sabır elbisesini giyerdi. Asla ***nefsinin*** *muradını vermezdi.*

2.3.2.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Ayt baŋa sen **kimniŋ** aşlından sen, ḳanḳı sulṭān oġlı sen dėyür ėmdi.” (KY: B25v8-276) =

Söyle bana sen ***kimin*** *aslındansın; Şimdi “Sen hangi sultanın oğlusun diyor.”*

“Eydür, bitürdüm **sizüŋ** içün ekin daḫı zeytūn ve ḫurmā ve üzüm daḫı dükeli dürlü yemişlerden ol yemişler ḥaḳı-çun kim anı ḳullarım çün yaratdum.” (BH: B111a-120b/11) =

*Söyler: “****Sizin*** *için zeytin, hurma ve üzüm bitirdim ve dahi türlü yemişlerden o yemişler hakkı için onu kullarım için yaratdım.”*

“ʿĀlem içre adıŋ **seniŋ** meşhur ola, maşrıḳ maġrıb ululları seni bile.” (KY: B4r14-193) =

Âlem içinde ***senin*** *adın meşhur ola; Doğu’nun ve Batı’nın büyükleri dahi seni bile.*

“Bunuŋ beŋzi hergiz aŋa benzeş degül, ʿaḳlı körki **anıŋ** beyle degül ėmdi.” (KY: B29r2-289) =

Bunun *benzi asla ona benzer değildir; şimdi* ***onun*** *aklı böyle güzel değil.*

“Bu sarāynıŋ cümle naḳşı sana beŋzer, bu köşki **senüŋ** üçün yapduḳ ėmdi.” (KY: B37r6-320) =

Bu sarayın nakışlarının hepsi sana benzer; Bu köşkü şimdi ***senin*** *için yaptık.*

“Bizüm hem ʿazīzimiz körsün bayıḳ, **anıŋ** birle keleci ḳılsun ėmdi.” (KY: B74v9-470) =

Bizim azizimiz açıkça görsün; şimdi ***onun*** *ile sözü yapsın.*

“Ol supḥān kim ḳullarına **bunuŋ** gibi eylük ḳılur. İlk ḳullarına kendü varlıġın bildürdi.” (BH: B3b/9) =

O Süphan kullarına ***bunun*** *gibi iyilik eder. İlk kullarına kendi varlığını bildirdi.*

“Aŋa Ḳur’ān’ı, beyān ḳıldı **anuŋ** içre ḥüccet ü bürhānı, namāz u zekāt u oruc [u] ḥacc u ḳurbānı, **anuŋ** şefāʿatidür.” (BH: B4b/4) =

Ona Kur'an'ı beyan etti. ***Onun*** *içindeki delili, namazı, zekâtı, orucu, haccı, kurbanı* ***onun*** *şefaatidir.*

"Ṣuyu s**enüŋ** arıdıcuŋ ḳıldı, yėri **senüŋ** mescidüŋ ḳıldı, odı **senüŋ** bişüricüŋ ḳıldı." (BH: B37a-40b/2) =

Suyu ***senin*** *için temizleyici yaptı. Yeri* ***senin*** *mescidin yaptı. Ateşi* ***senin*** *pişiricin yaptı.*

"Bir ümmet yaratdum hīc ümmetlerde **sizüŋ** gibi bir ümmet yoḳ." (BH: B75a-Y35b/15) =

Bir ümmet yaratdım hiç ümmetlerde ***sizin*** *gibi bir ümmet yok.*

"Eger **kimsenüŋ** seferde ṭonı murdar olsa ve ayruḳ ṭonı olmasa..." (KG: 13a/9) =

Eger bir ***kimsenin*** *seferdeyken elbisesi pis olsa, başka elbisesi de olmasa…*

"Buŋlaruŋ ardında daḫı çoḳ namāz ḳıldum." (KG: 23b/3) =

Bunların *arkasında da çok namaz kıldım.*

"…Endāmlarına baḳmaḳ **birbirinüŋ** revā olur ve eger şehvet birle baḳsa her giz revā degül bir ere baḳmaḳ." (KG: 100a/12-13) =

Birbirinin *endamlarına bakmak uygun olur ve eğer şehvetle baksa uygun değildir.*

"Münafıklar **anlarıŋ** cümlesi ḳatıl oldı dediler Allahu Taʿālā anlardan ḫaber vėrdi." (KA: 10b/13) =

Münafıklar ***onların*** *tamamı katil oldular. Allahu Teâla anlardan haber verdi.*

"Resūl ʿa.m. ʿOsmāna işaret eyledi ayıtdı **anıŋ** ṡevābını sen söyle dėdi andan ʿOsmān rażiyallāhu ʿanhu ayıtdı." (KA: 17a/1) =

Resul (a.s.) Osman'a işaret etti. ***Onun*** *sevabını sen söyle dedi. Ondan sonra Osman (r.a.) söyledi.*

"Senüŋ şerrüŋden ḳurtulmaduḳ mı dėye benüm Teŋrüm yerleri ve gökleri yaradan Allāhdur." (KA: 19a/1) =

"Senin *şerrinden kurtulmadık mı" dedi. Benim tanrım yerleri gökleri yaratan Allah'tır.*

“Ḥaḳ Taʿālā kitāblar gönderdi anlar ile nice kez oḳurduŋuz kim şeyṭāndan ṣaḳınuŋ benüm ulu düşmānumdur ve hem **sizüŋ** ol düşmānuŋuzdur dėdi.” (KA: 21a/10-11) =

*Hak Teâla kitaplar gönderdi. Onları nice kez okurdunuz. “Şeytandan sakının o benim en büyük düşmanımdır. Hem **sizin** de düşmanınızdır.”dedi.*

“İmām Ḥanīfe ve Ebū Yūsuf ḳatında içilür nesnenüŋ ḥarāmlüginden **bunlaruŋ** ḥarāmlugı beterdür ʿaḳlı giderür.” (KA: 48b/15) =

*İmām Ḥanīfe ve Ebū Yūsuf katında içilen şeylerin haramlığından **bunların** haramlığı daha kötüdür. Aklı götürür.*

“Taŋrı adın yāẕ ḳılmaḳ birle ol **senüŋ** gemicüŋ ola, seni dünyā deŋizinden ṭā’atüŋ ḳumāşı birle selamet geçüre āḫiredegin bi Tanrı’nun başīr adını bağışlayıcı durur.” (BH: B319a/2) =

*Tanrı adını yazdı. O **senin** gemicin ola, seni dünya denizinde taatin kumaşı ile selamet geçire, ahirete kadar Tanrının basir adı bağışlayıcıdır.*

“Kim ḳanḳı nesne **seŋün** göŋlüŋe düşse ve ṣūret ḳılsa.” (KG: 3a/2) =

*Kim hangi nesne **senin** gönlüne düşse ve suret bulsa…*

“Ṭurur suya Ḳaşanup andan **aŋun** birle tenin yumaḳ…” (KG: 6a/11) =

*Duran suya hayvan işese **onun** ile tenini yıkasa…*

“Süleyman ayıtdı andan ḳurtulmaġa çāre yoḳdur ammā **senüŋ** ḫāṭuruŋ içün eyle ėdelüm dėdi. Pes” (KA: 25b/6) =

*Süleyman söyledi: “Ondan kurtulmaya çare yoktur ama **senin** hatırın için öyle yapalım.” dedi.*

“Ey bizim pervārdigārımuz **senüŋ** kitābuŋ ḥaḳdur her ne kim dėdise gerçek bulduḳ.” (KA: 122b/3) =

*Ey bizim Allahımız **senin** kitabın haktır. Her ne dediysen gerçek olduğunu gördük.*

“Resūl namāz ḳıldı, **anuŋ** birle ilk namāz ḳılan ben ididüm.” (BH: B171a/7) =

*Resul (s.a.v.) namaz kıldı. **Onun** ile ilk namaz kılan bendim.*

“Cānum **anuŋ** ḳurbānı rızḳı vėrür.” (BH: B325a/9) =

*Canım **onun** kurbanıdır, rızkı veren odur.*

“Hīç kimesne **aŋun** dileği birle işi yoḳ.” (KG: 2b/13) =

*Hiç kimsenin **onun** dileği ile işi yok.*

2.3.3. Yükleme Durumu

Fiilin gösterdiği işten, hareketten etkilenen varlığı belirten ektir. İsmin yükleme durum eki almış şekli cümlede belirtili nesne görevini üstlenir.

Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçe döneminden kalan yapılar çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde kullanılan yaygın belirtme durum eki “+(y)I” dır. Eski Türkçenin etkisinin de yer yer görüldüğü bu eserlerde “+nI” yükleme durumu eki de tespit edilmiştir.

“+nI” şekli daha sonra Türkiye Türkçesinde, zamirler üzerine getirilerek kullanılan yükleme şekline dönüşmüştür: “şunu, onu, bunu”

Eski ve Orta Türkçede ekin kullanım alanı daha geniştir. Yükleme durumu eksiz olarak da kullanılır. Bazı çalışmalarda III. kişi iyelik ekinden sonra görülen +n, yükleme durumu eki olarak verilmektedir. Bu tez çalışmasında +n iyelik ekine dâhil edilip bu kullanılışlar +ø yükleme durumu olarak kabul edilmiştir. (Bu konudaki açıklama için bk. III. tekil kişi iyelik eki.)

(+I) *halimi,* (+(I)n) *atın mahmuzladı;* (+(n)I *atunnı*

İncelenen eserlerde yükleme durumunun bütün şekillerinin örnekleri mevcuttur.

Yükleme Durumu Şekilleri

2.3.3.1. +(y)I

Yalın haldeki isimlere gelen bu yükleme eki ünlü ile biten kelimelere geldiğinde araya -y- kaynaştırma ünsüzü alır. Bu yükleme durumu eki Oğuz Türkçesinin etkisini gösteren bir ektir. Ünsüzle biten isimlerde ise kaynaştırma ünsüzü almaz.

2.3.3.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.3.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

“Ma‘rifet **Taŋrı’yı** bilmek durur, tevḥīd **Taŋrı’yı** birlemek.” (BH: Y5a/8) =

*Marifet **Tanrı’yı** bilmektir. Tevhit **Tanrı’**yı birlemektir.”*

“‘Īsā’yı yine ol yėre iletdiler.” (BH: B102b/3) =

İsa’yı *yine o yere götürdüler.*

“Şu birle ṭoldurdı, bir ḳarı ‘avrat anda ḥāżır idi, bu **şuyı** kime iltürsin dėyü şordı.” (BH: B210a-236b/12) =

Su ile doldurdu, bir ihtiyar kadın orada hazır idi. Bu ***suyu*** *kime götürürsün diye sordu.*

“İlkin ol nesne kim bendeye farz ḳıldı **tengriyi** bilmektedür.” (KG: 2b/7) =

İlkin o şey ki kula farz kıldı, ***tanrıyı*** *bilmektir.*

“Eger sübḥaneke oḳımaġı ya eʿuzübillahi dimegi ya **beslemeyi** unutsa ya rükūʿya sücūd tekbirlerin ya tesbihlerin unıtsa secde sehvi vācib olmaz.” (KG: 30b/5) =

Eğer sübhaneke okumayı, euzübillah demeyi, ya ***besmeleyi*** *unutsa, ya rüku’ya sücud tekbirlerin ya tesbihlerin unutsa sehiv secdesi vacip olmaz.*

“Eger ḳurı üzümi ve **ḫurmayı** ḳaynatsalar ṭatlu olduḳça ḥalāldur ve arıdur.” (KG: 102a/4) =

Eğer kuru üzümü ve ***hurmayı*** *kaynatsalar oldukça tatlıdır, helaldir ve temizdir.*

“Meger **anayı** ya **atayı** ya ana atasın ya ata atasın oġlı borcı-çun zindana vursalar reva olmaz.” (KG: 145a/5) =

Meğer ***anayı*** *ya* ***atayı*** *ya ana atasını, ya ata atasını oğlunun borcu için zindana vursalar uygun olmaz.*

“Ölümin unutmaḳda üç dürlü belāya uġrar evvel günāha meşġūl olur **tevbeyi** te’ḫīr ėder ėkinci dünyaya ḥarīṣ olur.” (KA: 27b/ 8-9) =

Kişi ölümü unuttuğu için üç türlü belâya uğrar. Birincisi günâhla meşgul olur ***tövbeyi*** *erteler, ikincisi dünyaya hırslı olur…*

“Kim senüŋ ėrüŋ **zināyı** terik ėtdigi-çün Ḥaḳ Taʿālā bu kürsileri aŋa vėrdi.” (KA: 63a/6) =

Senin erin ***zinayı*** *bıraktığı için Hak Teâla bu kürsüleri ona verdi.*

“Dünyayı sevmek yazuḳlaruŋ başıdur **dünyāyı** terik ėtmek cemīʿi ėylüklerüŋ başıdur.” (KA: 112b/8) =

Dünyayı *sevmek günahların başıdır. Dünyayı terk etmek iyiliklerin başıdır.*

“Ey benüm sevgülü bedenüm dirlügüŋde aŋar mıduŋ kim bu **belāyı** ve yalıŋuzluġı bu ġamı ve **ġuṣṣāyı** bu melameti ve nedameti görecegün anar mıduŋ.” (KA: 114b/9) =

*Ey benim sevgili bedenim bu **belayı**, yalnızlığı, bu gamı ve **gussayı**, bu sıkıntıları göreceğini hiç düşünür müydün?*

Ünsüzle Bitenlerde:

“Anlar aydur bu **sözi** bizge aymaġıl, ayā yūsuf bizdin raḥim umargil.” (KY: K9v7-213) =

*Onlar söyler, bu **sözü** bize söyleme; aceba Yusuf bizden yardım mı umar.*

“Tanrı ʿ**izzeti raḥmeti** ve maġrifetidür ve resul ʿ**izzeti Şerī‘ati** ve **şefā’ati** durur ve mü’minler **‘izzeti** ma‘rifetleri ve ṭā‘atleri durur.” (BH: B27b-31a/1) =

*Tanrı **izzeti rahmeti** ve mağrifetidir ve Resul (a.s.) **izzeti şeriati** ve **şefaatidir** ve müminlerin **izzeti** mağrifetleri ve taatleri devam eder.*

“Ölümi, diriligi, **muṣibeti**, **eylügi**, belāyı ḳılur.” (BH: B84a-89b/2) =

Ölümü, diriliği, musibeti, iyiliği, *belâyı yapar.*

“Sevābı ve **īmānı** ṭā‘at **şarṭı** üzre va‘de ḳıldı, eger ḳul īmān getürüp ṭāʿat ḳılursa mezd ü ṡevāb bulur.” (BH: B141b/13) =

Sevabı *ve **imanı** ibadet **şartı** üzre vade kıldı, eğer kul iman getirip ibadet ederse sevap bulur.*

“Niyyeti dürüst ḳıla ve **niyyeti** dürüst ḳılmaḳ üç nesnedür: ” (KG: 2a/4) =

Niyyeti *doğru ede ve **niyyeti** doğru yapmak üç çeşittir.*

“Bilgil kim Tengri -ʿazze ve celle- **ṭahāreti** farz ḳılmış durur.” (KG: 3b/14) =

*Bil ki Tanrı azze ve celle **temizliği** farz kılmıştır.*

“Nifās olur onbiş güngi **orucı** yirimiş gerek. Eger ḳırḳ günden geçse anuŋ nifāsı otuz gün olur.” (KG: 47b/13-14) =

*Eğer nifas olunduğunda on beş gün **orucu** yemesi gerekir. Kırk günden fazla olsa onun nifas günü otuz gün olur.*

“Ve eger şu üstinde ölmiş **balığı** bulsalar almayalar ve daḫı yemeyeler.” (KG: 104a/5) =

*Ve eğer su üstünde ölmüş **balığı** bulsalar almasınlar ve yemesinler.*

“Kimesne ki **ḥasenātı** az ola ve **seyyiātı** ḥasenātınuŋ üzerine ağır ola yaʿnī anıŋ mekânı cehennem odıdur.” (KA: 12a/11-12) =

*O kimse ki **iyiliği** az ve **günahı** daha ağır olsa onun yeri cehennem ateşidir.*

“Şol emcek emer oğlançuḳlaruŋ anası gögsinden cānın almaḳdan ḳurtulam **ḳardaşı** ḳardaşdan ayırmaḳdan ḳurtulam dėdi.” (KA: 23b/15-1) =

*“O anne sütü emen bebeklerin canını almaktan ve **kardeşi** kardeşten ayırmaktan kurtulayım.” dedi.*

“Ramazan ayda yā rabbi ḳanı oruç dutanlar **ṡevābı kerāmeti** dėye Ḥaḳ Taʿālā **ramazanı** dutana yüz biŋ şeher vėre.” (KA: 83b/ 4-5) =

*Ya Rabbi Ramazan ayında oruç tutanların **sevabı kerameti** diyerek Hak Teâla **ramazanı** tutana yüz bin ay vere.*

“Ey Mūsā Muḥammed şol kimsedür kim eger ol olmayaydı yėrleri ve gökleri ve **ayı** ve **güneşi** ve ʿ**arşı** ve kürsi ve **cenneti** ve ṭamuyı yaratmayaydum.” (KA: 148b/13-14) =

*Ey Musa: “Muhammed (s.a.v.) o kimsedir ki eğer o olmasaydı yerleri, gökleri, **ayı, güneşi, arşı,** kürsüyü, **cenneti** ve cehennemi yaratmazdım.” dedi.*

2.3.3.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı

“Bunı işitüp anlar yavlaḳ ötündiler, yūsufuŋ heybetinden eymendiler.” (KY: B66r9-436) =

*Onlar **bunu** işitip çok yalvardılar; Yusuf’un heybetinden çok etkilendiler.*

“Duʿā ḳıldı, anuŋ duʻāsı birle Ḥaḳ Ta’ālā baŋa uzun ʻömür vėrdi **seni** görmek için senüŋ ümmetini görmg-içün, ḍedi.” (BH: B31a-34b/4) =

*Dua etti. Onun duası ile Hak Teâla bana uzun ömür verdi. “**Seni** görmek için senin ümmetini görmek için.” dedi.*

“Kim **sizleri** bunuŋ sevgüsinden yaratdı ve ve’n-necim sūresin oḳursız.” (BH: B160b-184b/5) =

*Kim **sizleri** bunun sevgisinden yarattı ve ve'n-necim suresini okursunuz.*

"Hīç nesne ḳalmadı kim ol **sizi** uçmaġa iltesi durur, illā **sizi** aŋa ḳulaġuzladum **sizi** uçmaġa iltesi durur. (BH: B256a-277b/3) =

*Hiçbir şey kalmadı kim o **sizi** cennete iletir, İllâ **sizi** ona kılavuzladım sizi cennete iletirim.*

"Üç gez daḫı burnuŋa su virgil. Demge **birini** ayru virgil." (KG: 4a/7) =

Üç *kez dahi burnuna su ver. Her **birini** ayrı su ile yıka.*

"Şāfiʿī ḳavlinde dürüt ʿavrat ṭaŋuḳlıġ-ıla daḫı **buları** ayıralar." (KG: 75a/4) =

*Şafi Mezhebine göre dört kadın tanıklığı ile **bunları** ayıralar.*

"Çaġıruŋ dėdi daḫı oġlandan yaŋa döndi ayıtdı ėy oġlan ben **seni** ataŋdan daḫı anaŋdan ṣatun aldum." (KA: 82a/1) =

*"Çağırın!" dedi ve oğlandan yana döndü. "Ey oğlan, ben **seni** atandan ve anandan satın aldım."*

"Yârenleri **anı** göricek ayıtdılar." (KA: 123b/1) =

*Sevenleri **onu** görünce söylediler.*

2.3.3.1.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde

"Ay kün on bir **yulduzları** aygıl, anıŋ yazıp ṭon versünler saŋa ėmdi." (KY: K9v8-213) =

*Ay, gün, on bir **yıldızları** söyle; şimdi onu yazıp sana elbise versinler.*

"**Ḥasretleri** bir birine ḳavuşduram, dostları şād düşmeni kör ḳılam ėmdi." (KY: B40v4-333) =

***Hasretleri** birbirine kavuşturayım; şimdi dostları mutlu, düşmanı kör (mutsuz) yapayım.*

"Ḳaygululuları körüçek aġlar idim, hem ḳullara mihr-bān oldım ėmdi." (KY: B65r8-432) =

***Kaygılıları** körünce ağlardım; Şimdi hem kullara şefkatli oldum.*

"Ḥamd ve senā' ol Taŋrı'ya kim yaratdı **gökleri**, bezedi ay ı gün-ile." (BH: B1b/1)=

*Hamd ve sena o Tanrı'ya ki **gökleri** yarattı, ay ve günle bezedi.*

"Receb ayı tevbe ayı ṭā'at ayı **Fāsıḳları müfsidleri** göçüp geldi." (BH: B26a/14) =

*Recep ayı tevbe ayı ibadet ayıdır**. Fasıkları müfsidleri** göçüp geldi.*

"Ḳarıları yaʿni **dānişmendleri** eyitmişler kim revā olur." (KG: 26b/8) =

***Karıları** yani **danişmendleri** eğitmişler ki uygun olur.*

"Ṭalaḳ ʿiddetin dutar olsa bu **nesneleri** yine itmek revā olmaz." (KG: 85a/12) =

*Talak iddetini tutarsa bu **şeyleri** tekrar etmek uygun olmaz.*

"Mīzānuŋ bir kefāsına ėki rekeʿat namāzuŋ ṡevābını ḳoyalar bir kefāsına **ṭaġları** ve **ṭaşları** ve **ayı** ve **güneşi** ve **deŋizleri** ve **yerleri** ve **gökleri** bu cümlesin terezenüŋ bir kefāsına ḳoyarlar tartalar**."** (KA: 17b/5-6) =

*Terazinin bir kefesine iki rekât namazın sevabını koyarlar, bir kefesine **dağları** ve **taşları** ve **ayı** ve **güneşi** ve **denizleri** ve **yerleri** ve **gökleri** tamamını koyarlar ve tartarlar.*

"Bu ölüm ḫoẕ mecmūʿ **pādişāhları sulṭanları** bir bir devşürdi gögerçin buğday devşürdügi gibi şimdiki ḥālde ağız açup bize ḥamle ėtmişdür." (KA: 33b/9) =

*Bu ölüm bütün **padişahları, sultanları** bir bir topladı. Güvercinin buğday topladığı gibi ölüm bize hamle yapmıştır.*

"Ramażānuŋ evvel keçesi olsa feriştehler **şeyṭānları** ve **cinnīleri** baġlarlar ve ṭamu ḳapusın yaparlar." (KA: 82b/12-13) =

*Ramazanın birinci gecesi melekler **şeytanları** ve **cinleri** bağlarlar ve cehennem kapısını kapatırlar.*

"Biz gene sözümüze gelelüm dünyā ẕikrinde idük her kim ki dünyāyı ʿimāret eylese **yoḫsulları** vīrān eylese Ḥaḳ Taʿālā anlara dörüt dürlü ḫışım vėrür." (KA: 113b/13) =

*Biz yine sözümüze gelelim. Her kim dünyayı kendine ev yapsa, **yoksulları** gözetmese Hak Teâla onlara dört türlü bela verir.*

2.3.3.1.1.4. İyelik Eki Almış İsimlerde

"Andan ṣoŋra şiddetlerden ben ḳurtaram**, atasını** bayıḳ hem ben köstersem." (KY: B11v7-218) =

*Ondan sonra şiddetlerden ben kurtarayım; **atasını** şüphesiz ben göstereyim.*

“Melik aydur bu sözlere ben ınandum, rāżī oldum **ḳuluŋızı** satun aldum.” (KY: B17r13-240) =

Melik söyler: “Bu sözlere ben inandım; razı oldum ***kulunuzu*** *satın aldım.”*

“ʿİnāyet eṡeri keldi ise, **ayaġımı** yer tuttı dėp yalvarur ėmdi.” (KY: B45v16-355) =

Yardım eseri geldi ise; şimdi ***ayağımı*** *yerde tutup yalvarırım.*

“Suçların tilep ağlaşdılar**, ḫaṭāmızı** bağışlağıl dėrler ėmdi.” (KY: B73v6-466) =

*Suçlarını söyleyip ağlaştılar; “****Hatamızı*** *şimdi bağışla.” derler.*

“Kendüŋüz-çün Taŋrı’ya yalvaruŋ, ola kim **yazuḳlaruŋuzı** bağışlaya.” (BH: B15a/13) =

Kendiniz için Tanrı’ya yalvarın olur ki ***günahlarınızı*** *bağışlasın.*

“**Rızḳlarını** bol ėderin daḫı yazuḳlu ḳullaruma ‘aṭā baḫşiş ėderem.” (BH: B17a/1)=

Rızıklarını *bol ederim üstelik günahlı kullarıma ata (ihsan, bağış) bahşiş ederim.*

“Du‘ā tamām olmadın **kendüzümüzi** ol ṭaġ üzre gördük.” (BH: B31a-34b/12) =

Dua tamam olmadan ***kendimizi*** *o dağın üzerinde gördük.*

“Sözini rāst ḳıldı anuŋ **düşini** yėrine getürdi Yūsuf’ı gördügi düşden maḥrum ḳılmadum dėdi.” (BH: B182b-213a/5) =

Sözünü *doğruladı. Onun* ***düşünü*** *yerine getirdi. “Yusuf’u gördüğü düşten mahrum kılmadım.” dedi.*

“Peyġamber ʿalehi’s-selām eyitdi: Biş nesneden **ṭonuŋuzı** ve **tenüŋüzi** aru ḳılıŋ.” (KG: 6b/14) =

Peygamber Aleyhis-selam söyledi: “Beş nesnede ***elbisenizi*** *ve* ***vücudunuzu*** *temiz tutun.”*

“ʿ**Avratlaruŋuzı** gey ḫoş dutun ya bulardan el ṭartuŋ.” (KG: 169b/13) =

Eşlerinizi *hoş tutun*; ya bunlardan uzaklaşın.

“Namāzıŋuzı eyü ḳıluŋ ve gey saḳlaŋ ve **oġlancuḳlaruŋuzı** ve **ḳullıḳcılaruŋuzı** ḫoş dutuŋ ve eyü ṣaḳlan didi.” (KG: 170a/8) =

*Namazınızı güzel kılın terk etmeyin. "**çocuklarınızı** ve **kölelerinizi** hoş tutun ve iyi koruyun." dedi.*

"Anıŋ **ṡevābını** sen söyle dėdi." (KA: 16b/10) =

*"Onun **sevabını** sen söyle." dedi.*

"Yā meleklerüm **gönlünüzi** ḫoş dutuŋ ḥasret çekmeŋ varun ol ṣāliḥ ḳulumuŋ ḳabri üzerinde oturuŋ ẕikīr tesbīḥe meşġūl oluŋ." (KA: 19b/13-14) =

*"Ey meleklerim **gönlünüzü** hoş tutun. Hasret çekmeyin, o salih kulumun kabri üzerinde oturun zikir tesbihle meşgul olun." dedi.*

"Ol daḫı **selāmumızı** aldı amma başın ḳaldurmadı." (KA: 23a/8) =

*O dahi **selamımızı** aldı, ama başını kaldırmadı.*

"Siz benüm envāʿ-ı dürlü **iḥsānumı** ve **ḫayrumı** ḳoyup benden ġayrıya meşġul olursız." (KA: 32a/6) =

*Siz benim türlü **ihsanımı** ve **hayrımı** bırakıp benden başkasıyla meşgul olursunuz.*

"Ḥaḳ Taʿālā anuŋ ʿamelin yüzine ura ḳabul ėtmeye ne **ferāyizini** ve ne **sünnetini** ve ne nāfilesin ḳabul ėde." (KA: 54b/ 9) =

*Hak Teâla onun amelini yüzüne vuracak ve kabul etmeyecek ne **farzlarını** ve ne **sünnetini** ne de nafile ibadetlerini kabul etmeyecek.*

2.3.3.2. +nI

Bu yükleme durum eki zamirlere, kelimelerin çokluk eki ve iyelik eki almış şekilleri ile son sesi ünlü olan yalın haldeki sözcüklere getirilir. Ekin, son sesi ünsüz olan yalın haldeki sözcüklerde de kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz eserlerin hepsinde ekin Doğu Türkçesi etkisinde olan bu şekline rastlanmıştır.

2.3.3.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.3.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Yehūdā aydur bu işler reva olmaz, ḳarındaş **ḳardaşnı** hīç öldürmez." (KY: B9r6-207) =

*Yehuda bu işlerin hiç uygun olmadığını söyler; kardeş **kardeşi** hiçbir zaman öldürmez.*

“Zihī ʿaceb şavḳı bağrı ḳatı yürek**, köŋlekni** saçuldurup soyarlar ėmdi.” (KY: B10v4-214) =

*Ne güzel acep parıltısı bağrı katı yürekli; **gömleğini** yırtıp soyarlar şimdi.*

“Uşbu **düşni** hīç gümānsız beyle kördim, Yā muʿabbir baŋa te’vīl ḳılgıl ėmdi.” (KY: B14r10-228) =

*Şüphesiz işte bu **düşi** böyle gördüm; “Ey rüya tabircisi bana anlamını söyle!” dedi.*

“Yūsuf ol ḳubbe içre ġusl ḳıldı, **endāmnı** hīç kimse körmez ėmdi.” (KY: B24r10-267) =

*Yusuf o kubbe içinde gusül aldı; şimdi **endamını** hiç kimse görmez.*

2.3.3.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Melik duġar ol **ḳuşlarnı** anda kördi, ferişte idügin bilümedi.” (KY: B14v15-231)=

*Melik Dugar o **kuşları** orada gördü; melek olduğunu bilemedi.*

“Ḳardaşlarnı yūsuf kördiyse, uġunuban taḫtdan yere düşer ėmdi.” (KY: B56v9-397) =

*Yusuf **kardeşlerini** gördüğünde; şimdi ağlayarak tahttan yere düşer.*

“Yüklerni cümlesin düşirdiler, ibni yemen yükünde ṣaġ bulur ėmdi.” (KY: B66r6-436) =

***Yüklerinin** tamamını indirdiler; şimdi Bünyaminin yükünde tas bulur.*

2.3.3.2.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Bu **düşŋi** hiç kimesne ayıtmaġıl, uşbu sırrı ḫālıḳ bilse yigrek ėmdi.” (KY: B4v9-193) =

*Bu **düşü** hiç kimseye söyleme; şimdi işte bu sırrı Hâlık bilse daha iyi.*

“Atamıza ol **düşŋi** sen yorduŋ, bu kün anıŋ bedelidür bilgil ėmdi.” (KY: B7v5-203)=

*Babamıza o **düşü** sen yorumladın, şimdi bu gün onun bedelidir, bil.*

3.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Kendüzümni yūsufa yār ḳılsam men, bāḳī ʿömrüm anıŋ üzre keçse ėmdi.” (KY: B12v9-222) =

*Ben **kendimi** Yusuf'a sevgili kılsam; artık geri kalan ömrüm onunla geçse.*

2.3.3.3. Eksiz Kullanılışı +Ø

Bu ekin örnekleri 3. tekil iyelik eki almış kelimelerden sonra kullanılmıştır.

2.3.3.3.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.3.3.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Berk tuttı yūsufuŋ **elin** ḳomaz, yā yūsufum döngil tėyü ağlar ėmdi." (KY: B7r7-202) =

*Yusuf'un **elini** sıkıca tuttu, bırakmaz; şimdi ey Yusufum dön diyerek ağlar.*

"Oluḳ sāʿat cebrāʿīl ḥāżır keldi, ḥaḳ **selāmın** hem **aḥvālin** ẓāḥir ḳıldı." (KY: B11v11-218) =

*O saat Cebrail hazır geldi; hem Hak **selâmını**, hem **ahvâlini** ortaya çıktı.*

"Cümlesin tapuŋuza ketürelim, ḥażretinde imamlıḳ ḳılsunlar ėmdi." (KY: B13v5-226) =

***Hepsini** huzurunuza getirelim, şimdi huzurunda imamlık yapsınlar.*

"Yūsufuŋ tapuġına ḥāżır keldi, reyyān düşi **teʿvīlin** aydur ėmdi." (KY: B49v9-369)=

*Yusuf'un huzuruna hazır geldi; şimdi Reyyan düşün **tevilini** söyler.*

"Yūsuf **sözin** diŋledi yaʿḳūb vardı, reyyān baḳdı bir nūrānī ḥoca kördi." (KY: B74v14-470) =

*Yusuf **sözünü** dinledi, Yakup vardı; Reyyan baktı bir nurani hoca gördü.*

"Andan **niʿmetin** bildürdi." (BH: B4a/2) =

*Ondan **nimetini** bildirdi.*

"Göŋülden **muḥabbetin** dutġıl, tenüŋ birle ḫizmet ḳılġıl." (BH: B5b/8) =

*Gönülden **muhabbetini** tut, tenünle hizmet kıl.*

"Ve **şuyın** döker ve bu uçmaḳ **şarābın** mü'mine ḳarşu dutar, mü'min baḳar, ol ferişteyi görür." (BH: B33b-37a/1) =

*Ve **suyunı** döker ve bu cennet **şarabını** mümine karşı tutar, mümin bakar, o meleği görür.*

“Şefā’atcilere orucı ḳabūl olmaġ-ıçun, bes fiṭr **ṣadaḳasın** vėrgil.” (BH: B101a-109a/13) =

*Şefaatçilere orucu kabul olması için fıtır **sadakasını** ver.*

“Andan iki **barmaġın** ḳulaġına soḳardı.” (KG: 5a/1) =

*Ondan iki **parmağını** kulağına sokardı.*

“Aŋa arı **ḥükmin** ḳılalar. “ (KG: 9a/6) =

*Ona temiz **hükmünü** vereler.*

“Cebrāil ikinci gün geldi baŋa öyle namāzı **vaḳtin** bildürdi ve her nesne gölgesi gendü boyınca bir boldı.” (KG: 18a/5) =

*Cebrail ikinci gün geldi. Bana öğle namazı **vaktini** bildirdi. Her nesnenin gölgesi kendi boyunca bir oldu.*

“Eger cenāze öküş olsa **ḳamusın** biribiri ardında ḳoyalar.” (KG: 39b/15) =

*Eğer cenaze çok olsa **tamamını** birbiri arkasına koyarlar.*

“Ve eger çopan ursa daḫı **gözin** çıḳarsa ya **ayaġın** şısa ya **ḳarnın** yarsa ya öldürse bu nesneler üzere ödemek vācıb olur.” (KG: 131a/13) =

*Ve eğer çoban vursa **gözinü** çıkarsa ya **ayağını**… Ya **karnını** yarsa, ya öldürse bu nesnelerin karşılığını ödemek gerekir.*

2.3.3.3.1.2. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Hemān-dem ḫālıḳdan meded ėrdi, yūsufuŋ **cemālin** kėrü vėrdi.” (KY: B24r1-266)=

*Hemen halıktan yardım ulaştı; Yusuf’un **cemâlini** geri verdi.*

“Cümle malum dervişlere vėrdüm dėyür, murādım **şükrānesin** ḳılam ėmdi.” (KY: B28v5-287) =

*“Malımın hepsini dervişlere verdim.” diyor; şimdi muradımın **şükrünü** yapayım.*

“**Ḳıymetin** bilmezler, rāyigān vėrürler.” (BH: B151b-170a/2) =

***Kıymetini** bilmezler bedelsiz verirler.*

“Ya’ḳūb eydür, gözümüŋ **nūrın** giderdüŋüz size ne birle baḳayım.” (BH: B173b-201b/3) =

*Yakup söyler: "Gözümün **nurını** giderdiniz size nasıl bakayım."*

"Yėrine getürem ve raḥmet **ḫazīnesin** açam, gökden perdeleri." (BH: B177a-206a/12) =

*Gökden perdeleri yerine getireyim ve rahmet **hazinesini** açayım.*

"'Aleyhi's-selām Yūsuf'uŋ **omuzın** dutdı düşmegil dėyü," (BH: B178b-208a/15) =

*Aleyhis-selam düşme diyerek Yusuf'un **omuzunu** tuttu.*

"İsmā'īl'ün **elin ayaġın** bağladı." (BH: B126b/8) =

*İsmail'in **elini ayağını** bağladı.*

"Sen anuŋ **gönlin baġrın** yandurduŋ." (BH: B173b201a/12) =

*Sen onun **gönlünü bağrını** yaktın.*

"Eger yaġa sıçan değmiş **yirin** ve **yöresin** yumuş gerek, ḳalanı ḥalāl olur." (KG: 8a/14) =

*Eğer yağa sıçan değse **yerini** ve **yöresini** yıkaması gerek, gerisi helâldir*

"Ṣaġ **ayaġın** dike duta ve ṣol **ayaġın** düşeyü ve ayaḳları **barmaḳların** ḳıbledin yaŋa duta." (KG:15a/11) =

*Sağ **ayağını** dik tut ve sol **ayağını** yatay. Ayakları **parmaklarını** kıbleden yana tutmalı.*

"Beslemeyi unutsa ya rükūʿya sücūd **tekbirlerin** ya **tesbihlerin** unutsa secde sehvi vācib olur." (KG: 30b/5) =

*Besmeleyi unutsa veya sücud **tekbirlerini** veya **tesbihlerini** unutsa sehiv secdesi yapması gerekir.*

"Resūlllāh **dinin** terk itmiş ve kāfir dinine girmiş. Ḳaçan bu yön üzere and içseler andan bu ʿavratı ayruḳ ere virmek ve tāze kabin itmek revā olur." (KG: 83a/12) =

*Resulullah **dinini** terk etmiş ve kâfir dinine girmiş olsa. Ne vakit bu yön üzere ant içseler ondan dolayı bu eşi nikâhından düşer ve başka ere varması uygun olur.*

"Resūl ḥażretinüŋ bu **sözin** ėşidicek ėl-ile yüzüne urup şöyle ağladı." (KA: 16b/5) =

*Resul hazretinin bu **sözünü** işitip elini yüzüne vurarak şöyle ağladı.*

“Ve ne cehennem ʿ**aẕābın** görür ne ḳıyāmet **ḳorḳusın** görür nitekim Ḥaḳ Taʿālā kelam-ı ḳadiminde buyurur.” (KA: 17a/14) =

*Ne cehennem **azabını** görür, ne kıyamet **korkusunu** görür. Nitekim Hak Teâla kelâmı kadiminde buyurur.*

“Bir ḳarınuŋ **ṭavuġın** başar ḳarı anı ṭutdı **burnın** ve **ṭırnaḳların** kesdi daḫı **ḳuyruġın** ve **ḳanatların** yoldı.” (KA: 46b/12) =

*Bir karının **tavuğunu** basdığı için karı onu tuttu **burnunu** ve **tırnaklarını** kesti ve **kuyruğunu** ve **kanatlarını** yoldu.*

“Günāhların ʿafuv ėderem dėr dörtünci budur kimüŋ kim **günāhın** ve ʿ**aybın** dünyāda örterse ben kerimem āḫiretde.” (KA: 79b/10) =

*Günahlarını afv ederim der. Dördüncü budur ki kim **günahını** ve **ayıbını** dünyada iken örterse ben ahirette kerimim.*

“Bir rivāyetde yėtmiş ḳatar deve ḫazīnesinüŋ **anaḫtārların** köterür idi.” (KA: 113a/1) =

*Bir rivayetde yetmiş katar deve hazinesinin **anahtarlarını** taşırdı.*

“Bu faṣıl dostulara ḳonuḳluḳ ėtmegün **sünnetlerin** ve **edeblerin** bildürür sünnet islāmdandur.” (KA: 152b/11) =

*Bu bölüm dostlara misafir etmenin **sünnetlerini** ve **edeblerini** bildirir. Bu sünnet islâmdandır.*

2.3.3.3.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Teferrüc **maḳāmların** közin körsem, keçe yene ḫıḍmetge kelsem ėmdi.” (KY: B6r5-198) =

*Sevinç **makamlarını** gözümle görsem; şimdi gece yine hizmete gelsem.*

“Ḥaḳīḳat anlardan gümān ḳıldı, birle **aḥvāllerin** sorar ėmdi.” (KY: B7v1-203) =

*Hakikat onlardan şüphe kıldı; şimdi **durumlarını** sorar.*

“Bu ‘ilm içinde bularuŋ dilegini bildüm. Bularuŋ **dileklerin** ḳabūl ḳıldum.” (BH: Y2a/7) =

*Bu ilim içinde bunların dileğini bildim. Bunların **dileklerini** kabul ettim.*

“Dürişdiler, bādiye **aġaçların** ṣaydılar, peyġāmber ‘aleyhi’s-selām eydür.” (BH: B7b/11) =

*Çalıştılar, çorak yer **ağaçlarını** saydılar. Peygamber Aleyhis-selam eydür:*

“Ṭamu ḫazinedārı durur, eydür, yā Mālik ṭāmu **ḳapuların** bağlaġıl, oruc dutanlar üzre daḫı ḫışm ėtmegil.” (BH: B69b/7) =

*Bütün hazinedarı durur, söyler:“Ey Melik bütün **kapılarını** bağla, oruç tutanlar üzerine dahi öfkeyle davranma.”*

“Anuŋ içindeki **farīżaların** ve **sünnetlerin** oğlanlarına ögredürdi andan Taŋrı ʿazze ve celle, ādem buyurdı ol ṣuḥūfları ḳalem birle yazġıl.” (BH: B81a-86b/2) =

*Onun içindeki **farzlarını** ve **sünnetlerini** oğlanlarına öğretirdi. Ondan Tanrı azze ve celle Âdem buyurdu:“O sayfaları kalemle yaz.”*

“Edügi çıḳara **ayaḳlarun** yuya. Eger kimse seferde olsa ve suyı olmasa vaḳt ṣoŋındaġın su bulmasa teyemmüm ide namāz ḳıla.” (KG: 11b/11) =

*Ayağındaki meshi çıkarıp **ayaklarını** yıkamalı. Eğer bir kimse seferde olsa ve suyu bulunmasa vakit sonuna gelmişse teyemmüm edip namazı kılmalı.*

“Eli ayasın açuḳ duta **ḳolların** yirden götüre, andan başın ḳaldura…” (KG: 14b/10)=

*Elinin ayasını açık tutup **kollarını** kaldırmalı ondan sonra yerden götürüp başını kaldırmalı…*

“Dileseler revā dutalar ve dilemeseler revā dutmayalar **nikāhların** bozmağa.” (KG: 67a/10) =

***Nikâhlarını** bozmayı dileseler uygun bulalar, dilemeseler uygun bulmayalar.*

“Bir ḳarınuŋ ṭavuġın başar ḳarı anı ṭutdı burnın ve **ṭırnaḳların** kesdi daḫı ḳuyruġın ve **ḳanatların** yoldı.**”** (KA: 46b/12) =

*Bir karının tavuğunu basar. Karı onu tuttu burnun ve **tırnaklarını** kesti ve dahi kuyruğunu ve **kanatlarını** yoldu.*

“Yaʿnī ben ādem **oğlanların** ve **cinnīlerin** yaratmadum illā ʿibādet ḳulluḳ ėtmeg-içün yaratdum.” (KA: 33a/1) =

*Yani ben âdem **oğlanlarını** ve **cinnilerini** illa ki ibadet, kulluk etmek için yarattım.*

2.3.3.3.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Saḳlar iken **birisin** yava ḳıldım, elimden ḳurtlar alıp kider ėmdi.” (KY: B5v13-197)=

*Korurken **birisini** kaybettim. Şimdi elimden kurtlar alıp gider.*

2.3.4. Yönelme Durumu

Yönelme durumu, kelime gruplarında fiilin yönünü göstererek isimleri fiillere bağlayan ektir. Ekin yaklaşma dışında zaman, karşılaştırma, sebep, amaç ve kuvvetlendirme gibi işlevleri de bulunmaktadır. Eski Türkçede yönelme durumu “+gA/+kA” ekiyle yapılmaktaydı. Oğuz grubu lehçelerinde ekin başındaki /g/ sistematik bir şekilde eriyerek düşmesi sonucu ek “+A” şekline dönüşmüştür. Yönelme durumundaki kelimeler cümlede dolaylı tümleç ve yüklem olabilir. Yönelme durumunda, ismin belirttiği kavrama yöneliş, dönme, yaklaşma, ulaşma söz konusudur.

Yönelme durumunda ekin başlıca işlevleri:

Yer, yön gösteren adlar ile diğer bir kısım adlarda yönelme görevinde yer tümleci oluşturur. Yönelme durumundaki ad bir kelime grubu da olabilir. Bu görev ekin asli görevidir.

Yönelme eki, eklendiği adın ve bağlandığı fiilin imkânlarına göre, yönelme ifadesiden daha başka işlevler de yüklenmiştir. Bunlar başlıca şu noktalarda toplanabilir:

Adı fiile “zaman” ve “süre” ile bağlar, adı fiile “amaç, maksat bildirme” ilişkisi ile bağlar. Adı fiile “-dan dolayı, -dığı için, sebep” ilişkisi ile bağlar. Fiildeki hareketin yönünü belirler. Aynı adın art arda tekrarından oluşan zarf görevinde ikilemeler kurar. “Açısından, ayrıca, bakımından; -maktansa ile, karşı, süreklilik, şartıyla, beraberlik”gibi çeşitli anlam ve ifadelerle adı fiile bağlar ve zarf görevi yapar.

Yönelme Durumu Şekilleri

2.3.4.1. +(y)A

Yönelme durumu eki karışık lehçeli eserlerde Oğuz Türkçesinin etkisiyle ünlü ile biten kelimelere “+(y)A” ünsüzle bitenlere “+A” şeklinde gelir.

2.3.4.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.4.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

Ünlüyle Bitenlerde:

“Taʿaccül birle yūsufa yetemü sen, ḳardaşları **temaşāya** ilter ėmdi.” (KY: B7r3-201)=

*Acele ile Yusuf’a yetişir misin? Şimdi kardeşleri **temaşaya** başlar.*

“Ayaḳlarım aġrıḳ oldum tėyür, ḳardaşları hīç **nesneye** baḳmaz ėmdi.” (KY: B7v7-203) =

*“Ayaklarım ağrır oldu.” diyor. Şimdi kardeşleri hiçbir **şeye** bakmaz.*

“Tācir aydur **terāzüye** altun ḳoyġıl, ikinci terāzüye kümüş ḳoyġıl.” (KY: B30v8-295) =

*Tüccar söyler: “**Teraziye** altın koy, ikinci teraziye gümüş koy.”*

“Elin alıp **züleyẖāya** teslim ḳıldı, bu mübārek oġlançuḳdur saḳla ėmdi.” (KY: B32v9-303) =

*Elini alıp **Züleyha’ya** teslim etti; Bu mübarek bir çocuktur, şimdi sakla.*

“Aldayuban atasından alduḳların, donın soyup **ḳuyuya** salduḳların.” (KY: B62v8-421) =

*Aldatarak babasından aldıkların, elbisni soyup **kuyuya** saldıkların.”*

“Çalap celle celālühū bir **firişteye** fermān ḳıla, ol firişte bir ḳızıl altun sırça ṣıfatlu ṣaġraḳ birle şarāb doldurup aşaġa iner.” (BH: B33b/13) =

*Tanrı celle celalehu bir **meleğe** emreder, o melek bir kızıl altın sırça gibi bir kadehle şarap doldurup aşağı iner.*

“Ādem tevbesin ḳabūl ḳılduġı şükrānesine **Ka’be’ye** geldi, anuŋ yöresinde ṭavāf ḳıldı.” (BH: B200b-236b/3) =

Âdem tövbesinin kabul olduğu zaman şükrederek **Kâbe’ye** geldi, onun çevresinde tavaf etti.

“‘Alī’ye göre ʿAbbās bu **mertebeye** degmedi, ikinci yavuḳlıġa baḳdılar hem anuŋ-ıla degülmiş anuŋ-çunkim ʿAlī peyġamberüŋ bir ḳızın alıp dururdu.” (BH: B220a/3) =

Ali'ye göre Abbas bu ***mertebeye*** *ulaşmadı, ikinci namzete bakdılar onu istemediler, onun için Ali Peygamberin kızını aldı.*

"Ṣıdḳ u iḫlāṣ **du'āya** iki kanat gibidür, iki ḳanat olmasa kuş **havāya** uçmaz ṣıdḳ u iḫlāṣ duʿā dudaktan geçmez." (BH: B228b/3) =

Doğruluk ve ihlas ***duaya*** *iki kanat gibidir, iki kanat olmasa kuş* ***havaya*** *uçmaz doğruluk ve ihlas olmasa dua dudaktan geçmez.*

"Bilāl'i götürdiler Fāṭımatü'z-**Zehrā'ya** getürdiler ḳaçan kim Bilāl geldi, **Fāṭıma'ya** selām Kıldı." (BH: B273b-297/b9) =

*Bilal'i götürdüler, Fatımatü'z-****Zehra'ya*** *getirdiler. Ne zaman ki Bilal geldi* ***Fatıma'ya*** *selâm verdi.*

"İlkin ol nesne kim **bendeye** farz ḳıldı tengriyi bilmektedür." (KG: 2b/7) =

İlkin o şey ki ***kula*** *farz kıldı. Tanrıyı bilmektir.*

"Uçmaḳlığı uçmaġa ve ṭamulığı **tamuya** ḳoyısar." (KG: 3a/12) =

Cennetliği cennete ve cehennemliği ***cehenneme*** *koyacak.*

"Tehiyyat içinde gözi, göksine baḳsa ve bu **yana** ol **Yaŋa baḳmaya** ve ṭonın **oynamaya** ve bamaḳların **depretmeye** ve daḫı **çatlatmaya** ve toprak **urmaya**... (KG: 16b/11) =

Tehiyyat içinde gözü göğsüne baksa ve bu ***tarafa*** *o* ***tarafa bakmaya*** *ve elbisesi ile* ***oynamaya*** *ve parmaklarını* ***tepretmeye*** *ve dahi* ***çatlatmaya*** *ve toprak* ***vurmaya****...*

"Eger bir mut buġdayı iki mut **arpaya** ṣatsa… revādur." (KG: 122a/15) =

Eğer bir ölçek buğdayı iki mut ***arpaya*** *satsa… Uygun olur.*

"Anıd ėderin şol develere ki ʿArafadan **Müzdelifeye** gelince yėlicilerdür şol develerdür ki ṭabanıla ṭaş ḳoparurlar." (KA: 11a/5) =

Şu develere ant ederim ki Arafat'tan ***Müzdelife'ye*** *gelinceye kadar o develer ayaklarıyla taş koparırlar.*

"Müzdelifeden **Mināya** gederler ol mevżiʿde ṭabanları ile toz ḳoparurlar." (KA: 11a/9-10) =

Müzdelife'den ***Mina'ya*** *giderler o mevzide tabanları ile toz koparırlar.*

“Kėçe gündüz ʿ**ibādete** ve **ṭāʿata** meşġūl olurdı nitekim Ḥażret-i **Muṣṭafaya** ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥaḳ Tebāreke ve Taʿālā ḥażretinden… āyeti nazil oldı.” (KA: 34b/10) =

*Gece gündüz **ibadete** ve **taate** meşgul olurdu. Nitekim Hazreti Mustafa’ya (s.a.v.) Hak Teâla hazretinden… Ayeti nazil oldu.*

“Resūl ḥazreti ʿa.m. ʿ**Ālīye** ve **Fāṭımaya** ve Ḥasana ve Ḥüseyine rıżvānullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn ayıtdı.” (KA: 77a/10) =

*Hazreti Resul (s.a.v.) **Ali’ye, Fatıma’ya,** Hasan’a, Hüseyin’e (r.a.) söyledi.*

Ünsüzle Bitenlerde:

“Yehūdā sözin anlar işitmezler, istiğfar **tevbeye** hīç baḳmazlar.” (KY: B9v2-210) =

*Yehuda’nın sözünü onlar işitmezler; istiğfar ve **tövbeye** hiç bakmazlar.*

“Yā züleyḫā bu **oġlana** ḥürmet ḳılġıl, ḳadri uluġ aŋa lāyıḳ ʿizzet ḳılġıl.” (KY: B32v10-303) =

*Ey Züleyha bu **çocuğa** hürmet et; kıymeti büyük ona layık hizmet et.*

“Ḳızıl altun ṭas āf-tābe eline vėrdi, ketürüben ol **meclise** ṣunar ėmdi.” (KY: B42r15-341) =

*Kızıl altın tası o güzel yüzlünün eline verdi; şimdi o **meclise** getirerek sunar.*

“Oḳumaġa dıŋlamaġa oldı āsān, oḳuyanlar duʿā içre olsun ėmdi.” (KY: B78v7-484) =

***Okumaya dinlemeye** kolaylık oldu, şimdi okuyanlar dua içinde olsunlar.*

“Ḳadem birle **başmaġa** şeḳāvet iẕin, bir **ḫālıḳa ḳoşmaġa** saʿādet iẕin, üç kez kelime-yi şehadet sözin eydelüm.” (BH: B2b/1) =

*Ayakla **basmaya** şikâyet izin, bir **halıka koşmaya** saadet izin, üç kez kelime-i şehadet sözünü söyledim.*

“Göŋlin **raḥmāna** vėrdi, oġlanı **ḳurbāna** vėrdi.” (BH: B106b-115b/5) =

*Gönlünü **Rahmana** verdi, oğlanı **kurbana** verdi.*

“Bana ecel ėrse seni görmegüm yoḳ **ḳıyāmata** degin, **ḳıyāmata** ḳaldı.” (BH: B134b-123a/14) =

*Bana ecel gelse seni **kıyamete** kadar göremeyeceğim, **kıyamete** kaldı.*

“Ol düşün ilkinde **miḥnete** düşdiler şoŋında **ni’mete** düşdiler Yūsuf düşinde on bir yılduz gün ü ay gördi.” (BH: B123a-135a/1) =

*O düşün ilkinde **mihnete** düştüler, sonunda **nimete** düştüler, Yusuf düşünde on bir yıldız güneş ve ay gördü.*

“Uçmaḳlığ**ı uçmaġa** ve ṭamulığı tamuya ḳoyısar.” (KG: 3a/12) =

*Cennetliği **cennete** cehennemliği cehenneme koyacak.*

“Namāzda oḳımaġı iki baḫş ḳıldı. Bir **imāma** bir **cemāʿata** ve eyitmedi kim “rabbenā leke’l- ḥamdü dimen.” (KG: 14b/6) =

*Namazda okumak için iki bağış kıldı. Biri **imama**, biri **cemaata** ve söylemedi. Rabbena lekel hamd demeyin.*

“ʿAvrat **ere** baḳsa daḫı revā degül ve ḳul gendü ḫatununa bu bāb içinde yād erü gibi durur.” (KG: 101a/2-3) =

*Kadın **erkeğe** baksa bile uygun değil ve kul kendi hatununa bu bölüm içinde yabancı eri gibidir.*

“Ḳamu borcıyıçun **zindāna** vurmaḳ lazım olur ödemese.” (KG: 145a/3) =

*Bütün borcunu ödemese **zindana** atmak gerekir.*

“Ve ḫaṭā birle öldürmek oldur kim **canavara** oḳ atsa veyā kāfırdın **yaŋa** oḳ atsa…” (KG: 147a/7) =

*Ve kim **canavara** ok atsa ve hata ile öldürse veya kâfirden **yana** ok atsa…*

“Tā **ḳıyāmete** değin ṣāḥibine laʿnet ėder ḫaberde şöyle gelmişdür.” (KA: 15a/7) =

Ta ***kıyamete** kadar sahibine lanet eder. Haberde şöyle gelmiştir.*

“Dörüt ayaḳlu eşekler ve ṣıġırlar gibi **yėmege içmeġe** ṭaldılar benüm ʿibādetimden yüz dönderdiler.” (KA: 34a/3) =

*Dört ayaklı eşekler ve sığırlar gibi **yemeye içmeye** daldılar. Benim ibadetimden yüz çevirdiler.*

“Bu ḫitāp yalınuz **Muḥammede** olmadı **ümmetine** daḫı bile oldı zīrā ḥaḳ Taʿālā dėyü buyurdı.” (KA: 35a/4) =

*Bu hitap yalnız **Muhammed'e** olmadı **ümmetine** dahi oldu. Zira Hak Teâla… Diyerek buyurdu.*

"Münāfıḳlaruŋ bir nişanı oldur kim **namaza** kehel ola **ḳılmaya** ḳılursa da c**emāʿata** gelüp **ḳılmaya** meger güç-ile getüreler." (KA: 69a/1-2) =

*Münafıkların belirtisi odur ki **namaza** tembel olup **kılmaya** kalksa da **cemaate** gelip kılmaya ancak zorla getireler.*

"Kim Mūsānuŋ genç yaşlularından ve ḳocalarından ġayrı tamām **cenge** ve **ḳıluça** yarar ḳırıḳ biŋ ėri var-ıdı." (KA: 103b/5) =

*Ki Musa'nın yaşlılarından ve kocalarından başka **cenge** ve **kılıca** yarayan kırk bin eri genç vardı.*

2.3.4.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

"Ẓālimlere sataşmış benüm oġlum, faẕlıŋ birle yarlıḳaġıl kerīm ėmdi." (KY: B19v9-250) =

*Benim oğlum **zalimlere** sataşmış, şimdi faziletinle cömertliğinle bağışla.*

"Ol melik anda vaʿde ḳılmışdı**, ḳullarına** buyurup asmarladı." (KY: B15v3-233) =

*O melik onda vade kılmıştı; **kölelerine** buyurup ısmarladı.*

"Pinhān anı **yoḳsullara** vermiş, yūsufa oġrı dėdügimiz budur ėmdi." (KY: B66v6-438) =

*Onu gizlice **yoksullara** vermiş; Şimdi Yusuf'a uğru (hırsız) dediğimiz budur.*

"**Zindāndaġılara** tevbe birle yol vėrgil ve **sökellere** ṣıḥḥat ve şifā vėrgil, dünyādan naṣībin **alanlara**, vaḳtı gelüben **ölenlere** uçmaḳ erzānī kılġıl." (BH: B3a/1) =

***Zindandakilere** tevbe ile yol ver **hastalara** sıhhat ve şifa ver, dünyadan nasibini **alanlara,** vakti gelip **ölenlere** cennet erzağını nasip et.*

"Żaʿīflere seneddür, **buŋalmışlara** mededdür." (BH: B6a/13) =

***Zayıflara** senettir, **bunalmışlara** medettir.*

"Receb ayı **aġaçlara** beŋzer ve şaʿbān ayı **çiçeklere** beŋzer ve ramażān ayı yemişlere beŋzer." (BH: B18b/14) =

*Recep ayı **ağaçlara** benzer, şaban ayı **çiçeklere** benzer ve ramazan ayı **yemişlere** benzer.*

“Ḫālıḳ ḳatında ḥürmeti yavlaḳ uludur. Meliki Ta’ālā ol ‘aġarmış **şaçlara**, **saḳallara**, Ol cöngelmiş gözlere bükilmiş **arḳalara** ḥürmet dutar ve bunlara raḥmet nazarı birle baḳar.” (BH: B191a-224a/5) =

*Hâlık katında hürmeti çok uludur, Melik Teâla o ağarmış **saçlara, sakallara** o çökmüş gözlere, bükülmüş **sırtlarına** hürmet eder. Bunlara rahmet nazarı ile bakar.*

“Yā melekü’l- mevt ol ṣūret birle kim **müşriklere** gelürsin ve **kāfirlere** nite görünürsin baŋa göster melekü’l- mevt yüzin döndürdi.” (BH: B260b-282b/5) =

*Ey ölüm meleği o suret ile ki **müşriklere** gelirsin ve **kâfirlere nasıl** görünürsün. Ölüm melekleri yüzünü bana döndürdü.*

“İkinci niyyet **ḫalḳlara** menfaʿat kılmaḳdur. Nitekim Peyġamber ʿalehi’s-selām eyitdi.” (KG: 2a/8) =

*İkinci niyet **halklara** fayda sağlamaktır. Nitekim Peygamber aleyhis-selam söyledi:*

“Musulmānlara kim resīde olsa ve aḳlı girmiş olsa ve bāliġ olmış olsa ve namāz aŋa farz olmış olır gerek.” (KG: 3b/15) =

***Müslümanlara** ki ergenleşmiş olsa ve aklı yerinde olsa namaz ona farz olur.*

“Benüm ʿavratum degülsin dise bu ḳamu **sözlere** niyyet ṣoralar.” (KG: 86a/9) =

*Benim kadınım değilsin dese. Bu bütün **sözlere** niyet sorarlar.*

“‘ʿAvrat ʿavratuŋ tenine baḳsa revā degül. Ammā erenler ʿ**avratlara** baḳmaḳ hem iki dürlüdür:” (KG: 100b/4) =

*Kadın kadının tenine baksa uygun değildir. Amma erkeklerin **kadınlara** bakması iki türlüdür:*

“Bay olsa ve **yoḳsullara** vācıb degül.” (KG: 106b/4) =

*Bay olsa **yoksullara** vacip değildir.*

“Āḫiretde dürlü **ḳorḳulara** ve ʿ**aẕāblara** uġrayısardur ve her kim dünyāda benden ḳorḳup günahı terik ėtdise ʿibādete meşġūl oldısa āḫiretde eminlik ve dürlü rāḥatlıḳ aŋa olısar.” (KA: 35a/15-1) =

Ahirette türlü ***korkulara*** *ve* ***azaplara*** *uğrayacaktır. Her kim dünyada benden korkup günahı terkettiyse ibadetle meşgul olduysa ahirette emin olur ve türlü rahatlık içinde olacaktır.*

"Yaʿnī yā Muḥammed sen **mü'minlere** ayıtġıl gözlerin aşaġa dutsunlar ḥarama baḳmasunlar (KA: 56a/5) =

Ey Muhammed ***müminlere*** *söyle! Gözlerini aşağı tutsunlar harama bakmasınlar.*

"Vay derütlü **gönüllere** dermān ėdüci Allāh işbu mertebeye mi ėrgürdüñ." (KA: 80a/15) =

Vay dertli ***gönüllere*** *derman edici Allah bu mertebeye mi erdirdin.*

"Resūl Ḥażreti ʿa.m. her zamān el-faḳrī faḳrī dėr-idi bir gün **ṣaḥābelere** ayıtdı." (KA: 122a/6) =

*Hazreti Resul her zaman el fakri fakri derdi. Bir gün s****ahabelere*** *söyledi.*

"Ammā ėkmekçi ṭaʿāmı yemedi **ḥayvānlara** vėrdiler (KA: 133b/5) =

A*ma ekmekçi yiyeceği yemedi* ***hayvanlara*** *verdiler.*

2.3.4.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

"Yūsuf her dem yalvarur süpḥānına, beni salġıl ḳanẓafer **zindanına."** (KY: B42v16-343) =

Yusuf her zaman Süphanına yalvarır; Beni kanzafer ***zindanına*** *sal.*

"Bu sāʿaṭ ol ṣūreti köre dursam, ol sūret **yūsufuma** beŋzer ėmdi." (KY: B63r16-424)=

Bu vakit o sureti görsem; şimdi o suret ***Yusuf'uma*** *benzer.*

"Anıŋ odı telim ḳodı **bağrımıza,** biti oḳup anı yūsuf bildi ėmdi." (KY: B70v8-453)=

Onun ateşi ***bağrımız çok yaktı****; şimdi mektubu okuyup onun Yusuf olduğunu bildi artık.*

"Yūsuf aydur maḳhūr oldı şeyṭān, **ḳardaşlarıma** dost ḳıla idi süpḥān." (KY: B74r7-468) =

Yusuf söyler: "Şimdi şeytan kahroldu. Süphan (Allah) ***kardeşlerime*** *dost ola."*

“Ḳaygulu **gönlümüze ṣ**afāyıçun, bir Çalap ʿahdine vefāyıçun, üç kez ṣalāvāt virilsün.” (BH: B2b/4) =

*Kaygılı **gönlümüze** safa için, bir Tanrı ahdine vefa için üç kez salavat verilsin.*

“Ḳullaruma ol kelime-yi şehādet birle ṭamu odın ḥarām ḳılurın.” (BH: B17a/11) =

***Kullarıma** o kelimeyi şehadet ile bütün ateşi haram kılarım.*

“Taŋrı’ya ḥamd ü ṡenā ḳılurlar, niyāzların İḫlāṣ **ṭabaḳına** ururlar, bī-niyāz **dergāhına** ʿarż ḳılurlar, istiġfār birle **duʿālarına** icābet bulurlar.” (BH: B23a/8) =

*Tanrı’ya hamd ü sena kılarlar, niyazlarını ihlas **tabakasına** vururlar, niyazsız **dergâhına** arz ederler. İstiğfar ile **dualarına** cevap bulurlar.*

“Ḳaçan kim buġdāy yėdi uçmaḳdan çıḳdı, dünyā **miḥnetine** düşdi, **günahına** iḳrār ḳıldı**.** (BH: B68b-71b/8) =

*Ne zaman ki buğday yedi, cennetden çıktı, Dünya **mihnetine** düştü. **Günahını** kabul etti.*

“Eger kimersa **gözine** sürme çekmiş olsa anuŋ ṭadı **dımaġına** varmasa **orucına** ziyan ḳılmaz bizüm meẕhebümüzde.” (KG: 50a/11) =

*Bizim mezhebimizde eğer bir kimse **gözüne** sürme çekmiş olsa, onun tadı **damağına** varmasa **orucuna** ziyan gelmez.*

“Endāmlarına baḳmaḳ birbirinüŋ revā olur ve eger şehvet birle baḳsa her giz revā degül.” (KG: 100a/12) =

***Endamlarına** bakmak birbirine uygun olur ve eğer şehvet ile baksa uygun değildir.*

“Eger ṭavarı girü iletse ve issini bulmasa, tavar issinüŋ **oġlına** ya **ḳızına** ya ʿ**avratına** ya **ḳulına**, **karavaşına** virse…” (KG: 111a/1) =

*Eger davarı geri iletse, sahibini bulamasa, davar sahibinin **oğluna** ya **kızına** ya **kadınına** ya **kuluna cariyesine** verse…*

“Yoḳsullarına on iki aḳca miyāne, **baylarına** yigirmi dört aḳca ve bir ḳavülde ḳırḳ sekiz aḳca…” (KG: 138a/5) =

***Yoksullarına** ortalama on iki akçe, **zenginlerine** yirmi dört akçe ve bir sözde kırk sekiz akçe…*

“İmdi ṭuruŋ **evüŋüze** varuŋ.” (KG: 159b/14) =

*Şimdi durun **evinize** varın.*

“Ölü issi **evine** gelicek duʿādan ve sadaḳadan ve ḫayrdan ölüyü aŋmaḳ gerek.” (KG: 166b/2) =

*Ölü sahibi **evine** geldiğinde duadan ve sadakadan ve hayırdan ölüyü anmak gerekir.*

“Allahu Taʿālā ḳasem ėtdi ġāzileriŋ **aṭlarına** maʿnāsı anıd ėderin.” (KA: 10b/1) =

*Allahu Teâla yemin etti; gazilerin **atlarına** manası ant ederim.*

“Ṭaşuŋ baʿżısı **baʿżısına** ṭoḳunur daḫı ol ṭaşdan oṭ çıḳar.” (KA: 11a/7) =

*Taşın bazısı **bazısına** dokunur, o taştan bile ateş çıkar.*

“Taḥḳīḳ insān **rabbisine** küfrānu’n-nimet olıcıdur.” (KA: 11a/11) =

*Hakikat odur ki insan **rabbine** karşı nankörlük eder.*

“Allāhu Taʿālanuŋ **birligine** ve **feriştelerine** ve **kitāblarına resullerine** ve ḳıyāmet gününe dil ile iḳrār ėdüp göŋül ile inanmaḳdur.”(KA: 13b/9) =

*Allahu Teâlanın **birliğine, meleklerine** ve **kitablarına resullerine** ve kıyamet gününe dil ile söyleyip gönül ile inanmaktır.*

“Kitābum görmeyüp benüm **ḳavlüme** uyduŋuz her suçı benüm **üzerime** yıġar.” (KA: 21a/14) =

*Kitabımı görmeyip benim **sözüme** uydunuz. Her suçu benim **üzerime** yığar.*

2.3.4.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Mevlīm **saŋa** sıġınur men men bir żaʿīf, tevfīḳ senden umanur men bir żaʿīf.” (KY: B2v13-188) =

*Mevlam ben **sana** sığınırım; ben zayıf bir insanım, yardımı senden umarım.*

“Neçe böyle azar siz ʿazīzlerim, ben **sizlere** ne suç ḳıldum dėyür ėmdi.” (KY: B7v3-203) =

*Niçin böyle kızarsınız azizlerim; “Şimdi ben **sizlere** ne suç işledim diyor.*

“Bunı ḳul dėp **buŋlara** satalım ėmdi.” (KY: B15v14-235) =

*Şimdi bunu köle deyip **bunlara** satalım.*

“Hīç kim birle keleci söz söylemez, hīç ṭabībler **buŋa** derman ḳılmaz ėmdi.” (KY: B27r15-283) =

*Hiç kimseyle konuşmaz; şimdi hiçbir tabip **buna** derman kılmaz.*

“Ḥātun aydur ṣāniʿler ḥāżır ḳılsun**, baŋa** lāyıḳ bir sarāy ḥāżır ḳılsun.” (KY: B35v13-315) =

*Hatun söyler: “Sanatkârlar hazır olsunlar; **bana** layık bir saray hazırlasınla*r.”

“İşbu ḳamu nesneler içinde maʻrifet ve tevḥīd **bizlere** sebeb durur.” (BH: 9b/4) =

*İşte bütün nesneler içinde marifet ve tevhit **bizlere** sebeptir.*

“Şol kimesnelerden kim ṭamu odı **bunlara** vācib olmış ola, anuŋ şefā’at i birle Melik-i Te’āla āzād ḳıla.” (BH: B16a-18a/5) =

*Şu kimselerden kim cehennem **bunlara** vacip olmuş ola, onun şefaati ile Melik Teâla azat ede.*

“Ka’be kilīdi olur, yā mü’min **saŋa** ne olur, **baŋa** ne olur, mü’min olur.” (BH: B184a-215a/12)=

*Kâbe kilidi olur, ey mümin **sana** ne olur, **bana** ne olur, mümin olur.*

“Güneşi **size** çırāḳ ḳıldum, ayı **size** boyacı ḳıldum, yılduzları **size** ḳulaġuz ḳıldum. (BH: B189b-221b/4) =

*Güneşi **size** çırak yaptım. Ayı **size** boyacı kıldım. Yıldızları **size** kılavuz kıldım.*

“ʿAzrā’il ḥabībüme muṭīʿ olġıl bes ʿAzrā’il **baŋa** geldi ayıtdı.” (KA: 23b/7) =

*Azrail sevgilime itaatkâr ol. Bunun üzerine Azrail **bana** geldi söyledi:*

“Şunlara kim kitāb inmemişdür anlardan ʿavrat alman ve boġuzladuġın yimeŋ didi.” (KG: 71a/2) =

***Şunlara** ki kitap inmemiştir. Onlardan kadın almayın kesdiğini yemeyin.*

“Ḥaşımlaruŋ **birbirine** ṭanuḳlıḳları revā olur. ʿavrat ṭanuḳlıġı ḳul üzere ve ḳul ṭanuḳlıġı çelebisi üzere reva olmaz.” (KG: 119a/14) =

*Düşmanların **birbirine** tanıklıkları uygun olur. Kadın tanıklığı köle üzerine, köle tanıklığı efendisi üzerine uygun olmaz.*

“Ne kim **buŋa** beŋzer nesneler var-ısa, terāzülanur nesnelerden panbuḳ gibi…” (KG: 122b/10) =

Buna *benzer nesnelerden ne varsa tartılır. Nesnelerden pamuk gibi…*

“Buŋa göre ḳıyas eyle şöyle kim bir aḳça ḥarāmdan yemek otuz altı zinādan artuḳdur amma ancılayın ḥarāmdur.” (KA: 38a/3) =

Buna *göre kıyas eyle. Şöyle kim bir akça haramdan yemek otuz altı zinadan kötüdür. İşte o kadar haramdır.*

2.3.4.2. +Ga

Doğu Türkçesi Eski Türkçenin etkisiyle yönelme durumu “+gA/+kA” ekiyle yapılırken zamanla Oğuz grubu lehçelerinde ekin başındaki /g/ sistematik bir şekilde eriyerek düşmesi sonucu “+A” şekline dönüşmüştür. İncelediğimiz eserlerde yönelme durum ekinin iki örneği de kullanılmıştır.

2.3.4.2.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.4.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

“Hīç yoḳ ėrse bir ḳuyuya bıraḳuŋ dėr, ya öle ya **yıraḳġa** düşe ėmdi.” (KY: B9v7-210) =

Hiç yoksa bir bir kuyuya bırakın; şimdi ya öle ya da ***uzağa*** *düşe.*

“Dermāndeler dest-gīri melik raḥmān, emr birle **cebrāʿīlge** ḳıldı ferman.” (KY: B10v11-215) =

Derman isteyenlerin elini tutan melik rahmandır; emr ile ***Cebrail’e*** *ferman kıldılar.*

“Ol buġdaylar **kökge** çıḳdı közin kördim, üç baş buğday kirü yerden ḳalur ėmdi.” (KY: B48v9-365) =

O buğdayların ***göğe*** *çıktığını gözümle gördüm; şimdi üç baş buğday tekrar yerde kalır.*

“Aldayuban yūsufnı senden alduḳ, ḳul dėyüben **ıraḳġa** iltip anı sattuḳ.” (KY: B73v7-466) =

Aldatarak Yusuf’u senden aldık; köle diyerek ***uzağa*** *götürüp onu sattık.*

“Keçe kündüz köp namāzı ḳıluban**, Züleyḫāġa** ėdġü duʿā ḳılur ėmdi.” (KY: K70v13-470) =

Gece gündüz çok namaz kılarak; şimdi **Züleyha’ya** hayır dua eder.

“Anca ṭapġıl ol **Çalabġa** senden ol ḫoşnūẕ olınca.” (BH: Y8b/10) =

*Senden hoşnut oluncaya kadar öylece o **Tanrı’ya** ibadet et.*

2.3.4.2.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ṣāliḥlerge uşbu iş olmaz lāyıḳ.” (KY: B8v11-206) =

***Salihlere** bu iş layık olmaz.*

2.3.4.2.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Düşün içre ol maḳāma ėrdüŋ ise, bir şerīf ḳul **elinge** kürer ėmdi.” (KY: B14r14-229) =

*Düşünden dolayı o makama erdinse; şimdi bir şerefli köle **eline** geçer.*

2.3.4.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Yūsuf düşi **aŋlarġa** hergiz aytmaz, ata ḳavlin bozmaġa revā körmez.” (KY: B5r6-195) =

*Yusuf düşünü **onlara** asla söylemez, babasının sözünü bozmayı uygun görmez.*

“Benüm eger yüz biŋ cānum olur ise, cümlesini **sizge** fedā ḳıldum ėmdi.” (KY: B8v13-207) =

*Benim eğer yüz bin canım olsa, şimdi cümlesini **size** fedâ ederim.*

“Anlar aydur bu sözi **bizge** aymaġıl, ayā yūsuf bizdin raḥīm umanmaġıl.” (KY: K9v7-213) =

*Onlar **bize** bu sözü söyleme der; aceba Yusuf bizden yardım umar mı?*

2.3.5. Bulunma Durumu

“+dA” eki ile karşılanan bulunma durumu genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Eki alan isimler, yüklemin bildirdiği fiilin yerini durumunu ve zaman boyutunu karşılar. Asıl görevi bulunma ifadesi olsa da bu ekin diğer durum ekleri gibi kalıplaşma yoluyla değişik işlevler üstlendiği görülmektedir.

Fiildeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adlar bulunma durumuna girebilir. Dolayısıyla bu durum, eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak; zaman, iş, süreklilik, içinde olma, vasıta, amaç ifadeleri de içine alır.

Bulunma durum eki Türkçenin hemen hemen her döneminde "+dA" şeklindedir. Ünsüz uyumuna girebilen bir ektir. Bu yüzden "+ta, +te"şekilleri de mevcuttur.

Bulunma durumunun asıl görevi, yukarıda da belirtildiği üzere yer bildirmektir. Onun için bulunma durumun ekini alan ad veye ad grubu, cümlede asıl görevinde kullanıldığında yer tamlayıcısı olur.

Çekim eki olduğu halde bazı kelimelerde, ekin çekim özelliği unutularak, kelime gruplarından kısaltma yoluyla kalıplaşmış olduğu ve bir yapım eki gibi kullanıldığı görülür.

Adı "oluş ve kılışın zamanını bildirme" ifadesiyle fiile bağlar. Adı fiile " vasıta" işlev ve anlatımıyla bağlar. Sayı adlarında yaş bildirir. Adı " miktar, derece, sebep, yüzünden bakımından için, bildirme vb." ifadelerle fiile bağlar.

2.3.5.1. +dA

Bulunma durum eki Türkçenin hemen hemen her döneminde "+dA" şeklinde kullanılmıştır. Karışık lehçeli incelediğimiz eserlerde de örnekleri "+dA" şeklindedir. Sert ünsüzlerden sonra ünsüz uyumu bozulur.

2.3.5.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.5.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Ḫazīnede altun kümüş hīç ḳalmadı, muṭlaḳ māl yūsuf aġrı olmaz ėmdi." (KY: B30v13-296) =

Hazinede *altın ve gümüş hiç kalmadı; şimdi malının hepsini koydu Yusuf ağır geldi.*

"Dünyāda bu bilezük saŋa yeter, yigirmi biŋ ḳızıl ḳamet dutar." (KY: B47r7-359)=

Dünyada *bu bilezik sana yeter, yirmi bin kızıl kamet tutar.*

"Alḳışlaşu duʿā ḳılup teprediler, varup **yolda** bir **menzilde** eğlendiler." (KY: B65v15-435) =

Alkışlayarak dua ettiler, hareket ettiler; varıp ***yolda*** *bir* ***menzilde*** *durdular.*

"**Ḳuyuda** kim var-ısa yapışsun benüm ipüme, dėdi. Bu ḳuyuya düşenüŋ birisi…" (BH: B10a/15) =

***"Kuyuda** kim varsa yapışsın benim ipime." dedi. Bu kuyuya düşenin birisi…*

"Andan secde ḳılsa ve **secdede** yėtmiş kez dėdigümüz gibi ėtse." (BH: B15b-17b/1)=

*Ondan sonra secde etse ve **secdede** yetmiş kez dediğimiz gibi etse.*

"Ve **uçmaḳda** bir ırmaḳ yaratdı, adı receb durur. Her kim bu **recebde** oruç dutsa**,** ol recebi ırmağında içmek vaʿde durur." (BH: B32b-36a/5) =

*Ve **cennette** bir ırmak yarattı. Adı receptir. Her kim bu **recepte** oruç tutsa, o recebi ırmağında içmek vaat edilmiştir.*

"Ḫalklar besleyici mihrübān **dünyāda** rızḳ vėrici ve **āḫiretde** yarlıgayıcıdır." (BH: B82b/7) =

*Halklar besleyici merhametli, **dünyada** rızık verici ve **ahirette** bağışlayıcıdır.*

"Kim ʿilm **öğretmekde** baḫıllıḳ ḳılsa üc nesnede oŋa ḳorḳu ola: " (KG: 2b/2) =

*Kim ilim **öğretmekte** olsa, ona üç şeyde ona korku vardır.*

"Eger kimse **seferde** olsa ve suyı olmasa…" (KG: 11b/11) =

*Eğer bir kimse **seferde** olsa ve suyu olmasa…*

"Şafiʿī ḳıyımızda degme dürüt rekʿat **namazda** Ḳurʿan oḳımak farz olmışdur." (KG: 16a/15) =

*Şafilerde dört rekât **namazda** Kuran okumak farz olmuştur.*

"Ḳurʿan evvel **rekʿatda** artuḳ tekbirden ṣoŋra oḳırdı Ebū Ḫanife bu ḳavli dutmışdur." (KG: 40b/12) =

*Kuranı birinci **rekâtta** tekbirden sonra okurdu. Ebu Hanife bu sözü tutmuştur.*

"Müzdelifeden Mināya gederler ol **mevżiʿde** ṭabanları ile toz ḳoparurlar." (KA: 11a/9) =

*Müzdelife'den Mina'ya giderler. O **mevzide** ayakları ile toz koparırlar.*

"Nāslar ufaçuḳ ṭaġılmış çekürge gibi olduġı **günde çoḳluḳda** ve **ẕilletde** ve **ṭaġılmaḳda** ve **ıẕtırābda** gelür." (KA: 12a/3) =

*İnsanlar ufacık dağılmış çekirgeler gibi olduğu **günde**, **çoklukta**, **zillette**, **dağılmakta** ve **ıztırapta** gelir.*

“Ve ölüp yėne dirilmesine ḳıyāmet ḳopup yazuġumuz **terāzūda** tartup ṣırāṭ köprüsi üç biŋ yıllıḳ yol ḳıldan ince ḳılıçdan keskin idügine inanmaḳdur.” (KA: 14b/9-10) =

*Ölüp yine dirilmeye kıyamet kopup günahlarımızı **terazide** tartıp sırat köprüsünün üç bin yıllık yolunun kıldan ince kılıçtan keskin olduğuna inanmaktır.*

“Bir leviḥ turur aŋa baḳar başı yėdi ḳat göklerden yuḳaru çıḳmış ėki ayaḳları yedi ḳat yerlerden aşaġa ėnmiş bir ėli **maşrıḳda** bir ėli **maġribde** hemān-dem bunı gördüm.” (KA: 22b/15-1) =

*Bir levha durur. Ona bakar başı yedi kat göklerden yukarı çıkmış iki ayakları yedi kat yerlerden aşağı inmiş bir eli **maşrıkta** bir eli **mağripte** olduğunu gördüm.*

2.3.5.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ṣaḥralarda rawżalarda çiçek dėrsün.” (KY: B5v8-197) =

***Sahralarda** ravzalarda çiçek toplasın.*

“Taġlarda ḳurt dutup anṭlar vėrdüm.” (KY: B64v15-431) =

***Dağlarda** kurt tutup antlar verdim.*

“Maġaralarda seni çoḳ aradum.” (KY: B65r4-431) =

***Mağaralarda** seni çok aradım.*

“**Aġaçlarda** bir aġaç var, anuŋ yapraġı düşmez ve yėmişinüŋ menfa‘ati ḳamu vaḳt eksilmez.” (BH: B7b/9) =

***Ağaçlarda** bir ağaç var, onun yaprağı düşmez ve yemişinin menfaati hiçbir vakit eksilmez.*

“G**öŋüllerde** saḳlanur, **dillerde** oḳunur, **ḳulaḳlarda** ėşidilür.” (BH: B187a-218/12)=

***Gönüllerde** saklanır, **dillerde** okunur, **kulaklarda** işitilir.*

“Peyġāmber -ʿaleyhi’s-selām- eyitdi: **Erenlerde** yigregi oldur.” (KG: 2a/9) =

*Peygamber aleyhis-selam söyledi: “**Erenlerde** daha üstün tutulan o dur ki…”*

“Şol **yabanlarda** ve **ṭaġlarda** olanlar gibi…” (KG: 42a/7) =

*Şu **yabanlarda** ve **dağlarda** olanlar gibi…*

“Bunuŋ içinde maʿnı oldur kim hīç **ṭāʿatlarda** öŋdülsüz yoḳ, meğer ol orucdur.” (KG: 54b/3) =

*Bunun içindeki mana o dur ki hiç **ibadetlerde** ödülsüz olan yoktur. O ödülde oruçtur.*

“Ḳamu **ḳavüllerde** ve Ebū Yūsuf ḳavlinde Zımmīlere keffāret ṣadaḳasın virmek revā olmaz.” (KG: 95b/14) =

*Tüm **görüşlerde** ve Ebu Yusuf’un sözünde zımmilere(Hrıstiyan ve Yahudi) kefaret sadakası vermek uygun olmaz.*

“Keffāreti başından duta **ḳamularda**…” (KG: 96a/12) =

***Kamularda (bütün)** kefareti başından tutsun…*

“Yaʿnī **ḳabirlerde** olan meyyitler ḳabirlerinden çıḳarulduġında…” (KA: 11b/5) =

***Kabirlerde** olan ölüler kabirlerinden çıkarıldığı zaman…*

“Ėy yigit ḥālüŋ aḥvālüŋ nedür niçün bu ḥālde yürürsin **ṣoḳaklarda** gezersin.” (KA: 61a/1) =

*Ey yiğit halin ahvalin nedir? Niçin bu halde yürürsün? **Sokaklarda** gezersin?*

“…Aylarda yüz biŋ rekeʿat namāz ḳılmışça ṣevābı vardur ve her kim ramazanda bir yetime yāḫūẕ bir faḳīre gėyüre Ḥak Taʿālā ol kişiye yėdi yüz biŋ ḫilʿat gėyüre.” (KA: 85a/15-1) =

*… **Aylarda** yüz bin rekât namaz kılmışçasına sevabı vardır. Her kim ramazanda bir yetime yahut bir fakire giydirse Hak Teâla o kişiye yedi yüz bin kıyafet giydirir.*

“Evinüŋ her ṭarafına ḳırık eve degin nafaḳaların ve kisvelerin vėrürdi ve **bayramlarda** ḳurbān gönderirdi.” (KA: 157a/13-14) =

*Evinin her tarafına kırk eve yetecek nafakalar ve kıyafetler verirdi ve **bayramlarda** kurban gönderirdi.*

2.3.5.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Köşk **öŋünde** meydānnı bezediler, ḥarīr zībā döşekler döşediler.” (KY: B29v12-292) =

*Köşk **önünde** meydanı süslediler; ipek süslü döşekler döşediler.*

“Ḫazīne-dār aydur ben varur idim, Yūsufuŋ **ḳatında** durur idim.” (KY: B32r14-302)=

*Hazinedar söyler: “Ben varırdım; Yusuf’un **huzurunda** dururdum.*”

“Hemān-dem Firdevs içre ḥūrlar kėzer, a**yaġında** mercān ḫalḫāl ḳoşar ėmdi.” (KY: B36r12-317) =

*Herzaman Cennet içinde huriler gezer; şimdi **ayağında** mercan halhal koşar.*

“Mü’min **göŋlinde** berkinmiş olur.” (BH: B7b/2) =

*Mümin **gönlünde** sağlamlaşmış olur.*

“Göŋlüŋüzde tevḥīd birle īmān var; **Dilüŋüzde** benüm sözüm birle Ḳur‘ān var.” (BH: B58a/14) =

***Gönlünüzde** tevhit ile iman var, **dilinizde** benim sözüm ile Kuran var.*

“Ol ‘İzzeti **ḫażretinde** mülki **memleketinde** ḫażret-i Muḥammedi Muṣṭafā’dan ʿazīzraḳ kimse yokdurur.” (BH: B163a/14) =

*O izzeti **hazretinde** mülkü **memleketinde** Hazreti Muhammed Mustafa’dan (s.a.v.) aziz kimse yoktur.*

“Göŋlümde senden ayruḳ sıġınmadum.” (BH: B212b-251b/1) =

***Gönlümde** senden gayrı sığınmadım.*

“Geldüm, imdi sizüŋ **araŋuzda** Muḥammed’e kim durur, baŋa eydivėrüŋ kim (BH: B217b-258b/4) =

*Artık sizin **aranıza** geldim, bana söyleyiveren ki Muhammed’e (s.a.v.) kimdir.*

“Bizüm **mezhebümüzde** ve Şafiʿī **ḳıyında…”** (KG: 29b/9) =

*Bizim **mezhebimizde** ve Şafi **kıyında (mezhebinde)**…*

“Namāz borcı **boynında** ḳalur.”(KG: 44b/9) =

*Namaz borcu **boynunda** kalır.*

“Kim **ḳatuŋuzda** müşk ve ʿanber ḳoḳusıdur ve oruç dutmaḳ vaḳtlerde öküş fazlı var.” (KG: 54b/10) =

***Katınızda** oruç tutmak müşk ve anber kokusudur. Çok fazileti var.*

“Eger bir gişi ölüm **ḫastalıġında** vaḳf itse mālınūŋ üçde biri revā olur.” (KG: 117b/1)=

*Eğer bir kişi ölüm **hastalığında** malının üçte birini vakf etse uygun olur.*

“Andan ṣoŋra ölse, eger ol gişinüŋ malı **sağlığında**…(KG: 139a/1) =

*Ondan sonra ölse, eğer o kişinin malı **sağlığında…***

“Ebū Yūsuf’uŋ bir **rivāyetinde** biş biŋ aḳcadan artuḳ ve eksük ḳılmayalar.” (KG: 149b/5) =

*Ebu Yusuf’un bir **rivayetinde** beş bin akçeden fazla ve eksik yapmayalar.*

“Her kim ki ayıtsa benüm **naẓarumda** şehvet yoḳdur ben ḥüsnü ṣūretine baḳaram demek ḫaṭādur.” (KA: 56a/2) =

*Her kim ki söylese benim **nazarımda** şehvet yoktur, ben güzel suretine bakarım demek hatadır.*

“Ḥaḳ Taʿālā **kelāmında** Yūsuf Peyġamberden Muḥammede ḫaber vėrür aydur.” (KA: 57a/5) =

*Hak Teâla **kelamında** Yusuf Peygamberden Muhammed’e (s.a.v.) haber verir, söyler.*

“Yüz yigirmi dörüt biŋ peyġamberler **öŋünde** ve nice biŋ evliyalar **öŋünde** ve bī-ḥisāb melā’ikler **ḥużurunda** otdan ḳamçılar yüz ḳamçı uralar.” (KA: 59a/14) =

*Yüz yirmi dört bin peygamber **önünde** ve nice bin evliyalar **önünde** hesapsız melekler **huzurunda** ateşten kamçılar yapıp yüz kamçı vuralar.*

“Bir gün deniz **kenarında** gezerken bir ḳarınca gördi **aġzında** bir yeşil yapraḳ dutup geder.” (KA: 121a/4) =

*Bir gün deniz **kenarında** gezerken **ağzında** yeşil bir yaprak tutup giden bir karınca gördü.*

“Benim ėki aḳçam vardur sizüŋ **ḳatuŋuzda** dünyā ise benüm **ḳatumda** dünya degüldür.” (KA: 123b/15) =

*Benim iki akçem vardır sizin **katınızda** dünya ise benim **katımda** dünya değildir.*

2.3.5.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Ṣa‘bān ayı doġdı bilgil ėy eyü bende; hürmet ėtgil ger var-ısa ‘aḳıl **sende.”** (BH: B42a-46a/6) =

*Şaban ayı doğdu bil ey kul eğer **sende** akıl varsa hürmet et.*

“Ėy anlar kim **sizde** ‘aḳl birle cān var.” (BH: B58a/13) =

*Ey onlar ki **sizde** akıl ile can vardır.*

“Tevḥidden, **bunda** hīç ḫilāf yoḳdur musulmānlar arasında.” (KG: 3b/ 10) =

*Tevhitten, **bunda** müslümanlar arasında hiç ayrılık yoktur.*

2.3.6. Ayrılma Durumu

Ayrılma durumu, isimleri, uzaklaşma, ayrılma, kopuş ifadeleriyle fiile bağlayan ektir. Ayrılma durumu yanında karşılaştırma, sebep ve tarz özellikleri ön plana çıkmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde “+dAn” şekli yaygın ve kurallı olmakla birlikte karışık lehçeli eserlerde Doğu Türkçesinin kalıntıları olan “+dIn” biçimine de rastlanır. Ayrılma durum ekinin “+dIn” şekli de yaygın olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz karışık lehçeli eserlerde ek ünsüz uyumuna aykırı kullanılmıştır.

Ayrılma durum eki, genellikle yer tamlayıcısı oluşturarak veya zarf görevi yüklenerek adı fiile bağlayan bir ektir. Ancak, bazen de adı ada bağlar veya kendinden sonraki ad ya da ad soylu sözlerle çıkma grupları oluşturabilir.

Bir oluş ve kılışın çıkış noktasını, hareketinn nereden başladığını bildirir.

Eklendiği adı fiile “-den dolayı, -dığı için”ifadesi ve sebep sonuç ilişkisi ile bağlar.

Zaman gösteren adlarda oluş ve kılışın zamanını bildirir.

Eklendiği adı, fiile bir nesnenin hangi hangi maddeden yapıldığını veya oluştuğunu gösterme ilişkisi ile bağlar.

Eklendiği adı, başka bir ad veya fiile bir bütünün parçasını gösterme veya o bütünden gelme ilişkisi ile bağlar.

Yer ve yön bildiren sözlerde tamlanan ögesi olarak fiildeki oluş ve kılışın yer ve yönünü gösterir.

Ayrılma durumu eki almış bir ad, başka bir ad veya ad soylu kelime ile çıkma grubu oluşturabilir.

Eklendiği adla daha sonra gelen sıfat arasında karşılaştırma ilşikisi kurar.

Ayrılma Durumu Şekilleri

2.3.6.1. +dAn

Taradığımız eserlerde yaygın olarak kullanılan ayrılma durum eki "+dAn" ekidir.

2.3.6.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.6.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Ādemīden körmedim sen ṣıfatlu, ayt baŋa sen kim sen dėp sorar ėmdi." (KY: B31r9-297) =

İnsanoğlundan *senin gibisini görmedim; söyle şimdi bana sen kimsin deyip sorar.*

"Bu on ḳardaş **secdeden** baş ḳaldurdı, cümlesi közin açdı ʿaḳlın dėrdi." (KY: B58r13-404) =

Bu on kardeş ***secdeden*** *başını kaldırdı; Tamamı gözünü açtı. Aklını topladı.*

"Uçmaḥ içindedür anın cānı, **dünyādan** intiḳāl ḳıldı ėmdi." (KY: B59r6-407) =

Cennet içindedir onun ruhu, şimdi ***dünyadan*** *intikal etti.*

"Yūsuf aydur yā ʿazīz ne ṣorar sen, ḳanġı **ilden** kelürsen ḳança varur sen." (KY: B60v15-414) =

Yusuf söyler: "Ey aziz ne sorarsın sen, hangi ***ilden*** *gelirsin nereye varırsın."*

"Aġlar aydur **kenʿāndan** kelür idim, mışır şāhı ḫıdmetine varur idim." (KY: B61r1-415) =

*Ağlar, söyler: "****Kenan'dan*** *gelirdim; Mısır şahının hizmetine varırdım."*

"Anı kiydi ḳurtuldı yalıŋlıḳdan, ol köŋlegi ʿaṭāyıdı ol **ḫālıḳdan."** (KY: B72r9-460)=

Onu giydi çıplaklıktan kurtuldu, o gömlek ***Hâlıktan*** *hediye idi."*

"Yusuf aydur reyyān beni ağırladı, **zindāndan** çıḳardı mülket vėrdi." (KY: B74v10-470) =

“Zindān ‘aẕābından ne ḥikmet durur kim **zindāndan** çıḳduġına şükür ḳıldı ve **ḳuyudan** çıkduġına.” (BH: B185a-216b/4) =

Zindan azabından ne hikmet vardır ki ***zindandan*** *çıktığına ve* ***kuyudan*** *çıktığına.*

şüküretti.

“Bunlara **zamāndan**, **zekātden**, **orucdan**, ṣormak kim anuŋ içinde taḳṣīrlıḳ ḳılmışlar durur.” (BH: B186-217a/14-15) =

Bunlara ***zamandan, zekâttan, oruçtan*** *sormak ki onun içinde eksiklik kılmışlardır.*

“Ol mirāṡ kim mü’minler kim **mevlīden ‘uḳbādan** buldılar.” (BH: B190b-223a/8)=

O mirası ki müminlerden ki ***mevladan ukbadan*** *buldular.*

“Ḳāf’dan Ḳāf’a **maşrıḳdan** maġribe degin, **‘Ulvī’den** Süreyya’ya degin, evvelden āḫire değin niçe ḥalḳlar cānı kim varısa…” (BH: B250a-269b/9) =

Kaf’tan *Kaf’a* ***maşrıktan*** *mağribe değin,* ***Ulvi’den*** *Sürayya’ya değin,* ***evvelden*** *ahire değin nice halklar canı kim varsa…*

“Ve ṭahāret iki dürlüdür: Birisi **ḥadeṡden** ve birisi **cenābetden** arınmakdur.” (KG: 4a/3) =

Ve temizlik iki türlüdür. Birisi ***hadesten*** *ve birisi* ***cenabetten*** *temizlenmektir.*

“Abdest biş **nesneden** sınur: **sidükden**, dübür yolından **ġayıẓdan** ve **ḳusmaḳdan** ve **ḳandan** ve bişinci namāz içinde ḳaḥkaha idüp **gülmekden**.” (KG: 9b/2) =

Abdest beş ***nesneden*** *kırılır:* ***idrardan***, ***hayzdan***, ***kusmaktan***, ***kandan*** *ve kahkahayla* ***gülmekten.”***

“Barmaḳların ḳıbledin yaŋa duta nitekim ḫaberdür **Peyġamber’den** böyle ḳılurdı.” (KG: 15a/12) =

Parmakların kıbleden yana tutmalı. Nitekim ***peygamberden*** *böyle haber geldi.*

“Kim ol yirden çıḳar olsa aşlık arpa, ṭaru **yaşdan-kurudan**, **azdan-çoḳdan** görmiş olıcak.” (KG: 63b/5) =

Kim o yerden çıksa aşlık, arpa, darı, ***yaştan-kurudan, azdan-çoktan*** *görmüş olacak.*

“Ölü issi evine gelicek **duʿādan** ve **sadaḳadan** ve **ḫayrdan** ölüyü aŋmaḳ gerekir. (KG: 166b/2) =

*Ölü sahibinin evine gelecekler **duadan, sadakadan, hayırdan** ölüyü anmak gerekir.*

Müzdelifeden Mināya gederler ol mevżiʿde (KA: 11a/9) =

*O mevzide **Müzdelife'den** Mina'ya giderler.*

"Ve aŋa dünyāda bir nesne beŋzemezdür ve **oġuldan** ve **ḳızdan** münezzehdür." (KA: 14a/4) =

*Ve ona dünyada hiçbir nesne benzemez ve o **oğuldan** ve **kızdan** uzaktır.*

"Resūl ʿa.m. aydur her kim ki namāzı bir endīşesüz aru niyyetle ḳılsa ol namāz bir **nurdan** ṣūret olup aŋa ḳıyamete değin duʿā ėder." (KA: 15a/4) =

*Resul (a.s) söyledi: "Kim ki namazı saf bir niyetle kılsa o namaz **nurdan** bir suret olup ona kıyamete kadar dua eder."*

"Anuŋ ṡevābını sen söyle dėdi Ebū Bekir ayıtdı **Mekkeden** Medīneye degin varınca develer olsa yükleri altun olsa cümlesin Allāh içün ṣadaḳ ėtseŋ Allāhu Ekber ṡevābı artuḳdur dėdi." (KA: 16b/ 10) =

*Onun sevabını sen söyle dedi Ebu Bekir söyledi: "**Mekke'den** Medine'ye varıncaya değin altın yüklü develeri olsa onları da Allah için sadaka versen Allah büyük sevabı çoktur." dedi.*

"Ol **sebebden** üzerümüze laʿnetler yağardı daḫı berekātlar eksülürdi." (KA: 22b/4)=

*O **sebepten** üzerimize lanetler yağar, bereketler eksilirdi.*

"Âdem **peyġāmberden** berü ben anı laʿnet ėdüp **dergāhdan** sürdügüm sizden ötürü idi." (KA: 31b/15) =

*Âdem **Peygamberden** beri ben onu lanetleyip **dergâhtan** sürdüğüm sizden ötürü idi.*

"Ādem peygamber cennetde bir loḳma ḥarām yėdügi-çün **cennetden** sürildi bunca belālar ile gėçdi āḫir yėne ol **ḥarāmdan** bir ṭamla şehvet ḥāṣıl oldı." (KA: 37b/10-11-12) =

*Âdem Peygamber cennetde bir lokma haram yediği için **cennetten** sürüldü. Ahir yine bunca belalarla geçti. O **haramdan** yine bir damla şehvet hâsıl oldu.*

"Oldur kim canavara oḳ atsa veyā **kāfırdan** yaŋa oḳ atsa…(KG: 147a/7) =

*Odur ki kim canavara ok atsa veya **kâfirden** yana ok atsa…"*

2.3.6.1.1.2. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ḳıṣṣalardan ḥikmetlerden körklüregi uṣanmadan diŋlemeġa...” (KY: B3r15-190)=

Kıssalardan, hikmetlerden *güzel sözlerden usanmadan dinlemeye…*

“Ḫālıḳ saŋa rāḥatlik rāst vėrdi taḥḳīḳ, **şiddetlerden** rāḥatlik rāst vėrdi taḥḳīḳ.” (KY: B48r12-364) =

*Hâlık sana gerçekten rahatlık verdi; hakikaten **şiddetlerden** rahatlık verdi.*

“Güristanlara köp zarı ḳıldum**, darlardan** darlara çoḳ yügürdüm.” (KY: B65r3-431)=

*Güristanlara çok ağladım, **ordan** oraya çok koştum.*

“Yaʿḳūb sawçı **sizlerden** ḥasret kördi, eliŋizden bāṭıl ʿamel çıḳar ėmdi.” (KY: B66v8-438) =

*Yakup Peygamber **sizlerden** hasret gördü, şimdi elinizden batıl amel yanlış iş çıkar.*

“Yetīmlerüŋ başın ṣıġarlar, **göŋüllerden** ḥasedi çıḳarurlar ve **māllarından** zekât vėrürler.” (BH: B23a-26a/5) =

*Yetimlerin başını okşarlar **gönüllerden** hasedi çıkarırlar ve **mallarından** zekât verirler.*

“Nesnelerden ne gördüŋ, bize eydivėrgil, eyitdi, yā Resūlu’l-lahi…” (BH: B31a-34b/6) =

Nesnelerden *ne gördün, bize söyleyiver, söyledi: “Ey Resulullah…”*

“Ol ḳuluŋ yetmiş biŋ dürlü yazuġını ol **yazuḳlardan** kim kendü-y-ile Taŋrı ortasındadur.” (BH: B34b-38a/4) =

*O kulun yetmiş bin türlü günahını o **günahlardan** kim kendiyle Tanrı arasındadır.*

“Yine **kitāblardan** dört kitāb üründüledi.” (BH: B38b-41b/6) =

*Yine **kitaplardan** dört kitap söyledi.*

“Her dürlü **yemişlerden çiçeklerden** yıyı getürür.” (BH: B109b-118b/14) =

*Her türlü **yemişlerden çiçeklerden** yığıp getirir.*

“Mes’elelerden görmişüz ola ol gişileri.” (KG: 1b/11) =

*O kişileri **meselelerden** görmüşüz.*

“Ve **imāmlardan** birisi eyitdi kim şekke düşdüm ki…” (KG: 17a/7) =

*Ve **imamlardan** birisi söyledi: “Kim şekke düştü ki…”*

“Benüm ḳullarımı ıraḳ **yirlerden** ve uzaḳ **yollardan** geldiler başları tüyi uzayup yüzlerini gözlerini örtüp…” (KG: 64b/5) =

*Benim kullarım uzak **yerlerden** ve uzak **yollardan** geldiler. Başlarındaki tüyleri uzayıp yüzlerini, gözlerini örtüp…*

“Ḳamu **sözlerden** üc ṭalāḳ niyyet ḳılmış olsa üc ṭalāḳ olur.” (KG: 87b/5) =

*Bütün **sözlerden** üç talak niyet kılmış olsa üç talak olur.*

“Evinde ṭuranlara virse, ol evinde **ṭuranlardan** hīç nesnesin ṣakınmaz olsa.” (KG: 108a/9) =

*Evinde duranlara verse, o evinde **duranlardan** hiçbir şeyini sakınmaz olsa.*

“Ėy ṣāliḥ ḳul Ḥaḳ Subḥānehu ve Taʿālā senden ḫoşnūddur şimden ġerü cemīʿi **zaḫmetlerden** ḳurtulduŋ**.”** (KA: 18a/5) =

*Ey salih kul Hak subhanehu teâla senden hoşnuttur. Şimdiden itibaren **zahmetlerden** kurtuldun.*

“Öŋünde bir levīḥ turur aŋa baḳar başı yėdi ḳat **göklerden** yuḳaru çıḳmış ėki ayaḳları yedi ḳat **yerlerden** aşaġa ėnmiş bir ėli maşrıḳda bir ėli maġribde hemān-dem bunı gördüm.” (KA: 22b/15-1) =

*Önünde bir levha durur ona bakar. Başı yedi kat **göklerden** yukarı çıkmış, iki ayakları **yerlerden** aşağı inmiş bir eli batıda, bir eli doğuda bunu o anda gördüm.*

“Her cins **ḥayvānlardan** ve cānıvarlar ve **ḳullardan** birer çifti gemeye ḳoy dėdi.” (KA: 105a/7) =

*“Her cins **hayvanlardan**, canlılar ve **kullardan** birer çifti gemiye koy.” dedi.*

“Ve eger heb anı derseŋüz söz uzanur ve hem ḳalan **fāidelerden** ḳaluruz.” (KA: 136a/1) =

*Eğer hep onu söylerseniz söz uzar ve kalan **faydalardan** mahrum kalırız.*

“Yā Mūsā Muḥammed ümmeti cümle **ümmetlerden** sevgülüdür.” (KA: 149a/13) =

*Ey Mūsā Muhammed ümmeti bütün **ümmetlerden** sevgilidir.*

2.3.6.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Yūsufı ḳurt yedi dėp işiddürelüm, **atamızdan** artuḳ zārı ḳılalum ėmdi.” (KY: B6v1-200) =

*Yusuf’u kurt yedi deyip işittirelim, şimdi **atamızdan** fazla ağlayıp sızlayalım..*

“Pādişāh anı biliŋ, müdām anıŋ **emrinden** çıḳmaŋ ėmdi.” (KY: B21r14-256) =

*Padişah onu bilin; şimdi hiçbir zaman onun **emrinden** çıkmayın.*

“Maṣlaḥat eyledür suwġa kirseŋ, **boyuŋdan** tozan tofraḳ kitsün ėmdi.” (KY: B24r6-267) =

*Maslahat budur ki suya girsen, şimdi **üzerinden** toz toprak gitsin.*

“Benüm ʿışḳım **ḫāṭırıŋdan** salumadıŋ, benden ayru kimselere baḳmaŋ ėmdi.” (KY: B27r9-282) =

*Benim aşkım **yüzünden** solmadın, şimdi benden başka kimselere bakma.*

“‘İlimden ve **ḥikmetinden** buŋa bildürdi.” (BH: B2a/2) =

*İlimden ve **hikmetinden** buna bildirdi.*

“**Dīninden**, şekker **dilinden**, incü **dişinden,** ḫaber vėrür kim ‘ilm üç dürlüdür.” (BH: B4b/10) =

***Dininden**, şeker **dilinden**, inci **dişinden**, haber verir ki ilim üç türlüdür.*

“Sizüŋ **nefsüŋüzden** peygambere eyitdi mü’minlere eyitdi.” (BH: B79b/11) =

*Sizin **nefsinizden** peygambere söyledi. Müminlere söyledi.*

“Anam daḫı bir ayruḳ er aldı, **atamdan** ḳalan mālı düketdi, yėdi.” (BH: B103a/9) =

*Anam dahi bir ayrı er aldı, **atamdan** kalan malı tüketti, yedi.*

“Dīvānına yazalar ve iki biŋ yazuḳ anuŋ **dīvānından** yuyalar.” (BH: B105b/9) =

*Divanına yazalar ve iki bin günah onun **divanından** sileler.*

“Eger cünüb ya ḥayż ʿavrat **suyundan** ve **ḳabından** su içse ol su murdār olmaz.” (KG: 5b/10) =

*Eğer cünüp veya hayz kadın **suyundan** ve **kabından** su içse o su murdar olmaz.*

“Ve ḳanḳı ḳaravaş kim **çelebisinden** oğlan ṭoġursa, andan çelebisi ölse ya āzād ḳılsa aŋa üç ḫayż vācıb olur.” (KG: 84b/13) =

*Ve hangi cariye **efendisinden** oğlan doğursa, ondan sonra efendisi ölse ya azad etse ona üç hayız geçirmek vacip olur.*

“‘ʿAvratuŋ ʿiddeti geçmedin bu er ölse ol ʿavrat **erinden** mīrāṡ yimez.” (KG: 88a/10)=

*Kadının iddeti geçmeden bu er ölse, o kadın **erinden** miras yemez.*

“Eyitse benüm **ölümümden** ṣoŋra sen āzādsın dise ol ḳul müdebber olur.” (KG: 93a/5) =

*Söylese: “Benim **ölümümden** sonra sen serbestsin dese.” O kul müdebber (azat olması efendisinin ölümüne bağlı köle) olur.*

“Ben kābinüm **erümden** aldum dise dürüst olmaz.” (KG: 139a/7) =

*Ben hediyemi **erimden** aldım dese doğru olmaz.*

“Dünyā **zaḫmetinden** ve daḫı nefs-ile şeytan **fitnesinden** ve yavuz ḳonşular **şerrinden** ve münāfıḳlar **ḳahrından** dėr.**”** (KA: 18a/2-3) =

*Dünya **zahmetinden**, nefis ile şeytanın **fitnesinden** ve yavuz komşuların **şerrinden** ve münafıklar **kahrından** der.*

“Senüŋ **şerrüŋden** ḳurtulmaduḳ dėye benüm Teŋrüm yėrleri ve gökleri yaradan Allāhdur.” (KA: 19a/1) =

*Senin **şerrinden** kurtulmadık benim tanrım yerleri ve gökleri yaratan Allahdır der.*

“Dörüt ayaḳlu eşekler ve ṣıġırlar gibi yėmege içmeġe ṭaldılar benüm ʿ**ibādetimden** yüz dönderdiler.” (KA: 34a/3) =

*Dört ayaklı eşekler ve sığırlar gibi yemeye içmeye daldılar. Benim **ibadetimden** yüz çevirdiler.*

2.3.6.1.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Ey dirīġa atam yaʿḳūb ḳaldı maḥrūm, **bundan** ṣoŋra beni ḳandan körer ėmdi (KY: B8r11-205) =

*Ey esirgeyen, atam Yakup mahrum kaldı; artık **bundan** sonra beni nereden görür.*

“Andan **mundan** hīç nesne bulumaduḳ, cümlesin ol kurt yemiş derler şimdi.” (KY: B12v11-*222)* =

*Ondan **bundan** hiçbir şey bulamaduḳ, şimdi tamamını kurt yemiş derler.*

“Benden aŋa artuḳ ḥürāmet ḳılġıl, bu bizüm oġlanumız olsun ėmdi.” (KY: B32v11-303) =

***“Benden** ona artık hürmet kıl, bu bizim çocuğumuz olsun.” dedi.*

“Yā firiştelerüm dileŋ **benden** ne dilerseŋüz ḳabūl ḳılayım.” (BH: B14-16b/2) =

*Ey meleklerim dileyin **benden** ne dilerseniz kabul edeyim.*

“Bir ġarīb söz daḫı **benden** ėşitgil, eyle oḳudum kitāb içinde, ḳaçan receb ayı gelse görüp mü’minüŋ göŋlü gülse, oruç tutup ṭāʿat ḳılsa…” (BH: B32b-36a/7) =

*Bir garip söz dahi **benden** işit, öyle kitap okudum ki içinde ne vakit recep ayı gelse görüp müminin gönlü gülse, oruç tutup, ibadet etse…”*

“Senden artuḳ çāre yoḳdur ve hiç kimsenüŋ **senden** artuḳ ḳudreti yoḳdur.” (BH: B42a-46a/1) =

***Senden** başka çare yoktur ve hiç kimsenin **senden** başka kudreti yoktur.*

“Benden ayırduġuŋ yoḳ-udı, imdi babaŋ seni **benden** ayırısar.” (BH: B134b-123a/8)=

***Benden** ayırdığın yoktu, şimdi baban seni **benden** ayıracak.*

“Aŋa beŋdeş yoḳ, oġlı, ḳızı yoḳ ve **kimseden** doğmadı.” (KG: 2b/9) =

*Ona benzer yok, oğlu kızı yok ve **kimseden** de doğmadı.*

“Şunlara kim kitāb inmemişdür **anlardan** ʿavrat alman.” (KG: 71a/2) =

*Şunlara kitap inmemiştir. **Onlardan** kadın almayın.*

“Ya sen ayrusın veyā sen **benden** uzaklaştın ve ben daḫı **senden** uzaklaştım.” (KG: 86a/3) =

*Ya sen ayrısın veya sen **benden** uzaklaştın; ben dahi **senden** uzaklaştım.*

“Gişi **bizden** degül didi ve daḫı Peyġamber -ʿaleyhi’s-selām- eyitdi.” (KG: 169a/9)=

*“Kişi **bizden** değil” dedi ve dahi Peygamber (s.a.v.) söyledi:*

“Emīr eyledi bir ay gėçdi **anlardan** ḫaber gelmedi.” (KA: 10b/12-13) =

Emretti. Bir ay geçti. ***Onlardan*** *haber gelmedi.*

“Ḥaḳ Subḥānehu ve Taʿālā **senden** ḫoşnūddur şimden gėrü cemīʿi zaḥmetlerden ḳurtulduŋ.”(KA: 18a/5) =

Hak teala ***senden*** *hoşnuttur. Şimdiden sonra tüm zahmetlerden kurtuldun.*

“Âdem Peyġāmberden berü ben anı laʿnet ėdüp dergāhdan sürdügüm **sizden** ötürü idi. (KA: 31b/15) =

Âdem Peygamberden beri ona lanet edip dergâhtan sürdüğüm ***sizden*** *dolayı idi.*

“Siz benüm envāʿ-ı dürlü iḥsānumı ve ḫayrumı ḳoyup **benden** ġayrıya meşġul olursız.” (KA: 32a/6) =

Siz benim çeşitli iyiliklerimi hayrımı koyup ***benden*** *başkasıyla meşgul olursunuz.*

2.3.6.2. +dIn

Eski Anadolu Türkçesinde “+dAn” şekli yaygın olmakla birlikte incelediğimiz eserlerde Eski Türkçenin kalıntıları olan “+dIn” biçimine de rastlanır. Ayrılma durum ekinin “+dIn” şekli Doğu Türkçesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Çalışmada incelenen eserlerde de örnekleri bulunmaktadır.

2.3.6.2.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.6.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

“Melik bunı işitüp özi köyer**, Yūsufdın** artuḳraḳ özi yıġlar.” (KY: B17v9-242) =

Melik bunu işitip içi yanar; ***Yusuf'tan*** *daha çok ağlar.*

“Yūsufı körmege ḥīle ḳıldı, ol **sebebdin** yūsufı körer ėmdi.” (KY: B25r17-275) =

Yusuf'u görmek için hile yaptı; şimdi o ***sebepten*** *Yusuf'ı görür.*

“Ḳatarlaşu ikisi eve kirdi, **sewünmekdin** olʿavratıŋ uşşı kitdi.” (KY: B73r13-465)=

Arka arkaya ikisi eve girdi; o kadının ***sevinçten*** *aklı gitti.*

“Barmaḳların **ḳıbledin** yaŋa duta nitekim ḫaberdür Peyġamber'den böyle ḳılurdı.” (KG: 15a/12) =

Parmaklarını ***kıbleden*** *yana tutmalı. Nitekim peygamber de böyle yapardı.*

“Ehl-i Ḳaba namāz ḳılurlar ıdı **Beyte’l-Makdis’din** yaŋa ferman geldi.” (KG: 28a/1)=

*Ehli kab namaz kılırlar idi. **Beytü’l-Makdis’ten** yana dönmeleri için fermân geldi.*

“ʿAvrat saçını iki bölük ḳılup iki **yaŋadın** göksine bıraġalar.” (KG: 36b/15) =

*Kadınlar saçını iki bölük yapıp iki **yandan** göğsüne bıraksınlar.*

“Er cenazesin **İmāmdın** yaŋa ḳoyalar ve murāhıḳ oġlan cenāzesin anuŋ ardında ḳoyalar.” (KG: 40a/4) =

*Erkek cenazesini **imamdan** yana koysunlar ve oğlan cenazesini onun ardında koysunlar.*

2.3.6.2.1.2. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Ayaġındın yaŋa götüreler ve ölünüŋ yöŋin kıbleye ḳarşu ḳoyalar.” (KG: 36a/13) =

***Ayağından** taraf götüreler ve ölünün yönünü kıbleye karşı koyalar.*

“Yine ölülerüŋ **ardındın** yaŋa geçüp daḥi duʿā dileye bu ölüler içün ve ḳamu musulmānlar içün.” (KG: 167a/14) =

*Yine ölülerin **ardından** yana geçip dua edeler, bu ölüler için ve bütün Müslümanlar için.*

2.3.6.2.1.3. Çokluk Eki Almış İsimlerde

“Ẓālimlerdin ḳurtulmaġa ne ḳılayın, ḫudāvende faẓlıŋ birle ḳurtar ėmdi.” (KY: B20r5-251) **=**

***Zalimlerden** kurtulmak için ne yapayım; şimdi efendim fazlın ile kurtar.*

2.3.6.2.1.4. Zamirlerde Kullanılışı

“Anlar aydur bu sözi bizge aymaġıl, ayā yūsuf **bizdin** raḥīm umanmaġıl.” (KY: K9v7-213) =

*Onlar söyler bu sözü bize söyleme; ey Yusuf **bizden** merhamet umma.*

2.3.7. Araç-Birliktelik Durumu

“+(I)n” Eski Türkçede asıl birliktelik ekiydi. Ünsüzle biten sözcüklerde araya yardımcı ünlü alır. Daha sonra Uygur döneminde kalıplaşma sonucu birle “<bir+le” biçimi de ortaya çıktı. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ile edatından gelişen “+la/+le” biçimi

kullanılmaya başlandı Ancak o dönemden başlayarak yerini ile edatının ekleşmiş şekline aşamalı olarak bırakmıştır. Ekin eski şekli olan "+(I)n" da "+la/+le" şekliyle birlikte kullanılmaya devam etmiştir.

Bu ek Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış olarak, daha çok, zaman bildiren belirli kelimelerde yaşamaktadır. Zaman belirten kelimelerde ekin fonsiyonu belirsizdir.

"ansız+ın, yaz+ın, kış+ın, ilk+in, gündüz+ün"

Araç-Birliktelik Durumu Şekilleri

2.3.7.1. +lA

İle edatının ekleşmesi yoluyla ortaya çıkmış bir durum ekidir. İsmi yükleme bağlarken hareketin, ne ile, kiminle, nasıl, ne zaman yapıldığını bildiren ektir. Bu bakımdan zarf görevi üstlenen bir ektir.

Her zaman ismi fiile bağlar. Edatın ekleşme süreci, Eski Türkçe döneminde kullanılmaya başlamıştır. Bu Araç-birliktelik vasıta eki Oğuz Türkçesinin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

2.3.7.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.7.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Yarlı yaʿḳūb ol ḳurdı kördi ise, **ḫasretle** aŋa ḳarşu vardı ise." (KY: B13r10-224) =

Yaralı Yakup o kurdu gördüyse; ***hasretle*** *ona karşı vardı ise.*

"Yūsufla ḫaberleşür söz oḳur, ḥāl ü aḥvālin cümlesin bilür ėmdi." (KY: B14r1-227)=

Yusufla *haberleşir söz söyler; şimdi hâl ve ahvalinin cümlesini bilir.*

"Yusuf aydur yedi yıl uçuzlıḳ ola, elvān elvān **niʿmetle** ʿālem tola." (KY: B49v12-370) =

Yusuf söyler: yedi yıl ucuzluk olacak; âlem çeşit çeşit ***nimetle*** *dolacak.*

"Andan anlar başların ḳaldurdılar, her birisi **yūsufla** yıġlaşdılar." (KY: B72r2-459)=

Ondan sonra onlar başlarını kaldırdılar; herbirisi ***Yusuf'la*** *beraber ağlaştılar.*

"Ol ḳul sevābdan her ḥālde maḥrūm olmaya, anuŋ-çun kim ol kāfer birle çalışmaḳ durur, bu **nefisle** çalışmaḳ durur." (BH: B105b-114b/12) =

O kul sevaptan her halde mahrum olmaya, onun için o kâfir ile çalışmaktır. Bu ***nefisle*** *savaşmaktır.*

"Sen benümle bilesin sen **ḳuluġuŋla** beni böyle seversin ben pāẕişāhlıġum birle seni daḫı artuḳ severem." (BH: B178a-208a/2) =

Sen benimlesin, beni ***köleliğinle*** *böyle seversin, ben padişahlığımla seni daha çok severim.*

"Namāz ḳılsa gerek **dünle** veya **gündüzle** Ebū Ḥanife ḳavlinde…" (KG: 22a/7) =

Ebu Hanife mezhebinde gerek ***gece*** *gerek* ***gündüzle*** *namaz kılsa…*

"Eġer **ḳaravaşıla** bile āzād er ortasında oġlan olsa, oġlan ḥükmi anası gibi olur." (KG: 71b/6) =

Eğer ***cariye ile*** *hür erkek arasında çocuk olsa çocuğun hükmü annesi gibidir.*

"Ḳamçı-y-ıla ya **çomaġ-ıla** ya **ṭaş-ıla** ya **yumruġ-ıla** veyā **depme-y-ile** öldürse…" (KG: 147b/9) =

Kamçıyla*, ya* ***çomakla,*** *ya* ***taşla,*** *ya* ***yumrukla*** *veya* ***tepmeyle*** *öldürse…*

"Her kim ki namāzı bir endīşesüz aru **niyyetle** ḳılsa ol namāz bir nurdan ṣūret olup aŋa ḳıyāmete değin duʿā ėder." (KA: 15a/3-4-5) =

Her kim namazı saf bir ***niyetle*** *kılsa o namaz nurdan bir suret olup ona kıyamete kadar dua eder.*

"Ėy laʿīn gerçi seni **gözümüzle** görmedük ve illā sen azdurduŋ." (KA: 21a/3) =

Ey şeytan gerçi seni ***gözümüzle*** *görmedik muhakkak sen azdırdın.*

"Anı **yėmekle** bir dürlü ʿaẕāb çeker ammā süci **içmekle** küfür söyler." (KA: 43a/ 4)=

Onu ***yemekle*** *bir türlü azap çeker. Ama içki* ***içmekle*** *küfür söyler.*

"Hezār **taʿẓīm-ile** ve **tevāżıʿla** üstādınūŋ ėlin öpdi nice nice duāʿlar ḳıldı." (KA: 57a/1) =

Yüzbin ***tazimle*** *ve* ***tevazuyla*** *üstadının elini öptü. Nice duâ etti.*

"Allāhu Taʿālā **ümmetümle** od içinde ne işler bilem dėdi." (KA: 77b/6) =

"Allahu Teâla ***ümmetimle*** *ateş içinde ne işler. Bileyim dedi.*

2.3.7.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı

"İsrā'īlden Yūsufı dilediler, **bizümle** beyle varsun derler ėmdi (KY: B5v5-196) =

*İsrailoğullarından Yusuf'u istediler; şimdi **bizimle** böyle varsın derler.*

"Yaʿkūb aydur ol eyle olmaz imiş, yūsufum **sizüŋle** varmaz imiş." (KY: B5v16-198)=

*Yakup söyler: "O öyle olmaz imiş; Yusuf'um **sizinle** varmaz imiş."*

"Melik duġar **anuŋla** beyle vardı, düzin çöküp ḫıḍmetine el ḳavşurdı." (KY: B21r3-255) =

*Melik Dugar **onunla** böyle vardı; diz çöküp hizmetine el kavuşturdu.*

"Benümle beyle vaʿde ḳılmış idi, ne maʿnīden vaʿdine ol ḫilāf ḳıldı." (KY: B29r6-290) =

***Benimle** böyle vaadleşmişti; Niçin sözünü tutmadı?*

"Recep ayı ḳandīle beŋzer kim **aŋunla** çırāġı mescide getürürler." (BH: B28a/13-14)=

*Recep ayı kandile benzer ki **onunla** kandili mescide götürürler.*

"Tenüŋüzde üküş yazuḳ birle 'işyān var; **Benümle** sizüŋ araŋuzda ʿahd u peymān var." (BH: B58a/15) =

*Teninizde çok günah ile isyan var, **Benimle** sizin aranızda yemin var.*

"Bu ʿacebdür kim siz **anuŋla** ṣulḥ ėtdüŋüz aŋa dost olduŋuz baŋa düşmāŋ olduŋuz ėmdi." (KA: 32a/2) =

*Bu ne garip bir şeydir siz **onunla** anlaştınız. Şimdi ona dost oldunuz bana düşman oldunuz.*

"Çalabum **bunuŋla** benüm yüzüm aġart." (KA: 40b/7) =

*Tanrım **bununla** benim yüzümü ağart.*

"Ėy yigit gel göŋül vėr **bizümle** yār ol ėki cānipden murād ḥāṣıl ola." (KA: 61a/9-10) =

*Ey yiğit gel gönül ver, **bizimle** sevgili ol. İki yönden murad hâsıl olsun.*

“Bir cemīle ʿavrat oturur anuŋ ḳarşusında maḥbūbe cariyeleri ayaġın durur şol **benümle** gelen ḳarı illerü vardı ayıtdı.” (KA: 64a/8-9) =

*Bir güzel kadın oturur, onun karşısında sevgili cariyeleri ayakta durur. O **benimle** gelen ihtiyar ileri vardı söyledi.*

2.3.7.2. +(I)n

Araç-birliktelik durumunun en eski kullanım şeklidir. İncelenen karışık lehçeli eserlerde araç-birliktelik vasıta ekinin diğer şekilleriyle birlikte kullanıldığı görülmüştür.

2.3.7.2.1. İsimlerde Kullanılışı

2.3.7.2.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

“Velīkin kesek birle ya taş birle **gündüzin** arıtsa revā olur.” (KG: 8b/12) =

Velakin ya sert toprak parçasıyla *ya taşla **gündüz vakti** temizlese uygun olur.*

“Ol su anuŋ olur, velīkin ol suyı ṣatmaḳ ve **yalŋuzın** mülk edinmek revā olmaz.” (KG: 98b/1) =

*O su onun olur, velakin suyu satmak ve **yalnız** mülk edinmek uygun olmaz.*

“Müşkülüŋ oldığı **vaḳtin** èl ḳavşurup ol yüce dergâha ḳarşu ḫuşūʿ-ıla ḫav-ıla turġıl.” (KA: 94a/8) =

Müşkülün olduğu zaman ellerini açıp yüce dergâha karşı huşu ile korkuyla dur.

“Vaḳtin nice èdersin dèdi Mūsā ʿa.m. ayıtdı her ḳaçan kim bir müşkülüm olsa varup Allāh ḥażretine müşkülüm ʿarż èderem ol daḫı lütfundan aydı.” (KA: 93b/14-1) =

***“Vaktin** nasıl geçirirsin dedi.” Musa söyledi: “Ne zaman bir müşkülüm olsa onu arz ederim o dahi bana lütfundan verir.” dedi.*

2.3.7.3. Birle / Bile / Birlen / Bilen Edatı

Eski Anadolu Türkçesinde ile edatından gelişen “+lA” biçimi yaygın araç-birliktelik eki olarak kullanılırken karışık lehçeli eserlerde araç-birliktelik görevinde çoğunlukla birle edatı kullanılmıştır.

“Yā ḥātun sen ṣabr ḳılġıl derler, ṣabr **birle** murād ḥāṣıl olur èmdi.” (KY: B29r9-290)=

*Ey hatun sen sabırlı ol derler; şimdi sabır **ile** muradın hâsıl olur.*

"İdi saŋa ulu mülk rūzī ḳıldı, dükel işi iḥsān **birle** işler ėmdi." (KY: B53v1-384) =

*Yaratıcı sana büyük mülk nasip etti şimdi, bütün işi **ihsanla** yapar.*

"Duʿā **birle** telim ʿāşī raḥmet bulur, mağfirete şayeste olur ėmdi." (KY: B78v13-484)=

*Dua **ile** pek çok asi rahmet bulur; şimdi Allah'ın bağışlamasına layık olur.*

"Varun virdi ḳısmet **birle** ve öldürdi heybet **birle** ve yine diri ḳıla ibret **birle**." (KG: 2b/14) =

*Kısmet**le** varını verdi ve heybet**le** öldürdü ve yine ibret**le** diriltti.*

2.3.8. Eşitlik Durumu

Eski Türkçede "+çA" biçiminde kullanılan eşitlik durumu eki, incelediğimiz karışık lehçeli eserlerde "+CA" şeklindedir. Bu durum, eklendiği ad ile fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilgisi kurma durumudur. Bu ek zamanla bir yapım ekine dönüştüğü için, ad çekiminde kullanılışı hayli sınırlanmıştır.

Korkmaz, bu ekin başlıca işlevlerinin eşitlik, benzerlik, miktar ve büyüklükte eşitlik, göreceli eşitlik ve karşılaştırma olduğunu söyler. (2009, s. 25)

2.3.8.1. +CA

2.3.8.1.1 İsimlerde Kullanılışı

2.3.8.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Ol nikāḥ hemīşe yaraşmaḳlıḳ olur. **Diledügince.**" (KG: 72b/3) =

*O nikâh daima uygun olur, **dilediğince.***

"Eğer anuŋ ḳamu **bahasınca** mālı ḳalsa āzādlıḳ bulmış olur." (KG: 93b/9) =

*Eğer onun bütün **değerince** malı kalsa azatlık bulmuş olur.*

"Bu ża'īf ḳuldan dilediler kim Türk **dilince** bu fenn içinde bir kitāb eyleyem ve **iḳtidārumca** nükte ve naẓāyir söyleyem." (BH: B2a/Y2a-5) =

*Bu zayıf kuldan dilediler. Türk **dilince** bu ilim içinde bir kitap yazayım ve **iktidarımca** nükte ve nazireler söyleyeyim.*

“Maʿnī budur kim buyurdılar, baŋa ḫalḳ birle çalışmaḳ tā lā ilāhe illallah **dinince**, ḳaçan kim bu kelimeyi eyitseler ḳurtıla benden bunlaruŋ cānları daḫı mālları, dėdi.” (BH: B11/12) =

*“Mânâ budur ki buyurdular, bana halkla çalışmak lailaheillah **denince** ne zaman bu kelimeyi söyleseler benden bunların canları malları dahi kurtula.” dedi.*

“Seḥerde yāẕ ḳılur ḳuşlar ol bir Çalab’ı Ṣabāḥın ne yatursın yoḳ mı dilüŋ kuş **dilince**.” (BH: B13a/14b-4) =

*Seherde kuşlar o bir Çalab’ı zikrederler, sabah vakti ne yatarsın kuş **dilince** dilin yok mudur?*

“İnṣāfa gelüp **ḫoşça** derilsenüz idi zīrā ben **neçelerden** arta ḳalmışam.” (KA: 115a/12) =

*İnsafa gelip **hoşça** toplansanız, zirâ ben **nicelerden** arta kalmışım.*

“Ol bayramları gelicek cemʿisi māllu **malınca** yėyicek ve içecek götürlerdi.” (KA: 99b/9) =

O *bayramları gelince, tamamı mallı **malınca** nesi varsa yiyecek ve içecek götürürlerdi.*

“Hemān sāʿat deŋiz içinden bir **yaşlıca** ḳurbaġa geldi aġzın açdı ol karınca anuŋ aġzına girdi.” (KA: 121a/6) =

*O anda deniz içinden bir **yaşlıca** kurbağa geldi, ağzını açtı, o karınca onun ağzına girdi.*

SORU EKİ

Hem isim, hem de fiil işletme eki olan “-mı, -mi” soru ekinin vokali daima düz ünlüdür. Soru işlevi gören “mI” ekinin araştırmacılar tarafından sözcük mü ek mi olduğu ile ilgili farklı görüşler vardır:

> Bazı araştırmacılar mI’yı soru eki olarak kabul ederken bazıları farklı sözcük türleri arasında göstermiştir. Bu görüşleri altı maddede belirtebiliriz: 1. Ek olarak kabul edenler, 2. Edat olarak kabul edenler, 3. Hem ek hem edat olarak kabul edenler, 4. Zarf olarak kabul edenler, 5. Hem zarf hem edat olarakkabul

> edenler, 6. Hem ek hem bağlaç olarak kabul edenler Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te ise "mı, mi" madde başı olarak alınmış ancak hangi türde olduğu belirtilmemiştir. "mI'nın bu kadar farklı türde ele alınması veya tür belirtilmemiş olması konunun incelenmeye değer olduğunu göstermektedir. (Baran, 2017)

Ergin, soru eki ismin soru şeklini yapan işletme eki olduğunu söyler. İsim fiile soru şeklinde bağlanmak için daima sonuna soru eki alır. Soru eki daha çok fiil işletme ekidir. Bu ek edat menşeli olup sonradan ekleşmiştir. Hem isimleri, hem fiilleri işleklik sahasına alan umumi bir işletme eki durumundadır. İşletme ekleri içinde şümulü en geniş olan ektir. Vokal uyumuna bağlı olarak -mı, -mi, -mu, -mü şekline dönüşebileceğini belirtir. Ergin mu edatından gelen soru ekinin Eski Türkçede -mu, -mü şeklinde yalnız yuvarlak vokalli olduğunu ve uyuma bağlı olmadığını Eski Anadolu Türkçesinde ise daima düz vokalli olarak -mı, -mi şeklinde olduğunu söyler. (1998, s. 243)

Korkmaz, soru ekiyle ilgili olarak "Çekimli fiillerde olduğu gibi adlarda da soru mI ekiyle karşılanır. Bu ek bir işletme ekidir. Yalın durumdaki adlara gelebildiği gibi, iyelik ve çekim ekleri almış adlardan sonra da gelebilir ve addan ayrı yazılır. Ekin ad çekim eklerinden sonra da gelebilmiş olması edat kökenli olduğuna işaret sayılmaktadır. Vurgusuz olan soru eki, adlarda öteki işletme eklerinden sonra yer alır. Bu bakımdan kapsamı en geniş olan işletme ekidir." Ayrıca Korkmaz, soru eki mI'nın soru işlevi dışında cümlenin anlamıyla ilgili olarak anlatıma hayıflanma, merak, öfke, şaşkınlık, şüphe, yalanlama, pekiştirme, pişmanlık, olumsuzluk, olasılık gibi ifadeler de kattığını söyler. (2009, s. 329)

İncelediğimiz dört eserde bu ekin örnekleri bulunmaktadır.

Araştırmacıların çoğunluğunun mI'yı ek olarak kabul etmesinden dolayı tezde bu ek işletme eki olarak alındı. İncelenen dört eserde bu ekin hem fiil hem de isim çekim eki örnekleri vardır. Ancak isim çekim örnekleri sayısı azdır.

2.4.1. mI, mU

2.4.1.1. İsimlerde Kullanılışı

2.4.1.1.1. İsim Kök ve Gövdelerinde

"Ol firişteler aŋa eydür, sen **ulu mıduŋ**, yā sen **Çalabı mıduŋ?"** (BH: B17b-15) =

*O melekler ona söyler, sen **ulu muydun**, ya sen **Tanrı mıydın?***

“Resūlu’llahi evvel **Ka’be’yi mi** ziyāret ḳılayım yoḫsa **ata mı**?” (BH: B183a-213b/11) =

*Resulullah evvel **Kabeyi mi** ziyaret edeyim yoksa **ata(yı) mı**?*

“Bu düşüm **dürüst mi** durur, yoḳsa ***şeyṭān* mı** gösterdi yārenler eydür:” (BH: B217b-12) =

*Bu düşüm **doğru mudur**? Yoksa **şeytan mı** gösterdi. Yarenler söyler:*

“Ḳaçan kim çur tenden su inse ṭona dökülse bilmeseler kim ol su **arı mıdur** ya **degül midür?**” (KG: 9a/6) =

*Her ne zaman hasta tenden su inse, elbiseye dökülse, bilmeseler kim o su **temiz midir?** Ya **değil midir?***

“Murdar nesne ṣonı murdar mı yaḫu mismil mi?” (KG: 26a/14) =

*Murdar nesne sonu **pis mi** yahut **temiz mi**?*

2.4.1.1.2. Zamirlerde Kullanılışı

“Yūsufum **sen mi** bu ḥāle düştün ėmdi.” (KY: B19v2-249) =

*Şimdi Yusuf’um **sen mi** bu hâle düştün.*

“**Ben mi** sevgülüyem yoḫsa **Muḥammed mi** dėdi.” (KA: 149a/8) =

***Ben mi** sevgiliyim yoksa **Muhammed mi** dedi.*

“Senüŋ muabbetüŋ üzerine ben ayıtdum Resūlallāh **sen de mi** ḳorḳarsın.” (KA: 36a/12) =

*Senin muhabbetin üzerine ben söyledim: “Resulullah **sen de mi** korkarsın?”*

“Benüm bir ẕerre miḳdārı ḫayrum var anı **saŋa mı** vėreyin yoḫsa **anlara mı** vėreyin dėye daḫı yolınca gede.” (KA: 107/12) =

*Benim zerre miktar hayrım var onu **sana mı** vereyim yoksa **onlara mı** vereyim diyerek yoluna gider.*

2.4.1.1.3. İyelik Eki Almış İsimlerde

“Yā ṣırāṭ **ḳorḳusu mı** var, yā biti oḳumaḳ **ḳorḳusı mı** var, sen ṭaġdan daḫı **mı** ḳuvvetlüsin kim hiç ḳorḳmazsın.” (BH: B248a/14) =

*Ya sırat **korkusu mu** var? Ya amel defteri okumak **korkusu mu** var, sen dağdan **daha mı** kuvvetlisin hiç korkmazsın?*

"**Ümmetim mi** sevgülüdür yoḫsa Muḥammed **ümmeti mi** sevgülüdür." (KA: 149a/12) =

***Ümmetim mi** sevgilidir yoksa Muhammed **ümmeti mi** sevgilidir.*

SONUÇ

Karışık lehçeli eserlerde isim çekim eklerini incelediğimiz bu çalışmada, *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Kıssa-i Yusuf, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede* adlı eserlerdeki isim çekim ekleri taranmıştır. Bu eserlerde geçen isim çekim ekleri tespit edilip bu eklerde görülen farklılıklar incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Karışık lehçeli eserler (*Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Kıssa-i Yûsuf, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede*) hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır.

Kıssa-i Yusuf'u inceleyen araştırmacılar bu eserin "Müşterek Orta-Asya Türkçesinin" en çok karışık lehçeli özelliği gösteren eser olduğunu tespit etmişlerdir. İsim çekim ekleri hususunda yapılan bu tez çalışmasında incelenen eserlerde de bu durum teyit edilmiştir. Bu eserde isim çekim eklerinin Eski Anadolu Türçesinden bu yana görülen farklı şekillerinin tamamının örnekleri mevcuttur. Bu farklılıklar diğer üç metinde *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Kitâb-ı Gunya, Kitâb-ı Ata Dede'de* Kıssa-i Yusuf'a göre daha az görülmektedir.

2. Dil bilgisi kitaplarına baktığımızda, isim çekim (ad işletme) eklerinin sınıflandırması konusunda bir birlik olmadığı ve her kaynakta farklı yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. Araştırmacıların çalışmalarında farklılık gösteren bir diğer konu da durum eklerinin sayısı konusudur. Bizim isim çekim eklerinin işlenişi için baktığımız çalışmalarda bu sayı sekiz ile on üç arasında değişmektedir. Ancak tespitimize göre araştırmacıların çoğu tarafından genel kabul gören durum eki sayısı sekiz veya dokuzdur. Diğer durum eklerinden farklı olarak kimli, kimsiz, sınırlama, sebep gösterme ve karşılaştırma hâli de bazı araştırmacılar tarafından işlenmiştir.

Yalın durum, eksiz olmasına rağmen ismin durum ekleri başlığında araştırmacılar tarafından ilk sırada yerini almıştır. Bu çalışmada da yalın duruma ilk sırada yer verilmiş.

3. Türk dilinde yaygın olarak kullanılan çokluk eki +lAr ekidir. Ancak bazı araştırmacılar tarafından Eski Türkçede (+An, +z) eklerinin de çokluk veya beraberlik ifadesi için kullanıldığı belirtilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından Türk dilinde arkaik bir çokluk (daha ziyade ikizlik) eki olarak kabul edilen ve birkaç kelimede kalıplaşmış taban olarak bulunduğu belirtilen (+z) ekine taradığımız eserlerde de rastlanmıştır. Ancak bu ekler

(+An, +z) kalıplaştığı için çokluk eki olarak alınmamış sadece çokluk eki olarak +lAr ekinin örneklerine yer verilmiştir.

4. Eşitlik durumu ile ilgili olarak birçok araştırmacı bu eki çekim eki olarak kabul etmektedir. Ancak bu ekle ilgili tereddüt yaşayan araştırmacılar da vardır. Bazıları yapım eki olarak almış, bazıları da hem yapım eki hem de çekim eki olarak almıştır.

5. Taranan karışık lehçeli eserlerde iyelik eklerinin kullanılışlarıyla ilgili tespitler şunlardır:

a. Dönemin genel yuvarlaklaşma eğilimleri doğrultusunda 1 ve 2. kişi iyelik eklerinde bağlantı ünlüleri çoğunlukla yuvarlak, bazı örneklerde düzdür.

b. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Oğuz Türkçesinde de 3. teklik kişi iyelik eki üzerine durum eki geldiğinde araya bir 'n' sesi gelir. III. tekil kişi iyelik eki, "+sI (n)" dır. Konuyla ilgili çalışmalarda bu 'n' ünsüzü durum ekine dâhil edilerek verilmektedir.

6. İlgi eki ünlü ile biten kelimelerden sonra "+nıŋ"; ünsüzle biten kelimelerden sonra "+ıŋ" şeklindedir. İki isim arasında sahiplik ilgisi kuran bu ek Türk dilinde fazla değişmeyen eklerden biridir. Karışık lehçeli eserlerde Doğu Türkçesinin bir özelliği olarak ekin ünlüsü genel yuvarlaklaşma eğiliminin etkisinde kalarak yuvarlaklaşmıştır. "+nUŋ/+uŋ" her zaman yuvarlak ünlülü kullanılsa da bir kaç kelimede +nIŋ şeklinin kullanıldığı da görülmektedir.

İncelenen eserlerde ünlüyle biten kelimelerden sonra kullanılan +nIŋ, nUŋ ilgi durum eki kimi yerlerde ünsüzle biten kelimelerde de kullanılmıştır.

7. Doğu Türkçesinin etkisiyle belirtme durum ekinin daha çok (+nI) şekli, Oğuz Türkçesinin etkisiyle (+(y)I) şekli kullanılmıştır.

8. Yönelme durum ekinin Doğu Türkçesinin etkisiyle (+gA/+kA), Oğuz Türkçesinin etkisiyle (+A) şeklinin örnekleri incelenen karışık lehçeli eserlerde bulunmaktadır.

9. Oğuz Türkçesinde bulunma durumu eki, Eski Türkçede oldugu gibi "+dA" şeklindedir. Taradığımız eserlerde de ek +dA şeklinde gelmiştir. Bulunma durum eki Türkçenin hemen hemen her döneminde "+dA" şeklindedir. Taradığımız eserlerde de bulunma durumu eki +dA şeklinde gelmiştir. Ekin ünsüzü tonludur ve ünsüz uyumu gerçekleşmemiştir.

10. Karışık lehçeli eserlerde ayrılma durum ekinin "+dAn" şekli yaygın olmakla birlikte Doğu Türkçesinin etkisiyle ekin "+dIn" biçimi de kullanılmıştır.

11. İncelenen karışık lehçeli eserlerde araç-birliktelik ekinin "(In), (+la/+le), (<bir+le-)" bu üç şekline de yer verilmiştir. Karışık lehçeli eserlerde araç-birliktelik görevinde çoğunlukla (<bir+le) edatı kullanılmıştır.

12. Araştırmacıların çoğunluğunun "mI"yı isim çekim eki olarak kabul etmesinden dolayı bu çalışmada bu ek işletme eki olarak alınmıştır. İncelenen dört eserde de bu ekin hem fiil hem de isim çekim eki örnekleri vardır. Ancak isim çekim örnekleri sayısı azdır., *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, Kıssa-i Yusuf, Kitâb-ı Ata Dede* adlı eserlerde az da olsa örnekleri mevcuttur. En fazla *Kitâb-ı Gunya'da* geçmektedir

KAYNAKÇA

Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Akkuş, M. (2018). *Kitab-ı Gunya.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baran, B. (2006). Orta Türkçede İsim Çekim Eklerinin Kullanılış Şekilleri ve Fonksiyonları. Diyarbakır.

Baran, B. (2017). Soru İşlevi Üzerine. *Turkish Studies*, p. 113-122.

Beyitoğlu, Y. K. (2021). Karışık Dilli Eserlerin Söz Varlığı. Malatya: İnönü İniversitesi (Doktora Tezi).

Bilgin, A. A. (1990). Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsuru Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri. Türk Dünyası Araştırmaları S.69: s.63-76.

Biray, H. (1999). *Batı Grubu Yazı Dillerinde İsim* . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bozkurt, F. (2017). *Türkiye Türkçesi.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Buluç, S. (2012). Behcetü'l Hadaik Fi Mevizeti'l-Halayik'den Örnekler. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt 6, Sayı 6, 119 - 131.

Buran, A., Alkaya, E., & Özeren, M. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Caferoğlu, A. (2001). *Türk Dili Tarihi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l- Halâik.* Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

Cin, A. (2011). *Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'ı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demircan, Ö. (2004). *Kök-Ek Bileşmeleri.* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Derleme Sözlüğü. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Basım Yayın.

Erkan, M. (1992). "Behçetü‟l-Hadâik". İslam Ansiklopedisi, C. V. , Diyanet. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Gabain, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri.* (M. Akalın, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi.* Ankara: Tek Ağaç Yayıncılık.

Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güneş, İ. (2015). *Karışık Dilli Kitâb-ı Ata Dede Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi (Doktora Tezi).

Kamus-i Türki. (2022). https://www.kamusiturki.com/ adresinden alındı

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Koç, M. (2011). Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser. BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Tükçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2020). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kubbealtı Lügati. (2022). http://lugatim.com/ adresinden alındı

Müfettişoğlu, C. (2006). Karışık Dilli Bir Kur'an Çevirisi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Özçelik, S., & Erten, M. (1999). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi.* Diyarbakır: Set Matbaacılık.

Özkan, M. (2014). Türkçe'nin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Gelişmesi. *Türkiyat Mecmuası, C. 24/Bahar*.

Öztekten, Ö. (2018). Eski Anadolu Türkçesi Yazı dili midir? *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 11, sayı: 24, s. 260-266.

Pekyürek, H. E. (2019). Behcetü'l-Hadâik fi Mevizeti'l-Halâyik. Türk Dili Dergisi Ağustos s. 98-100.

Sarı, M. E. (2010). Karışık Dilli Eserlere Farklı Bir Bakış. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.

Somuncu, M. (2018). *Behçetü'l- Hadayık, (Karşılaştırmalı Oğuzca Metin, Gramer, Sözlük).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi (Doktora Tezi).

Tarama Sözlüğü. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK. (2022). *Türkçe Sözlükler.* https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tezcan, S. (1994). Anadolu Türk Yazınını Başlangıç Döneminde Bir Yazar ve Çarhname'nin Tarihlendirmesi Üzerine . *Türk Dilleri Araştırmaları 4*, 75-88.

Türk, V., & Boz, E. (2019). *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili.* Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, p. 123-126.

Uygur, S. (2003). *Ali'nin Kıssa-i Yusuf'u (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük).* Erzurum: Yüksek Lisans Tezi.

Üstünova, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi.* Ankara: Sentez Yayıncılık.

Yaman, H. (2007/14: 184-199). Ali'nin Kıssa-ı Yusuf'unda Söz Varlığı Üzerine. Türkbilig, 2007/14: 184-199.